

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

**Mezigenerační pohled na vývoj instituce rodiny od
druhé poloviny 20. století**

Bc. Edita Brožová

© 2022 ČZU v Praze

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Edita Brožová

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Mezigenerační pohled na vývoj instituce rodiny od druhé poloviny 20. století

Název anglicky

An Intergenerational View of the Development of the Family Institution since the Second Half of the 20th Century

Cíle práce

Hlavním cílem práce je poukázat na vývoj instituce rodiny od druhé poloviny 20. století do současnosti a také ukázat na tento vývoj v rámci zobrazování rodiny v masové kultuře. Dalším cílem je zachytit mezigenerační pohled na vývoj modelu rodiny a její nové formy.

Pro dosažení těchto cílů byly stanoveny výzkumné otázky:

1. V jakých oblastech jsou možné pozorovat změny instituce rodiny?
2. Jak je rodina zobrazována v masmédiích v průběhu let?
3. V jakém vztahu je rodina a manželství a jak se tento vztah ve sledovaném období změnil?
4. Jak jsou veřejností vnímány nové formy rodiny oproti tradičnímu modelu rodiny?

Metodika

Pro vypracování diplomové práce budou data získána z dostupných záznamů masmédií, dobových dokumentů, ale také z polostrukturovaných rozhovorů zástupců více generací. V práci budou použité i vybrané statistické a historické údaje týkající se rodiny (sňatečnost, rozvodovost, věk při prvním vstupu do manželství, věk matky při narození prvního dítěte, počet dětí rodičích se mimo manželství, ekonomické ukazatele týkající se rodiny...).

Doporučený rozsah práce

cca 70 stran

Klíčová slova

rodina, generace, vývoj, instituce rodiny, modely rodiny, manželství, formy rodiny

Doporučené zdroje informací

ADAMS, B. Themes and Threads of Family Theories: A Brief History. *Journal of Comparative Family Studies*, 2010, 4 (4): 499-505.

HLÁSKOVÁ, Alžběta a Vratislav HLÁSEK. (Re)design rodiny pro 21. století. V Praze: Institut fyziologické socializace, 2019. ISBN 978-80-270-6861-6.

MOŽNÝ, Ivo. Sociologie rodiny. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9

WEIKART, Richard. Marx, Engels, and the Abolition of the Family. *History of European ideas*, 1994, 18.5: 657-672.

Předběžný termín obhajoby

2020/21 LS – PEF

Vedoucí práce

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D., prof.h.c.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 15. 2. 2021

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 15. 2. 2021

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 25. 03. 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Mezigenerační pohled na vývoj instituce rodiny od druhé poloviny 20. století" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 28.3.2022

Poděkování

Mé poděkování patří především doc. PhDr. Ing. Petrovi Kokaislovi, Ph.D., prof.h.c. za odborné vedení diplomové práce, za cenné rady po celou dobu realizace této práce a také za vstřícný přístup, který mi mnohdy dodal odvahu.

Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří se zúčastnili výzkumu, za jejich názor a pohled na téma, který umožnil zpracování této práce. Děkuji zejména za důvěru a věnovaný čas.

Na závěr bych chtěla poděkovat všem svým nejbližším za trpělivost a podporu během psaní této diplomové práce.

Mezigenerační pohled na vývoj instituce rodiny od druhé poloviny 20. století

Abstrakt

Rodina je podstatnou skupinou pro celou společnost a zároveň důležitá v životě jedince. Tato práce pojednává o proměnách rodiny od druhé poloviny 20. století, které ilustruje pohled dvou generací. I přesto, že je možné na téma nahlížet z mnoha pohledů, v rámci sledovaného tématu lze zaznamenat změny v rodině v každé oblasti rodinného života. Práce se zabývá proměnami rodiny v čase, dále se věnuje vztahu rodiny a manželství a také pojednává o vybraných alternativních formách rodiny. Diplomová práce seznamuje čtenáře se změnami týkající se například rolí v rodině, významu manželství a vnímání forem rodiny.

Klíčová slova: rodina, generace, vývoj rodiny, typy rodiny, manželství, formy rodiny

An Intergenerational View of the Development of the Family Institution since the Second Half of the 20th Century

Abstract

The family is an essential group for the whole society and also important in the life of an individual. This thesis discusses the changes in the family since the second half of the 20th century, illustrating the perspective of two generations. Although the topic can be viewed from many perspectives, within the topic under study, changes in the family can be observed in every area of family life. The thesis examines the changes in the family over time, and also discusses the relationship between family and marriage, as well as selected alternative forms of family. The thesis introduces the reader to changes concerning, for example, roles in the family, the importance of marriage, and perceptions of family forms.

Keywords: Family, Generation, Development of Family, Types of Family, Marriage, Family Forms

Obsah

1. Úvod a cíl práce	11
2. Literární rešerše	13
3. Metodika práce	19
4. Teoretická část práce.....	28
4.1. Rodina	28
4.1.1. Definice rodiny.....	29
4.1.2. Rodina jako instituce	31
4.1.3. Rysy rodiny	32
4.1.4. Vztahy v rodině a rodinný život v čase.....	34
4.2. Teorie rodiny	35
4.2.1. Klasické teorie rodiny.....	36
4.2.2. Moderní teorie rodiny	43
4.3. Funkce rodiny	47
4.3.1. Socializace	49
Fáze socializace	49
4.3.2. Citové pouto.....	50
Teorie citové vazby.....	51
Narušení citového pouta.....	52
4.3.3. Sociální síť rodiny	53
4.3.4. Sociální role	54
4.4. Rodinné typy a vztahy mezi jedinci	54
4.4.1. Typy rodiny	54
4.4.2. Soužití jedinců.....	56
Manželství	56
Registrované partnerství	58

4.5. Alternativní formy soužití	58
4.5.1. Společné soužití nesezdaného páru.....	59
Porovnání společného soužití a manželství	60
4.5.2. Soužití stejnopohlavních párů	61
4.5.3. Žití osamoceně	63
5. Praktická část práce	64
5.1. Proměny rodiny v čase	64
5.1.1. Význam rodiny ve starověkém Římě	65
5.1.2. Období Velké francouzské revoluce a její vliv na rodinu	67
5.1.3. Situace rodiny v průběhu 19. století a na počátku 20. století	68
Vybrané možnosti sociálního zaopatření obyvatelstva	72
5.1.4. Rodina od druhé poloviny 20. století.....	79
Vybrané možnosti alternativní péče o dítě	84
Ústavní péče	84
Náhradní rodinná péče	87
Proměna rolí v rodině	91
Rozdělení rolí v domácnosti.....	93
Proměny role ženy ukázané na vybraných textech Rudého práva.....	95
5.1.5. Vnímané proměny rodiny	100
5.2. Vztah rodiny a manželství	104
5.2.1. Vznik manželského svazku	105
5.2.2. Vliv manželství na porodnost.....	110
5.2.3. Zánik manželského svazku.....	114
Možné vlivy na život dítěte v důsledku rozvodu rodičů	118
5.2.4. Manželství dříve a dnes	120
5.3. Alternativní formy rodiny	123

5.3.1. Příklady alternativních forem rodiny	123
Neúplné rodiny a soužití odděleně.....	124
Stejnopohlavní páry v průběhu sledovaného období.....	127
Vznik svazku stejnopohlavních párů	130
5.3.2. Pohled na různé formy rodiny v rámci generací.....	134
5.3.3. Podstata a důležitost rozšířené rodiny	136
6. Diskuse a závěr	142
7. Seznam použitých zdrojů	146
7.1. Seznam literatury	146
7.2. Seznam internetových zdrojů	148
8. Seznam obrázků	151
9. Seznam grafů	151
10. Seznam tabulek.....	152

1. Úvod a cíl práce

Pro každého jedince má rodina odlišný význam, který se odvíjí především od jeho konkrétních zkušeností. Ať už člověk vyrůstá v jakékoli formě rodiny či jakémkoli složení rodiny, jeho vztah k rodině je ovlivněn různými faktory. Jelikož každý si vytváří individuální pohled na svět, tak i individuální názor vlastní také vůči rodině a mezilidským vztahům v rámci rodiny.

Předkládaná práce se zabývá mezigeneračním pohledem na vývoj rodiny, kdy uvádí vybrané oblasti, ve kterých lze pozorovat vývoj a změny v rodině. Zpracování tématu je zasazené do období od druhé poloviny dvacátého století až do současnosti, avšak v některých případech jsou uvedeny i události a období dřívějšího data především kvůli návaznosti a vysvětlení.

Následující kapitola s názvem *Literární rešerše* představuje vybrané dosavadní publikace týkající se daného tématu. Kapitola *Metodika práce* popisuje výzkumu společně s použitými výzkumnými metodami a technikami. Téma diplomové práce je zpracováváno ve dvou hlavních liniích. První teoretická část se věnuje primárně teoretickým podkladům vysvětlující problematiku daného tématu. Jsou zde uvedeny definice rodiny, rodinné teorie rozdělené do dvou kapitol, dále také funkce rodiny, různé typy a dělení rodiny či formy soužití a alternativní formy rodiny. V této části práce jsou tedy uvedeny teoretické koncepty, které souvisí se stanoveným tématem práce.

Praktická část práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, které jsou rozděleny na základě výzkumných otázek, které byly stanoveny pro uchopení daného tématu a jejím obsahem je především provedený výzkum.

První kapitola této části práce se věnuje proměnám rodiny v průběhu času, kde jsou zde uvedena významná období z historie, která měla nebo mají vliv na vývoj rodiny. Kapitola se věnuje dále proměnám od druhé poloviny dvacátého století a popisuje jednotlivé vybrané oblasti rodiny, ve kterých proměny proběhly či probíhají stále.

Druhá kapitola praktické části se věnuje vztahu manželství a rodiny a jeho proměnám ve stanoveném časovém období. Zde se nahlíží na uzavírání a zánik manželství v průběhu let, ale také na vliv manželství na porodnost. Další kapitola

se věnuje srovnání manželství dříve a dnes na základě informací získaných během výzkumu.

Poslední, třetí kapitola této části práce se věnuje alternativním formám rodiny, jejich proměnám především v důsledku častějšího výskytu těchto forem a větší tolerance, co se společenského pohledu týče. Kapitola se věnuje především neúplným rodinám a rodinám, které tvoří stejnopohlavní pár. Některé kapitoly praktické části jsou doplněny statistickými údaji ve formě grafického zobrazení.

Hlavním cílem je zachytit vývoj rodiny a poukázat na změny, které v rámci rodiny ve stanovené období proběhly. V rámci diplomové práce je věnována pozornost změnám, které nastaly v průběhu času a také vytvořena snaha o zachycení a popsání, co bylo příčinou těchto změn. Rodina vždy byla ve společnosti přítomna. Tato instituce a skupina lidí je pro společnost velice důležitou součástí. Vlivem nejrůznějších společenských změn, ať už náboženských, politických či ekonomických, rodina zde byla a je a pouze se přizpůsobovala současným podmínkám.

Stanovené výzkumné otázky práce zní:

- *V jakých oblastech je možné pozorovat proměny rodiny?*
- *V jakém vztahu je rodina a manželství a jak se tento vztah ve sledovaném období změnil?*
- *Jak jsou vnímané alternativní formy rodiny v porovnání s tradiční rodinou?*

První stanovená otázka má za úkol popsat oblasti, ve kterých lze pozorovat změny a také tyto změny odůvodnit. Otázka je v práci rozdělena na určitá časová období, v rámci kterých jsou uvedeny vybrané oblasti změn.

Druhá otázka popisuje vztah manželství a rodiny. Uvádí zejména důležitost manželství pro rodinu, vývoj v rámci uzavírání či zániku manželství a také srovnání funkce manželství dříve a dnes z pohledu respondentů.

Třetí otázka má čtenáři popsat proměnu alternativních forem rodiny. Tato otázka popisuje také pohled na respondentů na tyto rodiny a uvádí jejich srovnání s rodinou tradiční.

2. Literární rešerše

Tématem rodiny se v průběhu staletí až do současnosti zabývá v podstatě celá populace. Názory a postoje k tomuto tématu se mění, avšak původní princip zůstává. Zatímco dříve se teorie o instituci rodiny vytváří, přetváří a střetávají, v současné době lze vidět, že toto téma prostupuje každodenním životem.

Rodinou se zabývá mnoho autorů různých národností napříč staletími. Zabývá se jí odborná literatura, různé práce a výzkumy, ale také je to téma rodiny součástí umělecké tvorby mnoha podob. Můžeme se s ním setkat v populární literatuře, filmové, divadelní či hudební tvorbě a v neposlední řadě ve výtvarném umění, kde se poukazuje především na rodinné vztahy a role v rodině. Pro obsáhlost a množství publikací o tomto tématu jsou v této kapitole uvedena vybraná díla a jejich autoři.

Téma rodiny se stalo předmětem výzkumu mnoha antropologů. Evolucionisté se snažili o zkonstruování teoretických rámců pro různé společenské jevy, jako například náboženství, právo, ale také příbuzenství a vztahy v něm. V rámci jejich evolucionistického přesvědčení se snažili o vytvoření vývojových stupňů těchto jevů. Jejich myšlenky byly mnohdy základními předpoklady v dalších teoriích či je alespoň zčásti ovlivnily.

Jedním z evolucionistů, který se zabýval vývojovými stádii rodiny a příbuzenství a je zároveň považován za průkopníka studia příbuzenství v antropologii, byl Henry Lewis Morgan. Ve své knize *Systémy pokrevenství a sešvagření lidské rodiny* z roku 1870 uvedl vývojovou linii rodiny, která vypadala takto: promiskuita – komunální rodina – párové manželství – monogamie. Dále v knize *Pravěká společnost* rozlišil některé formy rodiny jako rodina pokrevních příbuzných, punaluánská rodina, párová rodina, patriarchální rodina a monogamní rodina.¹

V průběhu staletí se objevili samozřejmě i tací, kteří se odklonili svými názory od většiny a snažili se zpochybnit instituci rodiny. Bylo tomu tak například na přelomu 18. a 19. století, kdy mnoho socialistů ovlivněno především Karlem

¹ SOUKUP, Martin. *Základy kulturní antropologie*. (2., rozšířené vydání). Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. Antropos (Pavel Mervart). ISBN 978-80-7465-186-1.

Marxem a Friedrichem Engelsem bylo proti tradičnímu pojetí rodiny a zastávali raději myšlenku tzv. volné lásky. Toto se také odrazilo ve vytváření právních předpisů, které ohrožovali instituci rodiny. Jejich kritika rodiny se skládala ze tří hlavních prvků, a to ze zobrazení pokrytectví a nelidskosti buržoazní rodiny, historizace rodiny a vize budoucí rodiny v komunistické společnosti. Jejich díla zastávala názor, že instituce rodiny nemá pro stát žádný význam a měla by být tedy zrušena.

Zároveň se zde objevoval koncept volné lásky od Charlese Fouriera, který obhajoval nahrazení monogamního manželství svobodnějším systémem mnoha partnerů ve vši volnosti. Zastával také názor, že by děti měly být vychovávány v komunitách a celá společnost by tak představovala jednu velkou rodinu.

Přestože tito autoři kritizovali instituci rodiny, lze mezi jejich názory najít určité rozdíly. Kritika francouzského filosofa Charlese Fouriera vyznačovala jisté naturalistické prvky, jelikož tvrdil, že jeho teorie byly založeny na přírodních zákonech, které jsou v souladu s lidskými vášněmi. Na rozdíl od něj zastávali Karl Marx a Friedrich Engels názor bez těchto naturalistických prvků, jelikož tvrdili, že se společnost vědomě formuje a na přírodní zákony nebere ohled. Rodina je formovaná jednotka, která není založena na lidských citech či poutech mezi členy rodin. O takových názorech pojednává článek *Marx, Engels, and the Abolition of the Family* (Marx, Engels a zrušení rodiny) od Richarda Weikarta.²

Článek *Themes and Threads of Family Theories: A Brief History* (Témata a souvislosti rodinných teorií: Stručná historie) od Berta N. Adamse udává přehled o teoriích týkající se rodiny a poukazuje, jak se tyto teorii v průběhu let měnily. V 19. století byly rodiny patriarchální, tedy muž byl hlavou rodiny a nesl za ní zodpovědnost. Otec byl hlavním ekonomickým příjemcem a jeho povinností bylo se o rodinu postarat, zatímco žena byla v domácnosti a její povinností bylo postarat se o potomky. V té době se příliš neuvažovalo nad tím, že by hlavou rodiny mohla být žena nebo že by se finančně o rodinu starala. Role byly tedy jasně dané. Do této doby bylo zcela normální soužití více generací, tedy na výchově se často podílely i další členové z rodiny, např. prarodiče.

² WEIKART, Richard. *Marx, Engels, and the Abolition of the Family*. History of European ideas, 1994, 18.5: 657-672.

Ve 20. století v důsledku modernizace uvádí Talcott Parsons pojem *nukleární rodina*, tedy rodina, která se skládá z otce, matky a jejich dětí. Tvrdí, že v této době je malá rodina schopna více následovat hlavu rodiny a stěhovat se tak za lepšími ekonomickými podmínkami. Rodina zde tedy představuje užší jednotku.

Později ve 20. století se objevují další jevy, které ovlivňují instituci rodiny. Jedním z nich jsou například technologie, které způsobují, že role mužů a žen již nemusí být tak odlišné a mnoho práce, která dříve byla příznačná pro muže, může už zastat také žena. Technologie vstupují i do řízení plodnosti, jelikož nastupuje antikoncepce, která může z větší části řídit plodnost žen, a tím umožňuje rodině větší plánování její budoucnosti. Dopad způsobující technologie je také rozšíření televize, počítačů a dalších přístrojů, které do značné míry začaly každodenní život rodiny ovlivňovat. Technologie mají své výhody a nevýhody, avšak značnou výhodou je zajištění například snadnější komunikace mezi členy rodiny. Dalšími jevy, které jsou ve článku uvedeny a pojí se i s rozšířením technologií, je například globalizace. Od této doby se mění postavení mužů a žen ve společnosti, ale i v rodině. Role získávají další významy a vzniká také mnoho příznivců, kteří se snaží rozdíl mezi mužskými a ženskými rolemi zastřit.

Ve 20. století stoupá také míra vzdělání a jeho možností nebo množství pracovních příležitostí pro ženy. Formy rodin se také mění, objevují se častěji například neúplné rodiny, stejnopohlavní rodiny či bezdětné páry a v tomto období dochází k nárůstu rozvodovosti.

Rodina ve 21. století je ve článku vyjádřena větší rozmanitostí jejích forem a vztahů, která se do jisté míry snaží zachovat v některých ohledech tradiční formu rodiny v rámci populačního tlaku.³

Téma rodiny a situace s ní spojené jsou také uchopeny v právní rovině. Rodinné právo, ať už v jakémkoli státě, prošlo za dobu existence právní normy v souvislosti s různými oblastmi života člověka významnými změnami a vývojem. Jako příklad lze uvést rodinné právo v Sovětském svazu. Podle článku *Soviet Family Law: Women and Child Care (from 1917 to the 1940s)* (Sovětské rodinné právo: péče o ženy a děti (od 1917 do 40. let 20. století) prošlo významnými

³ ADAMS, Bert N. *Themes and Threads of Family Theories: A Brief History*. Journal of Comparative Family Studies, 2010, 4 (4): 499-505. Dostupné z JSTOR.

změnami rodinné právo v době vlády bolševické strany. Rodinné právo se zde stalo samostatnou oblastí práva až po říjnové revoluci v roce 1917. V článku je možné se dozvědět také o Alexandře Kollontai, která se zabývala problematikou práv žen a zastávala názor, že svoboda ženy spočívá ve vystoupení ze všech jejích rolí spojených s rodinou.⁴

Studie od autorky Marie Marečkové, s názvem *K proměnám rodinného života ve 20. století ve střeoevropských souvislostech*, prezentována na mezinárodní konferenci Škola a zdraví pro 21. století v roce 2011, popisuje proměny a její příčiny rodiny ve 20. století. Upozorňuje na fakt, že vývoj a změny byly logickým postupem v závislosti na měnících se podmínkách i běžného života v důsledku například světových válek. V souvislosti s proměňujícími politickými režimy i podmínkami k životu byly ovlivňovány právě oblasti jako je rodinný život. Nejen světové války a jejich důsledky ovlivňovaly společnost. Dvacáté století bylo také stoletím mnoha dalších změn a vlivů na společnost, jako například ekonomický a technologický rozvoj či rostoucí globalizace. Právě tyto ekonomické, ale i sociální nebo politické procesy měly vliv na formování společnosti, formování rodiny, vztahu mezi manželi, mezi mužem a ženou či mezi rodiči a dětmi.

Většina jedinců narozených v první polovině 20. století změnili svoje sociální postavení, tedy ze zemědělců se stali dělníci v továrnách či úředníci. Více žen začalo pracovat také v továrnách či jiných zaměstnáních mimo domov a během druhé světové války zastoupily muže, kteří bojovali ve válce. Po válce se opět společnost vrátila k modelu, kdy se žena stará o domácnost a plní tak svou hlavní funkci a muž je hlavou rodiny a jejím živitelem. Po roce 1950 vzrostlo v Sovětském svazu a dalších socialistických zemích uplatnění žen v profesích a jejich vzdělání. Formování společnosti a rodiny bylo ovlivněno také vlivem církve a náboženství, který postupně koncem 20. století zejména v Rusku, Bulharsku či Švédsku upadal. Naopak například v Irsku či Polsku se vliv nezměnil ve významné míře.

Ve 20. století je možné také pozorovat pomalý demografický růst. Preference rodiny se změnily. V porovnání s 19. stoletím, kdy bylo běžné mít v prvních letech

⁴ MISHINA, Ekaterina. *SOVIET FAMILY LAW: Women and Child Care (from 1917 to the 1940s)*. Russian Law Journal. Volume V (2017) Issue 4. 2017. No.4. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/so-viet-family-law-wo-men-an-d-child-care-from-1917-to-the-1940s>.

manželství mnoho dětí, se 20. století, a především jeho konec, liší tím, že plodnost byla více kontrolována a plánována.

Celým stoletím také prostupuje míra urbanizace či migrace do jiných států. Rodinný život ovlivnila také sňatková nestabilita a větší míra rozvodovosti. Ve druhé polovině 20. století se rozvod stal čím dál častějším fenoménem v mnoha rodinách, čím byla struktura rodiny také ovlivněna. Míra rozvodovosti byla ovlivněna také legalizací rozvodů, které byly v mnoha evropských zemích do poloviny století zakázány a povolena byla do té doby pouze odluka manželů. Také legalizace potratů ovlivnila rodinný život a do té doby přirozený postup manželského života. V Sovětském svazu byly potraty povoleny již v roce 1920, ale ve většině evropských zemích až ve druhé polovině století, v Československu v roce 1967. Studie uvádí fakt, že v důsledku této právní úpravy bylo provedeno v roce 1995 v celé Evropě 7,7 milionů potratů. Porodů bylo v tomto roce provedeno okolo 8,3 milionů.

Koncem 20. století se v Evropě objevovaly tři nové typy rodiny, a to rodina nesezdaných partnerů, rodina rozvedených partnerů, tedy partneři, kteří se předtím rozvedli ve předešlých manželstvích, a rodina stejnopohlavních partnerů. Stejnopohlavní páry měly až koncem století možnost legálního sňatku, tedy tzv. registrovaného partnerství. Poprvé v Dánsku v roce 1989, a postupně se legalizace uskutečňovala v dalších evropských státech, zejména západoevropských a severoevropských. V České republice je možné uzavřít registrované partnerství od roku 2006.

Pro rodinný život byly také typické úzké vztahy mezi generacemi. Prarodiče často suplovali rodičovskou roli, hlídali a starali se o vnoučata pravidelně. V udržování těchto vztahů mají důležitou roli především ženy, které častěji udržují vztahy, pečují a starají se o zachování vztahů v rodině, ať už z role babičky, matky, manželky či dcery. Vlivem mnoha proměn rodinného života převažuje v Evropě typ nukleární rodiny.

Od přelomu 20. a 21. století se společnost a stát snaží o větší soulad právě rodinných aktivit a života s profesí jedinců v rodině. Také se objevuje více forem a typů rodin, u kterých převažují citové vazby různých druhů.⁵

⁵ MAREČKOVÁ, Marie. *K proměnám rodinného života ve 20. století ve středoevropských souvislostech.* (online) Škola a zdraví 21, Brno 2011, Výchova ke zdravotní gramotnosti. s. 15-

Mezi známé české autory věnující se tomuto tématu patřil jistě sociolog prof. PhDr. Ivo Možný, CSc., který se během svého života zabýval zejména sociologií rodiny. O tomto tématu napsal několik knih, jako například knihu s názvem *Sociologie rodiny*. Tato kniha vyšla poprvé v roce 1999 a přináší čtenáři podrobný přehled o vývoji rodiny a teoriích, které se pojí s tímto tématem. Přehledně uvádí množství autorů, kteří se vědecky zabývali tématem rodiny a přispěli tak se svými teoriemi. Zároveň je kniha věnována tématům ekonomiky rodiny, manželství či rozvodů.⁶

Další knihou s podobnou tematikou od tohoto autora je kniha *Rodina a společnost* pojednávající o sociologického pohledu na rodinu. Kniha navazuje na již zmíněnou knihu *Sociologie rodiny*, avšak rozšiřuje daný teoretický základ teoriích o rodině od 19. století až po současnost. Dále kniha řeší témata jako fungování rodiny, systém a majetek rodiny, sociální nerovnost či výběr partnerů. Uvádí a nastiňuje také téma transformace rodiny a popisuje i vývoj a proměny české rodiny.⁷

18. Dostupné z:

https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2011/39/texty/1_vychova_ke_zdravotni_gramotnosti_cze.pdf

⁶ MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9.

⁷ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X.

3. Metodika práce

Kvantitativní a kvalitativní výzkumy jsou považovány za dva základní typy výzkumu, v rámci jejichž metod je také tato práce zpracována. Během kvantitativního výzkumu autor pracuje především s číselnými daty, které následně analyzuje. Do tohoto výzkumu v rámci této diplomové práce patří práce se statistickými údaji použitými v praktické části, které byly čerpány zejména ze statistik vytvořených Českým statistickým úřadem České republiky.⁸

V rámci výzkumu byly použity také metody kvalitativního výzkumu. Byly provedeny rozhovory, ale také obsahová analýza vybraných čísel deníku Rudého právo. Dále je práce zpracovaná na základě studia tištěných a internetových dokumentů a dále odborné literatury.

Kvalitativní výzkum se využívá zejména pro popsání určitého tématu a problematiky, v rámci kterého dochází ke zkoumání určitého jevu v jeho přirozeném prostředí za účelem získání komplexního obrazu o tomto jevu. Tento typ výzkumu stojí na kontaktu s určitým jevem v určitém okamžiku. Důležitým cílem tohoto výzkumu je zjistit, jak jev funguje a proč tomu tak je.

Počátek kvalitativního výzkumu představuje vymezení tématu a stanovení výzkumných otázek, které dodávají zkoumanému tématu rámeček. Otázky je možné během výzkumu měnit v návaznosti na vývoj situace a vývoj celého výzkumu. S kvalitativním výzkumem souvisí také práce v terénu, kde badatel jev sleduje a seznamuje se s konkrétním prostředím. Například během rozhovoru, který je jednou z možných metod tohoto výzkumu a také využitý v této práci, dochází v terénu k seznámení se s lidmi, se kterými následně rozhovor provádí prostřednictvím kladení otázek.

Kvalitativní výzkum má však výhody i nevýhody jako každý používaný výzkum. Výhodou je jistě možná hloubka, která může být v rámci výzkumu o tématu zjištěna. Další výhodou je možnost sledování jevu v jeho přirozeném prostředí a okamžitě viditelné reakce na vzniklé situace. Nevýhodou tohoto typu výzkumu je sklon k zobecňování získaných informací na celou populaci, proto je nutné

⁸ WALKER, Ian. *Výzkumné metody a statistika*. Praha: Grada, 2013. Z pohledu psychologie. ISBN 978-80-247-3920-5. s. 37-51.

si uvědomit, že získané informace se týkají pouze vybraného vzorku. Ve výzkumu ohledně tématu rodiny je to obzvlášť důležité, jelikož pohled každého jedince je velice individuální a ovlivněný nespočtem zkušeností. Další nevýhodou může být také ovlivnění dat na základě preferencí badatele či nesprávná analýza získaných dat.⁹

Pro získání určitých informací byly provedeny polostrukturované rozhovory s respondenty a respondentkami v rámci osobního kontaktu formou konverzace.¹⁰ Dále s vybranými respondenty byly zrealizovány nestrukturované rozhovory neboli neřízené, za účelem stanovení přesných oblastí pro následující část výzkumu. Ten spočíval opět v metodě polostrukturovaných rozhovorů, avšak písemnou formou.

Rozhovor spočívá v získávání informací a dat od konkrétního člověka v rámci konverzace, při které jsou pokládány různé otázky související s tématem. Do první části polostrukturovaných rozhovorů s konkrétními respondenty byly zařazeny rozdílné otázky týkající se tématu. Badatel má v rámci rozhovoru možnost získat pohled a názor respondenta či respondentky na konkrétní situaci. V rámci polostrukturovaného rozhovoru se jedná o strukturu předem připravených otázek na dané téma, avšak během rozhovoru může docházet k pokládání dalších, doplňujících otázek podle toho, co jedinec sděluje. V případě neřízeného rozhovoru dochází ke stanovení tématu a respondent či respondentka podává svůj pohled a názor na dané téma.¹¹

Polostrukturovaný rozhovor byl proveden s panem Vratislavem Hláškem (54 let), terapeutem a koučem v oblasti mezilidských vztahů. Osloven byl především díky jeho významné práci a podílení se v oblasti pěstounské péče na přechodnou dobu, ale také díky jeho obsáhlým znalostem rodiny a vztahů v ní, které získal během svého života a působení v mnoha různých institucích. Polostrukturovaný rozhovor byl proveden 11. února 2022 v Praze.

⁹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2. s. 50-53.

¹⁰ V diplomové práci a její praktické části je nejčastěji uváděno označeno *respondent*, pokud se hovoří obecně o lidech, od kterých byly získávány informace. Pod tímto označením se tedy myslí v některých případech ženy i muži. V rámci zpracování práce byly stanoveny označení *respondent/respondentka* jako výchozí označení pro osoby figurující svými výpověďmi ve výzkumu.

¹¹ ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. s. 159-160.

V rámci polostrukturovaného rozhovoru byly pokládány otázky z oblasti pěstounské péče na přechodnou dobu a zkušeností s ní spojené a z oblasti vztahu manželství a rodiny, zejména s pohledem na manželství dříve a dnes. Dále byly položeny otázky týkající se širšího okruhu rodiny, rozšířené rodiny a jaký vliv má tato velikost na jedince v ní vyrůstající. Další otázky se týkaly názoru na alternativní formy rodiny. Konkrétní odpovědi jsou uvedeny v rámci práce v návaznosti na probírané téma, se kterým odpovědi souvisí, podle čehož byly odpovědi také analyzovány.

Další polostrukturované rozhovory byly provedeny s manželským párem Jaroslavem (82 let) a Věrou (79 let). Jejich jména jsou fiktivní kvůli zachování anonymity. Osloveni byli především díky jejich možnostem porovnat určité oblasti rodinného života s dobou dříve a nyní. Dále také kvůli znalostem a zkušenostem ohledně výminku, se kterým se na svůj život setkali. Rozhovory byly zrealizovány v Praze dne 14. února 2022. Otázky těchto rozhovorů se týkaly především výminku a jeho roli v mezigeneračním soužití. Oba sdělili vlastní pohled a zkušenosti v návaznosti na toto téma. Řešen byl také celkově životní styl dříve, jak vypadala rodina či manželství. Odpovědi jsou uvedeny v průběhu práce v souvislosti s řešeným tématem.

Rozhovory byly několikrát přesunuty kvůli opatřením v důsledku onemocnění Covid-19. Bylo nutné provést rozhovory v rámci bezpečných podmínek pro obě strany. Zároveň bylo žádoucí vyčkat na vhodný čas a provést rozhovory osobně.

Další část výzkumu spočívala v tom, že s vybranými jedinci z první rodiny (přehled respondentů podle rodiny lze nalézt na následujících stranách práce) byly provedeny nestrukturované rozhovory. V rámci těchto rozhovorů daní respondenti a respondentky vypovídali o rodině, vztazích v ní, o manželství či alternativních formách rodiny. V důsledku stanoveného tématu rozhovoru jedinci vypovídali o svých zkušenostech, ale zároveň o obecném pohledu na rodinu a její další aspekty.

Výhodou takového rozhovoru je obsáhlost informací, kterou je možné se dozvědět. Často je upozorněno na skutečnosti na základě vypovědí respondentů, kterým dříve nenáleželo příliš pozornosti, avšak mohou být velmi přínosné pro zpracování práce. Nevýhodou takového rozhovoru je především časová náročnost

a také obsáhlost výpovědí. Proto další část výzkumu byla navázána na tyto rozhovory, avšak byla použita jiná technika sběru dat než osobní rozhovor formou konverzace.

Byly vytvořeny otevřené otázky, doplněny některými uzavřenými otázkami týkající se osobních údajů respondenta či respondentky kvůli následné identifikaci. V návaznosti na probíraná témata v rámci neřízených rozhovorech byly sestaveny oblasti následného výzkumu. Tyto oblasti se týkaly především pohledu na rodinu dříve a dnes, jejího možného srovnání, na vztah manželství a rodiny, na konkrétní rodinné vztahy jedince a jeho vnímání rodiny a také pohledu na alternativní formy rodiny.

Ve finální podobě polostrukturovaný rozhovor tvořilo 40 otázek týkající se stanovených oblastí výzkumu. Odpovědi na tyto otázky byly sbírány písemnou formou rozhovoru, který umožnil vybraným respondentům popsat dané téma, avšak otázky tvořily rámec těchto oblastí. Výhodou této techniky byla menší časová náročnost a především pohodlí, které se dostávalo respondentům v rámci odpovídání. Výhodou také bylo, že jedinci své myšlenky mohly napsat, a tak se předešlo možným nepříjemným situacím ve spojení se studem odpovědět. Vzhledem k situaci a opatřeními spojenými s onemocněním Covid-19 byla zvolena tato forma získávání informací jako adekvátní.

Osloveni byli členové šesti rodin, skládají se ze dvou generací. Generací rodičů, která je v práci označována jako starší generace, kdy věk respondentů a respondentek se pohybuje mezi 48–56 lety. Druhá, mladší generace jejich potomků je ve věku 19–30 let. Respondenti a respondentky z řad členů rodin byli získáni prostřednictvím předešlých známostí, ale následně většina z nich také přes získané kontakty a doporučení. V tomto případě byla využita technika sněhové koule označována také anglickým názvem *snowball sampling*. Tato technika spočívá v odkazování respondentů či respondentek na další jedince a potenciaální respondenty či respondentky. V rámci doporučení jsou získáváni další respondenti a respondentky. Označení *technika sněhové koule* nese tato technika z toho důvodu, že se informace postupně „nabalují“, čím vzniká efekt sněhové

koule.¹² Všichni respondenti byli osloveni písemnou formou skrze poskytnutý kontakt.

Otázky pokládané jedincům ze dvou generací se lišily pouze ve dvou otázkách, které byly spojené s pohledem na rodinu v rámci komunistického režimu, které byly určeny pro starší generaci.

Celkem odpovědělo 20 respondentů a respondentek. V některých případech odpověděla celá rodina, jindy pouze někteří členové. Odpovědělo více jedinců z mladší generace, kde se vzorek skládat ze 4 mužů a 8 žen. Co se starší generace týče, odpovědělo celkem 6 žen a 2 muži. Sběr informací pomocí techniky písemného rozhovoru byl proveden v období od 15. ledna do 4. února 2022.

Všichni respondenti byli velice ochotní a spolupracovali. Někteří jedinci z řad mužů však nakonec dotazník nevyplnili v souvislosti s možným odhalováním jejich soukromí. Celkově téma rodiny je velice osobní, a tak téma a forma otázek byly s respondenty předem řešeny. I přesto v některých případech došlo k pouze obecnému uvedení krátké odpovědi, jelikož v některých případech respondent či respondentka nechtěli uvést obsáhlou odpověď popisující a vysvětlující celou situaci. Toto lze považovat za jednu z nevýhod takové formy získávání odpovědí. I přesto, že bylo získáno mnoho užitečných a obsáhlých odpovědí, v několika případech se respondent či respondentka odpovědi nechtěli příliš zabývat.

Dále jsou uvedeny respondenti a respondentky podle příslušnosti k rodině a představeny jsou prostřednictvím jejich údajů. V rámci práce jsou uvedeny fiktivní jména respondentů a respondentek z důvodů zachování jejich anonymity. Jako údaj je uveden věk, místo bydliště a případně i bydliště původní, tj. kde jedinec vyrůstal. Dále je uveden status, čímž je myšleno v jakém vztahu se jedinec nachází, který je podstatný pro určitá témata v průběhu praktické části práce.

¹² DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7. s. 114-115.

Rodina 1:

Jméno	Věk	Současné bydliště	Původní bydliště	Status, popř. délka
Marie	54 let	Hlavní město Praha	Středočeský kraj	Vdaná, 21 let
Ludvík	51 let	Hlavní město Praha	Liberecký kraj	Ženatý, 21 let
Lucie	30 let	Jihočeský kraj	Hlavní město Praha	Zadaná, 10 let
Mírek	29 let	Hlavní město Praha	Hlavní město Praha	Ženatý, 3 roky
Beata	23 let	Hlavní město Praha	Hlavní město Praha	Zadaná, 6 let
Alfréd	19 let	Hlavní město Praha	Hlavní město Praha	Zadaný, 1 rok

První rodinu tvoří šest členů. Manželé Marie a Ludvík sdílejí domácnost s nejmladším synem Alfrédem, který je také jejich jediným společným synem. Ostatní potomci vyrůstali také ve společné domácnosti, avšak již žijí mimo jejich bydliště. Oba z rodičů nepochází z Prahy, ale přestěhovali se sem již před více jak 20 lety zejména kvůli pracovním příležitostem.

Mírek sdílí domácnost se svou manželkou, se kterou jsou již téměř 3 roky svoji. Lucie a Beata bydlí se svými dlouholetými partnery a Lucie již má dvě děti.

Rodina 2:

Jméno	Věk	Současné bydliště	Původní bydliště	Status, popř. délka
Iveta	49 let	Ústecký kraj	Ústecký kraj	Vdaná, 27 let
Anna	29 let	Hlavní město Praha	Ústecký kraj	Vdaná, 3 roky
Vilém	25 let	Hlavní město Praha	Ústecký kraj	Zadaný, 6 let

Druhou rodinu tvoří celkem 5 členů, však na dotazník odpověděli pouze tři zástupci této rodiny. Rodina pochází z Ústeckého kraje, avšak potomci zde již nežijí a přestěhovali se všichni do Prahy. Nejmladší Vilém zde bydlí již šestým rokem, kdy se do Prahy přestěhoval především kvůli studiu. V současné době bydlí krátce se svou partnerkou. Anna zde žije déle a nyní již se svým manželem, v Praze oba pracují.

Rodina 3:

Jméno	Věk	Současné bydliště	Původní bydliště	Status, popř. délka
Jitka	50 let	Ústecký kraj	Ústecký kraj	Vdaná, 27 let
Emílie	25 let	Ústecký kraj	Ústecký kraj	svobodná
Viktorie	20 let	Ústecký kraj	Ústecký kraj	svobodná

Tuto rodinu tvoří čtyři členové, na dotazník odpověděly tři respondentky z ženských řad rodiny. Rodina žije celý život v Ústeckém kraji, kde vyrůstali i rodiče. Obě dcery studují, Viktorie bydlí přes týden na koleji své univerzity v jiném městě, jinak žije u rodičů. Emílie studuje v jiném kraji, kam občasně dojíždí.

Rodina 4:

Jméno	Věk	Současné bydliště	Původní bydliště	Status, popř. délka
Eva	55 let	Hlavní město Praha	jiné	Vdaná, 9 let
Amálie	24 let	Hlavní město Praha	Moravskoslezský kraj	Zadaná, 4 roky

Tato rodina má celkem šest členů. Eva se rozvedla se svým prvním manželem, se kterým měla tři potomky a následně si vzala současného manžela, který má z prvního vztahu dvě děti. Amálie není biologickou dcerou Evy, avšak vztah popsaly jako velice blízký. Amálie žije již druhým rokem ve vlastním bytě se svým partnerem.

Rodina 5:

Jméno	Věk	Současné bydliště	Původní bydliště	Status, popř. délka
Marek	55 let	Hlavní město Praha	Hlavní město Praha	Ženatý, 25 let
Pavčina	48 let	Hlavní město Praha	jiné	Vdaná, 25 let
Zuzana	25 let	Hlavní město Praha	Hlavní město Praha	Zadaná, 2 roky

Celkově čtyřčlenná rodina žije v Praze. Zuzana žije u rodičů a sdílí s nimi domácnost, její partner žije v cizině. Její mladší sestra již bydlí se svým partnerem, se kterým čeká prvního potomka.

Rodina 6:

Jméno	Věk	Současné bydliště	Původní bydliště	Status, popř. délka
Jarmila	56 let	Středočeský kraj	Královéhradecký kraj	Vdaná, 35 let
Eliška	24 let	Hlavní město Praha	Královéhradecký kraj	Zadaná, 4,5 roku
Jáchym	19 let	Hlavní město Praha	Královéhradecký kraj	Zadaný, 2,5 roku

Tuto rodinu celkově tvoří pět členů. Všichni potomci již žijí mimo bydliště rodičů, avšak často matku navštěvují a udržují s ní pravidelný kontakt. Rodina si v současné době prochází těžkým obdobím spojenými s rozvodem rodičů a dalšími okolnostmi, a tak se zbylí členové rozhodli výzkumu nezúčastnit v souvislosti s osobními problémy v návaznosti na situaci v rodině.

V rámci uvádění odpovědí od respondentů a respondentek obou generací jsou občasné používány termíny *rodiče* a *děti*, je tomu tak především pro zdůraznění těchto dvou generací v konkrétní rodině, tedy zdůraznění mladší a starší generace.

Další metodou, která byla použita pro zpracování diplomové práce, je obsahová analýza. Ta je využívána především pro získání hloubkového pohledu na danou problematiku prostřednictvím určitých dokumentů různých druhů. V rámci obsahové analýzy je dokument a jeho obsah rozdělen na části, které jsou předmětem zkoumání.¹³ Touto metodou byly analyzovány texty deníku *Rudé právo*, které vycházely v letech 1950–1989. V rámci obsahové analýzy byla v textech hledána témata v souvislosti s Mezinárodním dnem žen. Tomuto tématu se věnuje jedna z kapitol praktické části. Byla tedy zvolena jednotlivá čísla tohoto deníku, vycházející 8. března, na které spadá právě Mezinárodní den žen. Analyzovány byly

¹³ HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-161-9. s. 57-112.

konkrétní články v rámci sledovaného tématu proměn role žen ve společnosti a rodině.

Dále jsou v práci pomocí metody studia tištěných a internetových zdrojů kvalitativního výzkumu využity získané informace z těchto dostupných zdrojů související se sledovaným tématem. Tyto zdroje jsou citovány v průběhu celé práce.

Studium statistických údajů z Českého statistického úřadu v rámci kvantitativního výzkumu je zaměřeno především na statistické údaje týkající se populace, porodnosti, úmrtnosti, sňatečnosti či rozvodovosti. Z konkrétních údajů byly následně vytvořeny grafy v rámci vlastního zpracování, které jsou použity v praktické části práce.

Ke statistickým datům byly použity také grafy z výstupu výzkumu Sociologického ústavu AV ČR týkající se *homoparentality*. Výstup s názvem *Registrované partnerství a homoparentalita*¹⁴ využívá data Ministerstva vnitra České republiky, která nejsou volně přístupná, a tak byla použita data získaná pro tento výzkum.

Informace získané v rámci obsahové analýzy či při studium různých druhů dokumentů, ale také grafické znázornění, slouží k podpoře, ilustraci a vysvětlení daného tématu.

¹⁴ SLOBODA, Zdeněk. *Registrované partnerství a homoparentalita*. 2021. *Gender a výzkum / Gender and Research*, 22(2): 139-169. DOI: 10.13060/gav.2021.023 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://genderonline.cz/artkey/gav-202102-0009_registered-partnerships-and-lgbt-parenting-in-the-czech-republic.php

4. Teoretická část práce

Náplní této části práce jsou teorie o rodině, které zároveň částečně poukazují na to, jak se měnilo vnímání a chápání rodiny v průběhu staletí. Vyskytují se zde také vysvětlené a popsané termíny týkající se rodiny, které provází diplomovou práci z teoretického hlediska.

4.1. Rodina

Pojem *rodina*, její význam a definice, se v průběhu staletí měnil a stále mění. Jiný význam rodina pojímala ve středověku, jiný získává dnes. Pro mnoho jedinců má rodina i vlastní osobní význam, který vyplývá z jejich zkušeností. Jedno je však jisté. Rodina jakožto instituce procházela v průběhu staletí mnoha změnami a mnoha změnami prochází i v současnosti.

Tato část diplomové práce má čtenáři nastínit právě různé teorie týkající se rodiny, ze kterých vyplývá i pojetí rodiny a její vliv na jedince. Teorie, ať už klasické nebo moderní, poukazují na vývoj instituce rodiny a její vnímání v daném období. Dále se tato část zabývá základními funkcemi rodiny a její důležitostí v životě člověka. Nechybí zde ani ukázka toho, jakými různými způsoby může být rodina chápána a jaké typy rodiny jsou ve společnosti známé. V neposlední řadě se teoretická část zabývá vztahy mezi jedinci a alternativními formy soužití jedinců, které jsou chápány jako různé formy rodiny.

Změny, které se v průběhu staletí odehrávaly, ať už změny týkající se státního zřízení, velikosti zemí, konfliktů či vývoje ve všech možných oblastech, měly zároveň vliv na celou společnost. I přes změny, které ve společnosti a ve světě v průběhu staletí nastaly, je v mnohých ohledech rodina považována za stabilizující prvek společnosti. Rodina byla vždy součástí existence lidstva. Právě v tomto ohledu byla považována také badateli za základní prvek společnosti.

Stabilita rodinného prvku ve společnosti byla uváděna již v nejstarších morálních spisech, které poukazovaly na to, že pokud jedinec nebude plnit rodinné závazky, udržovat rodinné vztahy a pečovat o ně, v návaznosti na to ztrácí svou sílu celá společnost. Již Konfucius před více jak dvaceti pěti stoletími kladl důraz na rodinný život a byl přesvědčen, že v dobrém chování v rodinném životě spočívá

šťěstí a stabilita společnosti. Také nejstarší posvátné židovské knihy, které tvoří část Bible, hovoří o dodržování pravidel v rodině a klade důraz na spořádaný rodinný život. Podobně také věnují pozornost rodině i indické spisy, například Rgvéd. Rodina byla tedy předmětem mnoha myšlenek, spisů a vyprávění v různých náboženstvích už od pradávna. Pro náboženství rodina hrála a dodnes hraje důležitou roli v předávání zkušeností, víry a poznatků z náboženského života.¹⁵

Navzdory změnám, které ve společnosti nastávaly a nastávají, lze určit charakteristické rysy rodiny, které u ní lze nalézt například v 19. století, ale i o sto let později. Jedná se o dva charakteristické rysy poukazující na proměnu rodiny, kterými jsou její privatizace a socializace. V rámci zkoumání rodiny a posuzování její kvality se hledí zejména na kvalitu mezilidských vztahů v rodině a její socializace, do které čím dál tím více zasahuje stát a zasahoval především ve 20. století.¹⁶

4.1.1. Definice rodiny

Obdobně jako u jiných velkých a obsáhlých pojmů, tak i u pojmu *rodina* se lze setkat s různými definicemi. Velký sociologický slovník definuje rodinu jako původní a základní článek sociální struktury společnosti, zároveň také jako nejdůležitější společenskou skupinu a základní ekonomickou jednotku, čímž je myšlena domácnost, kterou rodina tvoří.¹⁷ Zároveň je však možné vidět, že předmětem mnoha vybraných známých definic je rodina, tedy forma rodiny, kterou tvoří rodiče a jejich děti. To odráží současný pohled na rodinu, kdy za základní formu rodiny je považována právě tato.

Anthony Giddens, jeden z nejvýznamnějších sociologů, rodinu definuje jako „*skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí.*“¹⁸ Giddens ve své definici upozorňuje na to, že rodina

¹⁵ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X. s. 14-15.

¹⁶ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1. s. 9.

¹⁷ PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5. s. 940.

¹⁸ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Přeložil Jan JAŘAB. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4. s. 156.

je spojena pevně příbuzenstvím a manželstvím a tyto pojmy spolu neodmyslitelně souvisí. Tato definice se objevuje v jeho významném díle *Sociologie*, které poprvé vyšlo v roce 1989 a od té doby vychází v aktualizovaných vydáních. I v tomto případě se definice rodiny v této knize mění. Uvedená definice výše je z vydání z roku 1990 a následující definice je ve vydání z roku 2009, které vyšlo v českém jazyce v roce 2013. V tomto vydání je rodina popsána jako „*skupina osob spojených přímým příbuzenstvím, jejíž dospělí členové a členky na sebe berou zodpovědnost za děti.*“¹⁹ Na první pohled se mohou definice jevit jako totožné, avšak ve druhé verzi je jasně určena zodpovědnost za děti, kterou mají dospělí jedinci v rodině a také důraz na přímé příbuzenství mezi členy rodiny.

Definice podle Jana Jandourka zahrnuje obsáhlejší a širší význam rodiny. Podle něj je rodina skupinou, která je propojena nějakým druhem vazby, ať už se jedná o manželství, příbuzenství, ale také adopci. Důležité je, že tyto osoby tvoří jednu domácnost a mají mezi sebou vzájemnou interakci a vztah. Uvádí, že se obvykle jedná o úzký kruh osob, čímž je myšlena rodina tvořena z manželů, tedy rodičů a jejich dětí. Rodina však může být i širšího významu, a to především pokud se jedná o soužití více generací.²⁰ Ve své další knize Jandourek uvádí znaky rodiny, a tím jsou především společné bydlení a utváření tak společné domácnosti, příbuzenství a příslušnost ke společné linii, sdílená produkce a konzumace různých statků.²¹

Rodina je chápána také jako sídlo, kde společně žijí členové rodiny, čímž jsou myšleny rodiče a jejich děti. Tito lidé svým každodenním konáním a procesy vytváří prostor domácnosti. Členy rodiny spojují společné činnosti v domácnosti, jejich historie, příběhy i biologická stránka. Rodina sdílí také tradice a hodnoty, které se snaží zachovat a předávat často z generace na generaci. Snaží se tedy o své přežití ze sociálního hlediska a zachovat tak svou identitu.²²

¹⁹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1. s. 308.

²⁰ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*: 610 hesel. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2. s. 194-195.

²¹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0. s. 206.

²² MAREŠ, Petr a Tomáš POTOČNÝ, ed. *Modernizace a česká rodina: Modernization and the Czech family : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.-17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Sociální studia. ISBN 80-86598-61-6. s. 63.

Rodinu lze definovat také z pohledu různých oblastí a vědních oborů. Z pohledu sociologie a antropologie je rodina vnímána především jako společenská skupina, která je často označována za skupinu primární. Tyto obory se zaměřují na vztahy v rodině či vnitřní členění. Ať už se jedná o všechny známé typy rodin, jejím společným prvkem je dyadický pár, který je tvořen z muže a ženy. V souvislosti s rodinou souvisí také rodinné vztahy jako například manželství, rodičovství či příbuzenství, které bývají často také předmětem zkoumání. Antropologie se často zabývá i vývojem koncepce společnosti, v nichž právě rodina hraje důležitou roli.²³

Demografie se zabývá rodinou z biologického hlediska. Věnuje se zejména reprodukční úloze rodiny a formám vnitřních vztahů v rodině. Zaznamenává reprodukci lidské populace a populační vývoj. Údaje jsou běžně zaznamenávány a doprovázeny statistickým vyjádřením. Procesy demografie souvisí s řadou demografických událostí, jako například porodnost, úmrtnost či sňatečnost.²⁴

V rámci sociologicko-psychologického přístupu je na rodinu nahlíženo jako na sociální prostředí. Rodina jako sociální prostředí člověku již v raném dětství ve většině případů nabízí socializaci, zámezi a poskytuje jedinci mnoho různých vztahů, kteří ho mohou ovlivňovat po celý jeho život.

Podle Malého sociologického slovníku z roku 1970 je rodina biosociální skupinou, která na počátku lidského života plní především funkci základního sociálního prostředí jedince a později ho provází po celý jeho život, jako jeho součást. I přes měnící se formy rodiny lze rodinu charakterizovat jako malou skupinu lidí, kterou tvoří jedinci s příbuzenskými vztahy.²⁵

4.1.2. Rodina jako instituce

Označením rodiny jako společenské instituce se rozumí oblast, ve které se vytváří vzory chování. Tyto vzory obsahují řešení a postup řešení různých problémů,

²³ PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5. s. 940-941.

²⁴ PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1. s. 181-182.

²⁵ *Rodina (MSgS)* – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina_(MSgS))

chování v daných situacích či reakce na ně. To vychází z určitých hodnot, postojů a přesvědčení rodiny a jejích členů.²⁶

S hodnotami, které rodina zastává, souvisí *rodinný kodex*. Tento termín označuje hodnoty a normy, které rodina zastává a předává dalším generacím. Některé se samozřejmě mohou v průběhu let měnit. Tento kodex zahrnuje zkušenosti rodiny v různých oblastech, které také mohou být různě vyloženy a se kterými rodina postupně pracuje podle vlastního mínění. Rodinný kodex se může stát i jakousi ideologií rodiny, uvádí posloupnost různých situací, jejich řešení, hodnoty a normy rodinou uznávané. Do rodinného kodexu patří také různé historky, příběhy či legendy o předcích. V mnoha těchto příbězích nastávají situace, se kterými nadále rodina pracuje a řídí se podle nich, právě proto často i takové příběhy o předcích mívají velký vliv na rodinný kodex. Kodex mimo hodnot či norem obsahuje také fungování rodiny a její návyky, ať už se jedná o trávení volného času či zájmům rodinných příslušníků.²⁷

4.1.3. Rysy rodiny

V návaznosti na rozmanitost kultur a zemí po celém světě je možné pozorovat odlišnosti v mnoha oblastech lidského života. Ať už se jedná o rozdíly v rámci kultury, tradicích a zvyků, ale i ve společenských normách a hodnotách. Takové změny se vyskytovaly v průběhu staletí, ale vyskytují se i v současnosti a díky dostupným informacím lze tyto změny sledovat.

Takové změny lze sledovat právě i co se týče rodiny, rodinného uspořádání, forem rodiny a intimních rodinných vztahů. Mezi nejzákladnější rozdíly patří porovnání naší kultury a zvyklostí, právě například rodiny s rodinou z jiné země a kultury. Rozdíly jsou tvořeny zejména vlivem kultury, náboženství a tradic v konkrétní zemi. Rozdíly v rodinách by bylo možné tedy nalézt napříč celým světem, avšak zejména pro Evropu je možné uvést základní charakteristiky a rysy rodiny a rodinného života.

²⁶ PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5. s. 940-941.

²⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8. s. 37-38.

První charakteristikou je fakt, že rodina je monogamní. Monogamie je ukotvena v zákonech států Evropy, ale i dalších zemích po celém světě. V současnosti a v uplynulých letech lze charakteristiku doplnit o označení manželského modelu jako sériová monogamie vzhledem k nárůstu rozvodů. Tím je myšleno soužití s více partnery či partnerkami po sobě, a tím pádem často navázání nových vztahů a následně uzavření nového manželství po předešlém rozvodu.

Další charakteristika je založená na představě manželství jako na utvrzení romantické lásky a láskyplného vztahu. Od manželů se tedy očekává, že budou budovat společný vztah na základě jejich vzájemné náklonnosti. Zároveň manželství je uzavíráno často také právě z lásky a přesvědčení, že jsou oni dva pro sebe určeni. Realita je však mnohdy jiná, a právě proto mnoho manželství končí často rozvodem.

Rodina v moderní společnosti je patrilineární či neolokální. S patrilinearitou souvisí skutečnost, že narozené dítě manželskému páru získává příjmení otce, a stává se tak následníkem jeho rodové linie. Příjmení otce mnohdy získávají také děti, které se narodily nesezdanému páru. V minulosti toto také znamenalo, že se majetek dědil po mužské linii. Dnes je však také možné, že v mnoho společností dítě přebírá příjmení matky a majetek se dědí po ženské linii, což je důsledek matrilinearit. Neolokalita v rámci bydlení znamená pro sezdaný pár přestěhování se do nového prostředí od svých původních rodin. Toto prostředí je tak pro oba z páru zcela nové a nenachází se zde nikdo z jejich primární rodiny, ve které sami vyrůstali. Neolokální bydlení však není pravidlem pro moderní rodinu. Sezdaný pár se často usazuje právě poblíž vlastních rodin, ať už blíže rodiny ženy či muže.

Moderní rodina je nejčastěji popisována jako rodina nukleární. Tak se chápe rodina, kterou tvoří rodiče a jejich děti a tvoří tak jednu domácnost. Ani toto však není pravidlem, jelikož mnoho rodin udržuje úzké vztahy s dalšími příbuznými či sdílí jednu domácnost a pak se jedná o rodinu vícegenerační neboli rozšířenou.²⁸

²⁸ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1. s. 315.

4.1.4. Vztahy v rodině a rodinný život v čase

Tvorba rodinných vztahů začíná již od samého založení rodiny. S rozrůstající se rodinou vznikají nové vztahy a vazby mezi členy rodiny. V důsledku plynoucí času a změn, které nastávají jak v životě jedince, tak v jeho okolí a celé společnosti, se vztahy v rodině, vazby a celý rodinný život proměňuje a vyvíjí se.

Milníky a významné změny lze názorně pozorovat v rámci rodinného cyklu, ve kterém je zobrazena rodina a rodinný život v jistých etapách. Ukazuje tak postup vývoje obecného modelu rodiny. Základní jednotkou rodinného cyklu je rodina, která určuje i existenci celého cyklu.

Rodinný cyklus vyjadřuje různé rodinné události a jejich posloupnost. Jedná se o události, které se vyskytují v životě jedince a přináší zároveň i do jeho života řadu změn. Tyto události vyjadřované jako určité milníky rodinného cyklu jsou však pouhým zjednodušením specifických rysů v rodině.

Konkrétnímu jedinci mohou být přisuzovány různé role ve více rodinných cyklech, podle toho, v kolika rodinách ve svém životě žije. Na rodinný cyklus jedince může mít vliv i jeho životní cyklus a to, v jaké fázi svého života se nachází. Narození jedince je považováno za prvotní fázi životního cyklu, avšak zároveň je i významnou událostí jeho rodinného cyklu.

Za důležité milníky rodinného cyklu a celého rodinného života se považuje uzavření manželství, které je zároveň považováno za počátek nového rodinného cyklu. Dalšími milníky jsou například narození prvního dítěte a případně dalších dětí, vstup dítěte do vzdělávacího zařízení, ukončení povinné školní docházky, rozhodnutí o pokračování ve vzdělání či vykonávání určité pracovní profese, ukončení studia, zakončení reprodukčního cyklu rodiny a s ním často spojený návrat ženy do zaměstnání a následně další milníky jako odchod dětí z domácnosti a později samotný odchod partnerů do důchodu.²⁹

O vývoji rodinných vztahů a celkově rodinného života lze hovořit také v důsledku procesu modernizace. Ten je vyjadřován jako soubor velký

²⁹ *Cyklus rodinný* – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Cyklus_rodinný

a komplexních změn určitých systémů, často využíván ve spojitosti se společností či státem. Pojem modernizace lze aplikovat také na rodinu samotnou a její rodinný život, jelikož je zde možné také sledovat přechod od tradiční společnosti k moderní společnosti. Jedná se tak o posun vnímání a chápání rodinných hodnot v tradiční společnosti k hodnotám moderní společnosti, mezi které patří zejména individualismus, intimita, soukromí či emocionální stránka v rodinných vztazích. Faktory jako zvyšující se délka života, nižší úroveň dětské úmrtnosti či úmrtnosti celkově způsobily, že struktura rodiny začala být více stabilní, a to vedlo k zvyšující se interakci mezi členy rodiny a silnějším emocionálním poutům.

V moderní společnosti dochází také k zaměření se jedince na jeho roli, jak v rodině, tak ve společnosti. Muži a ženy si všímají vlastních rolí, uvědomují si skutečnosti, které se s nimi pojí a často se odpoutávají od tradičního pojetí rolí ženy a muže. Z tohoto následně může vyplývat, že rodina se neřídí tradičními hodnotami, kdy muž je hlava rodiny a jeho starostí je zabezpečení rodiny a hlavním úkolem ženy je starat se o potomky, ale dochází k přizpůsobování rolí v rodině na základě domluvy či preferencí jedinců. Lidé se v moderní společnosti proto také více zaměřují na vlastní rozvoj, emoce, spokojenost a seberealizaci a snaží se toto udržovat také v rámci rodinného života.

V tradiční společnosti byly naopak pro rodinu více podstatné ekonomické funkce jednotlivých členů, které stály mnohdy před emocionální funkcí celé rodiny. Bylo tedy snazší určit, zda každý člen rodiny, zejména tedy muž a žena, plní správně své funkce v rodině. Důležité bylo, zda muž dokázal zabezpečit rodinu a postarat se o ni, jelikož za ni měl plnou zodpovědnost a jestli žena v domácnosti věnuje dostatečnou péči dětem a domovu, což bylo její hlavní funkcí.³⁰

4.2. Teorie rodiny

Teorie rodiny byly obsahem už mnohých posvátných textů různých náboženství či nejstarších psaných památek. Tyto texty často odkazují k nadpřirozenému, ustanovují pravidla chování v rodině a udržování vztahů v ní.

³⁰ HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 8-19.

V jednotlivých teoriích mnoha autorů se odráží jak jejich myšlenky a přesvědčení, tak i vliv doby, ve které autor žil a teorie vznikla. Tento přehled teorií je pouhou ukázkou rozmanitosti teorií o rodině a poskytuje základní přehled těchto teorií.

4.2.1. Klasické teorie rodiny

Na počátku 19. století, kdy vznikla sociologie jako pozitivní věda, se myšlení o rodině dělilo do dvou hlavních proudů.

První z těchto proudů byla historicko-právní škola, která započala s hlavními výzkumy tématu rodiny, které se zabývaly především systémem norem související s rodinným životem. Představitelé této školy vycházeli z přesvědčení, že tyto normy ovlivňují manželské, rodinné či příbuzenské chování a také role či povinnosti v těchto vztazích. Hlavním předmětem této školy bylo srovnání právních norem týkající se rodinného, manželského či dědického práva, které sloužily jako východisko pro analýzu rodiny. Takto pojatá historicko-právní škola, jakožto proud rodinné sociologie té doby, však nezohledňovala téměř vůbec skutečné sociální vztahy a ve svých výzkumech se zabývala především vztahy upravené v soudobých právních normách.

Hlavním představitelem historicko-právní školy byl **Henry James Sumner Maine**, který se narodil v roce 1822 a zemřel roku 1888. Ve svém spise *Starobylé právo* přisuzoval rodině hlavní význam. Považoval ji za právní jednotku na základě svého výzkumu. Ve spise uvádí vlastní srovnávací analýzu právních předpisů římského práva a dalších právních systémů jiných evropských národů. Tyto právní systémy mají společné to, že vyzdvihují patriarchální formu rodiny. Uvádí, že v primitivních kulturách byly běžné velké typy rodiny, kdy příslušnost k takové rodině byla přisuzována na základě statusu členů. V této rodině bylo běžné soužití rodičů s jejich syny, kteří již měli vlastní rodiny, ženy a děti, a takto žili všichni pohromadě. Se začínající industrializací již není právní jednotkou rodina, ale jedinec. Jedinec je nyní nositelem závazků a rolí sám za sebe.³¹

³¹ MAINE, Henry James Sumner. *Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society, a its Relation to Modern Ideas*. Velká Británie: Cambridge University Press, 2012. ISBN 9781108044943.

V době převažující myšlenky evolucionismu mnoho autorů přistupovalo ke studiu společnosti s přesvědčením, že je nutné nejdříve pochopit nižší formy, abychom pochopili vyšší formy, například rodinného života. Vývoj rodiny měl tedy vzestupnou tendenci a byla snaha o zachycení a popsání prehistorických forem rodiny až po formy rodiny v tehdejší době. K autorům, kteří zastávají takový názor, patří například Herbert Spencer či Henry Lewis Morgan.³²

Henry Lewis Morgan vytvořil ve svém nejvýznamnějším díle pět vývojových etap rodiny. Pro každou z nich je příznačná vlastní instituce manželství. První forma rodiny, kterou Morgan nazývá *rodinou pokrevních příbuzných*, se skládá z bratrů a sester, vlastních i pobočných, kteří jsou spojeni skupinovým manželstvím. Pro druhou formu rodiny zvaná *punaluánská rodina* je příznačné skupinové manželství sester, ať už vlastních či pobočných, s jejich manželi, kteří však již příbuzní nejsou. Fungovalo tak i manželství v opačném případě, kdy si tedy skupina mužů brala za ženy skupinu žen. Třetí formou rodiny podle Morgana je *párová rodina*. Tato forma rodiny již tvoří manželství páru, tedy jedné ženy a jednoho muže oproti předchozím formám. Pár v manželství však nebyl nijak svazován a manželství trvalo podle jejich libosti. S této formy rodiny vznikla *patriarchální rodina*, kdy muž má více žen a se všemi je ve sňatku manželském. Poslední forma rodiny je *monogamní rodina*, tedy forma rodiny, kdy pár skládají se z muže a ženy ve společném soužití tvoří rodinu.³³

Za počátek sociologie rodiny se považuje rok 1855, kdy vyšla kniha *Evropský dělník* od **Frédérica La Playe**. Tato kniha byla počátkem empirických výzkumů rodiny, které se zabývaly například ekonomickou či sociologickou stránkou rodiny a dalšími aspekty. Předmětem této knihy je 36 hornických rodin, které La Playe pravidelně navštěvoval v pohoří Harz v Německu. Zabýval se zde především studiem rodinných rozpočtů, finančního hospodaření a rozhodování rodin v těchto ohledech. Na základě svého dlouholetého výzkumu rozlišil tři typy rodiny: příbuzenskou rodinu, nestabilní rodinu a rozvětvenou rodinu. Tato teorie a rozdělení podle La Playe tvoří základ konzervativní tradice sociologie rodiny.

³² MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X. s. 30-33.

³³ SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-328-5. s. 35.

Příbuzenská rodina (famille parentale) podle La Playe tvoří zejména členy, kteří pracují pro rodinu, v její prospěch bez nároků na jakoukoli odměnu. Rodina se skládá z více generací a za veškeré rozhodování je zodpovědný patriarcha neboli otec rodiny. Potomci zpravidla v rodině zůstávají i v dospělosti a často zde žijí poté se svými partnery a dětmi. *Nestabilní rodina (famille instable)* se skládá z rodičů a jejich neprovdaných dětí. Po případném sňatku děti v dospělosti odcházejí a budují vlastní rodinu, k původní primární rodině se již nevrací a morální ani psychickou podporu v ní neshledávají. Třetí typ, *rozvětvená rodina (famille souche)* je pro La Playe ideálním typem, který také nachází v rámci svého výzkumu u německých rodin. Rozvětvená rodina se skládá z rodiny a jejích dětí, kdy všichni žijí v jednom domě. Poté, co nejstarší syn má již vlastní rodinu, zůstává v domě, aby převzal zodpovědnost a udržuje zároveň rodinnou kontinuitu a zachovává rodinné tradice. Často do rodiny také patří například sourozenci rodičů či ještě neprovdané děti.³⁴

Alexander Goichbarg byl autorem prvního vědeckého díla na území Sovětského svazu o rodinném právu, které vyšlo v roce 1918. V díle nazývaném *Nový zákon o rodině* autor vysvětlil a vytyčil klíčové charakteristiky sovětského rodinného práva. Podle Goichbarga toto právo obsahovalo tři základní oblasti: právo manželů neboli manželské právo; vztahy mezi rodiči a dětmi a vztahy mezi manželi; a opatrovnictví.

V té době ve společnosti panovala síla socialistické ideologie. Goichbarg a další právníci věřili, že stát bude vychovávat děti a starat se o ně, tudíž by rodina ztratila primárně svou sociální funkci. Svazky mezi muži a ženy by byly svobodné a založeny na vzájemné pokoře a lásce. Stát by se staral o děti jakožto budoucnost celé vlasti.

Problematikou práv žen se zabývala první ruská feministka **Alexandra Kollontai**, která formulovala myšlenky svobodné ženy. Jakožto členka bolševické strany byla přesvědčená, že aby se stala žena opravdu svobodnou, musí se odpoutat také od forem rodiny a funkcí, které v ní žena zastává. I takové role jako matka a manželka ženu skličují a žena nemůže být nikdy plně svobodná, pokud takovou

³⁴ MOGEY, J. M. The Contribution of Frédéric Le Play to Family Research. *Marriage and Family Living*, vol. 17, no. 4, [National Council on Family Relations, Wiley], 1955, pp. 310–15, dostupné z: <https://doi.org/10.2307/346940>. Dostupné z JSTOR.

roli zastává. Řešení rodinné otázky pro ženy není méně důležité než dosažení rovnosti jak politické či ekonomické.

Svazek mezi mužem a ženou v téže době v Sovětském svazu a jeho právu musel být odsouhlasen rodiči či zástupci jedinců. Společnost Sovětského svazu byla spíše věřící, a tak i sňatky byly prováděny církevní formou. Pokud se dvojice chtěla vzít, musela požádat o souhlas také představitele církve, ke které se hlásili. Také o rozvody se starala církev. Pro tyto případy byly sestaveny přesné církevní soudy, které posuzovaly možnost rozvodu a příčiny, které k němu vedly. Tyto soudy také rozhodovaly o tom, zdali se dotyční mohou v budoucnu znovu brát. Některé z důvodů se týkaly spáchání cizoložství, či pokud jeden z manželů uzavřel manželství s jinou osobou a toto manželství nebylo řádně ukončeno. V rámci rodiny byl podle práva hlavou rodiny otec, který měl právo na kontrolu nad jeho manželkou a dětmi.

I přes myšlenky a díla Alexandry Kollontai o svobodné ženě, měla žena ve společnosti jasnou roli. I podle práva jejím hlavním úkolem bylo postarat se o domácnost a děti. Být oporou manželovi a poslouchat ho, zkrátka role matky a manželky byla ženám připisována společností i právem. Vdané ženy mohly vykonávat jen předem určené druhy profesí, které ale nesměly ovlivňovat její hlavní roli v domácnosti. O profesi vdané ženy směl rozhodovat i její manžel. Pokud by dané povolání zasahovalo do plnění jejich rodinných povinností, manžel měl právo jí další vykonávání povolání zakázat.

V právu byla řešena také problematika nemanželských dětí. Někteří autoři tvrdí, že v Ruské říši bylo dříve lepší být sirotkem než nemanželským dítětem. Tato problematika se řešila již v roce 1649, kdy byl stanoven jasný rozdíl mezi právy nemanželských dětí a dětí narozených v řádně uzavřeném manželství. Zákon o rodině z roku 1918 zakazoval adopci. Bylo zde konstatováno, že nesmí být adoptováno cizí ani vlastní dítě. Toto rozhodnutí bylo ustanoveno po první světové válce, kdy v zemi zůstalo mnoho sirotků. Adopce byla zakázána, jelikož tamní vláda tvrdila, že mnoho rolníků by využilo adopci dítěte k získání pracovní síly. I přes tento argument byla rozšířena později pracovní povinnost na všechny děti od 16 let. Adopce byla znovu uzákoněna a povolena v roce 1926. Také v roce 1944 došlo k jistým změnám v právní rovině. Nerovnost mezi nemanželskými dětmi a dětmi narozenými v manželství stále trvala a otcovství již nebylo možné určit soudním

příkazem. Děti narozené mimo manželství získaly příjmení matky a nebylo možné, aby matka vymáhala výživné na dítě soudní cestou. Takové matky se tak začaly označovat jako matky samoživitelky a získávaly pouze určitý peněžitý příspěvek.³⁵

Émile Durkheim se také zabýval tématem rodiny a napsal knihu *Úvod do sociologie rodiny*. Přestože jeho teorie v této oblasti nejsou často zmiňovány, uvádí ve studii s názvem *Manželská rodina*, která vyšla až v roce 1921 po jeho smrti, svou teorii. Základem této teorie je opoziční vztah, kde Durkheim staví na jednu stranu *manželskou rodinu (famille conjugale)*, soudobý typ rodiny v tehdejší době, a na druhou stranu tradiční *patriarchální rodinu (famille paternelle)*. Tradiční rodinu podle autora tvořili rodiče, jejich ženatí synové s manželkami a dětmi. Tuto rodinu tedy tvořilo více generací a skládala se z jejich blízkého soužití. Manželskou rodinu tvoří podle autora manželka a manžel, kteří jsou jejím jádrem. Děti s dovršením plnoletosti opouští domov a mohou zakládat vlastní rodinu, čímž opouští svou primární rodinu a manžel s manželkou, rodiče, zůstávají postupně jedinými trvalými členy této rodiny.³⁶

Počátky urbanizace a industrializace měly vliv také na rodinu, a proto byla předmětem mnoha výzkumů. Jako druhý hlavní zdroj a směr vedle historicko-právní školy stálo myšlení sociálních reformátorů.

Na přelomu 19. a 20. století, se objevovali sociální reformátoři, kteří se snažili o zajištění rodin nejnižších sociálních vrstev, tedy proletariátu. Snažili se tyto rodiny, a tedy v té době současnou rodinu uchránit od hrozeb jako rozvod, alkohol a chudoba. Vzorem ideální rodiny pro ně byla rodina na venkově, kterou tvořilo mnoho členů různých generací. Mezi sociology se objevovali ale i tací, kteří nebyli takto konzervativní. Oba přístupy však uplatňovaly empirické výzkumy pro svou práci. Badatelé a autoři se snažili o zkoumání tehdejší rodiny a ozdravení rodiny nejnižších vrstev, i když záměr byl u většiny stejný, v průběhu let docházelo ke zveřejňování teorií mnohdy s odlišnými cíli nápravy.

³⁵ MISHINA, Ekaterina. *SOVIET FAMILY LAW: Women and Child Care (from 1917 to the 1940s)*. Russian Law Journal. Volume V (2017) Issue 4. 2017. №4. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/so-viet-family-law-wo-men-an-d-child-care-from-1917-to-the-1940s>

³⁶ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X. s. 35-36.

Mezi představitele sociálních reformátorů lze řadit známé propagátory komunistického režimu **Karla Marxe** a **Bedřicha Engelse**. Své teorie o rodině vyjadřují v různých částech svých děl. Názory byly vyjádřeny například v *Komunistickém manifestu*, kde se hovoří o rozvoji kapitalismu jako o ničiteli společnosti a vztahů mezi lidmi, tudíž i rodiny. Oba autoři dospěli k názoru, že pro většinu rodiny je právě kapitalismus zničující, jelikož jejich vztahy a citlivá pouta přemohly vztahy založené vyloženě na penězích. V knize *Postavení dělnické třídy v Anglii* popisuje Bedřich Engels životní a rodinné podmínky dělníků. Popisuje to, jak právě sociální řád znemožňuje dělníkovi jeho poklidný a pohodlný rodinný život, jelikož kvůli práci dělník nemá dostatečný čas na rodinu a budování rodinných vztahů. Je vytížený prací a podmínky pro život jeho situaci nezlepšují. Řeší zde i otázku založení rodiny a postavení ženy v rodině i společnosti. Žena má za primární úkol rodit děti a starat se o ně. Oba autoři odmítají okamžitý návrat ženy do práce v době, když je dítě dostatečně staré, ale naopak se přimlouvají k tomu, aby se žena primárně starala o děti a práce byla výhradně úkolem muže.

Společně s *Komunistickým manifestem* byl sepsán dokument *Zásady komunismu*, který zodpovídá základní otázky ohledně jeho aplikace na společnost. Jedna z otázek se týká také rodiny a jaký vliv na ni bude mít komunistický společenský řád. Odpovědí bylo, že tento řád učiní vztah mezi mužem a ženou, a tedy jejich rodinu jejich soukromou záležitostí. Jelikož bude odstraněno soukromé vlastnictví, nebude již platná závislost muže a ženy na rodičích. Také výchova dítěte bude mít jiný rozměr ve formě společenské záležitosti. Tím, že výchova bude otevřena okolí rodiny, děti tak budou moci získávat inspiraci od ostatních lidí, nejen od svých rodičů. Tím postupně zanikne nukleární rodina a nahradí jí spíše širší společenství osob, které se podílejí na výchově dítěte. Dítěti tak bude dopřáno mnoho zajímavých pohledů a na jeho výchově se bude podílet více lidí, což je výhodou pro jeho vývoj.³⁷

Velké změny ve společnosti přinesly padesátá léta 20. století. Kladný vývoj například ve Spojených státech amerických způsobil, že se začaly zlepšovat

³⁷ *Marx a Engels o tradiční rodině* | Časopis Solidarita. Časopis Solidarita | antikapitalistický magazín [online]. Dostupné z: <https://solidarita.socsol.cz/2019/solidarita/marx-a-engels-o-tradicni-rodine>

hospodářské poměry a v důsledku zvyšování populace rostla také města a příměstské sídliště. Za standardní způsob rodinného života se považovala soužití dvougenerační rodiny, tedy rodičů a jejich dětí. Taková rodina byla označována jako nukleární.

I v českých zemích po druhé válce nastává vlna porodů a rodina má tendenci směřovat do fáze, která je označována jako *nukleární rodina*. Situace také podporovala hospodářský růst, jelikož v zemi byly dobré průmyslové podmínky a infrastruktura. Na rozdíl od východní i západní Evropy, kde procházely různé bojové fronty během války, a tak mnoho průmyslových oblastí bylo zničeno, v českých zemích byl průmysl v rozkvětu. I přesto, že v českých zemích byly po válce dobré předpoklady pro rozvoj společnosti a životní podmínky, bylo toto do jisté míry v samých začátcích nové etapy narušeno nastolením nového vládního režimu.

Ve Spojených státech byl vývoj a regenerace společnosti po válce tedy značně příznivý a rozkvět také zaznamenaly sociologické teorie, v rámci kterých byla pozornost věnována více společnosti a tedy také rodině. Naopak v českých zemích byla sociologie zrušena a označena za pavědu, a proto lze sledovat právě například rozvoj teorií rodiny spíše z kontextu amerického či evropského pohledu.

Jak již bylo zmíněno, tak ideálním typem rodiny v téže době byla *nukleární rodina*. Za tímto pojmem stojí **Talcott Parsons**, který je také hlavním představitelem strukturálního funkcionalismu. Jeho teorie o nukleární rodině se opírala o typickou americkou rodinu v padesátých letech 20. století. V té době byla představa rodiny taková – rodiče a jejich děti žijící v domě se zahradou na předměstí velkoměsta, vlastníci auto s přesně rozdělenými ženskými a mužskými rolemi. Nukleární rodina začala být chápána jako základní forma rodiny a stavební kámen společnosti. V dalších výzkumech různých vědců se ukázalo, že tato forma rodiny převažuje i v dalších zemích po světě.³⁸

S další významnou teorií přišel **William J. Goode**, který se zabýval otázkou rodinného uspořádání v Evropě a po celém světě. Jeho teorie o *manželské rodině* se

³⁸ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X. s. 50-55.

v jistých rysech podobá teorii o *nukleární rodině*. Zabývají se obdobnou problematikou víceméně ve stejné době, avšak nahlíží na ni z jiných úhlů pohledu. Teorie Talcotta Parsonse považuje rodinu za sociální skupinu, která plní různé důležité funkce v sociální struktuře a celé společnosti. Naopak William J. Goode nahlíží se zájmem na rodinný život, který považuje za základní vzorec rodinného chování a různých vztahů, které se v rodině nacházejí. Manželská rodina vzniká vzájemnou volbou partnerů a stojí především na jejich přitažlivosti a emocích. Tato rodina je tak založena plně na citech a zároveň, pokud dojde k jejich oslabení či vytracení, musí být připravena ukončit manželství prostřednictvím rozvodu, který na základě teorie manželská rodina považuje za legitimní a je součástí rodinného chování. Teorie manželské rodiny také stojí na předpokladu rovnosti mezi mužem a ženou, i přestože tato skutečnost byla spíše ideálem než realitou v rodinách.³⁹

4.2.2. Moderní teorie rodiny

Zatímco od padesátých let je situace ve společnosti v západních zemích rodině, ať už v sociologii či jiných vědách a běžném životě, nakloněna, v českých zemích nebyla situace vzhledem k politickému režimu takto přívětivá. V Československu v důsledku režimu byl uznáván a hlásán striktní pohled na všechny oblasti i třeba rodinného života. V západních zemích, jako například ve Spojených státech amerických, byla rodina základem společnosti a spokojená rodina symbolem reklam, médií, konzumerismu a hospodářského blahobytu. Dostatek materiálních věcí a blahobyt možná zaslepil v té době celou společnost a konzumní zboží se stalo velkým hitem. Následující léta však rostl počet studií upozorňující na negativní stránky konzumerismu, který rostl až do forem dnešní době bližší jako upozorňování na ekologii, krize ve společnosti či přírodní pohromy ve světě.

Později, ve druhé polovině 20. století, jsou ve společnosti řešeny problémy jako nezaměstnanost, kriminalita nebo různé etnické konflikty. Výkyvy lze pozorovat také například v porodnosti, sňatečnosti a později i nárůst rozvodovosti. Mění se také vztahy mezi lidmi, formy soužití partnerů a rodiny. Roste počet dětí, které se narodily do neúplné rodiny či zažily rozvod svých rodičů. Manželský

³⁹ CHERLIN, Andrew J. *Goode's 'World Revolution and Family Patterns': A Reconsideration at Fifty Years*. *Population and Development Review* 38, no. 4, 2012. s. 577–607.

svazek je stále častěji rozpojován a rodiny začínají získávat podobu na základě jejich podmínek a okolnostem v životě. V té době se tak formovaly nové teorie, které se ve stále měnící se společnosti snažily vysvětlit určité jevy a pojmy, a tak se i snaží právě například o vysvětlení fungování rodiny a její podstatu.⁴⁰

Teorie sociální směny, jejíž základy lze nalézt ve filozofii již na počátku 20. století, stojí na předpokladu, že lidé stále usilují o maximalizaci svého prospěchu. Tento předpoklad je považován za vysvětlení lidského jednání. Rodina je tak brána jako skupina jednotlivců, v rámci které jedinci jednají ve svůj prospěch a budují sociální struktury a normy na základě jejich přesvědčení. Jednotlivec je nejdůležitějším aktérem v sociálním světě, který zvažuje poměr mezi náklady a výnosy určitých rozhodnutí a snaží se rozhodnout se přívětivě.

Tuto teorii lze ukázat v sociálním kontextu. V rámci sociologie rodiny lze uvažovat nad teorií tak, že jedinec je sice nejdůležitějším aktérem a důležité je jeho vlastní rozhodnutí, avšak žije v sociálním světě, kde je obklopen dalšími jedinci. Jeho rozhodnutí jsou individuální, avšak často ovlivněny právě situacemi vzniklými na základě interakce s dalšími jedinci či událostmi z jeho života. V teorii sociální směny však nejde jen o peníze. Právě v rodině je možné pozorovat množství provedených směn. Jedinec uvažuje nad směnou také v oblastech: láska, status, služby, zboží a informace.

Teorii lze také uplatnit vzhledem k předpokladu, že v rámci teorie jedinec odvíjí váhu čehokoli na základě toho, jak je to dostupné ostatním. Jedinec tedy srovnává svou situaci se situací druhých. Teorie sociální směny lze aplikovat například na rozvodovém chování, kde jedinec srovnává své manželství s manželstvím jiných v svém okolí, a proto mnohdy po zjištění, že jeho manželství je na tom hůř než ostatních, uvažuje o rozvodu. Po rozvodu jedinec provádí další srovnání, a to už srovnává situace a možnosti, které mu rozvod přinesl.⁴¹

Další významnou teorií pro sociologii rodiny je **symbolický interakcionismus**. Teorie přináší do sociologie rodiny koncept sociální role, které se váží na sociální předpisy chování ve společnosti. Lidské role zde nejsou

⁴⁰ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X. s. 66-67.

⁴¹ *Teorie sociální směny* – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Teorie_sociáln%C3%AD_směny

považovány za předem určené, ale považují se za očekávané, které se nejprve utvářejí v průběhu mezilidské komunikace. Je to tedy teorie tzv. zrcadleného já, což dává najevo, že teorie se zabývá rozdělením rolí v životě jedince a jak různé role jeho život ovlivňují. Na základě mezilidské komunikace vzniká psychická vazba mezi jedinci, jelikož se začínají poznávat, vnímat, posuzovat či odhadovat na základě jejich vlastních zájmů. Následně mezi jedinci vznikají vztahy, založené na jejich interakci a míře blízkosti. Tento přístup byl velmi užitečný a používaný v sedmdesátých letech v době, kdy se ženy vracely z mateřské dovolené do zaměstnání a jejich dvojí role matky a pracující ženy bylo nutné skloubit.⁴²

Z tohoto konceptu vychází dvě menší teorie, a to *teorie navýšení* a *teorie přetížení*. Teorie navýšení vychází z předpokladu, že rostoucí počet zvládnutých rolí v životě jedince odráží a navyšuje výkon a kvalitu provedení těchto rolí. Ve svých rolích získává člověk dovednosti, které může uplatnit v dalších rolích a zvyšuje se tak jeho schopnost a role jsou zvládnány čím dál tím lépe a snadněji. Teorie přetížení naopak vyjadřuje vyčerpání jedince v závislosti na přibývajících rolích. Tato teorie vyjadřuje například stav českých žen od padesátých let minulého století, kdy jejich role matky a pracující ženy byly složité stejně tak jako podmínky socialistické ekonomiky a tehdejšího života.⁴³

Mnoho dalších teorií přispěly k formování tehdejších vysvětlení rodiny a jejího fungování. Později se také formují různé odvětví, jako například v devadesátých letech vznik genderových studií. Tato oblast studií se zabývá spíše rozdělením mužských a ženských rolí než přímo rodinou, avšak role do jisté míry určují podobu rodiny. Od těchto studií se odvíjí i další teorie a názory související s mužskou a ženskou stránkou a jejich rolemi.⁴⁴

Jednou ze současných teorií o rodině, která se uplatňuje v oblasti rodinné terapie praktikované nejen českými terapeuty Ludmilou Trapkovou a Vladislavem

⁴² HAVLÍK, Radomír. *Úvod do sociologie*. Sedmé vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-5003-6. s. 45-47.

⁴³ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X. s. 86-87.

Chválou, je teorie založená na představě **rodiny jako sociální dělohy**. Tato dvojice rodinných terapeutů v některých případech pracuje společně právě kvůli přítomnosti obou pohlaví při terapii. Tato přítomnost usnadňuje mnohdy jednání s rodinnými příslušníky a vzájemné porozumění. Zároveň ukazuje, jaké je poslání v prezentovaném vztahu – mezi rodiči, mezi mužem a ženou. Díky tomu, že jsou během terapie oba přítomni, je možný výklad situací z obou stran pohledu, tedy ze strany muže a ze strany ženy.

Označení rodiny jako sociální dělohy souvisí s pojetím dělohy z biologického hlediska. V širším pojetí lze říct, že děloha je uzavřený prostor, který zajišťuje ochranu plodu a chrání ho před špatnými vnějšími vlivy. V rámci vývoje plodu děloha sama umí určit příznivé a nepříznivé vlivy, co patří ven a co dovnitř. Soustředění je mířené především na uzavřené prostředí, které má být příznivé pro vývoj plodu a tím udržení stability. V rámci označení rodiny jako sociální dělohy plní obdobnou funkci jako děloha z biologického hlediska. Vše je uspořádáno co nejlépe tak, aby byly splněny všechny funkce pro správný vývoj jedince. Uspořádání vztahů kolem novorozence je jakýmsi ideálním prostředím v děloze, které je stabilní a vyvážené. Zároveň tvoří ochranné prostředí pro dítě a klade důraz na kvalitu tohoto prostředí po všech různých stránkách. V ideálním případě je to právě rodina, primární skupina v životě narozeného dítěte, která je pro něj sociální dělohou. Tvoří sociální prostředí podle ní ideální pro vývoj jedince a jeho ochranu.

S teorií, kdy je rodina považována za sociální dělohu, souvisí pojem *sociální porod*. Východiska má opět v biologické formě porodu dítěte. Sociální porod se ovšem zabývá obdobím, kdy dítě ve většině případů jako již plnoletý a jako dospělý člověk odchází z rodiny a směřuje k nezávislému vlastnímu životu. V tento moment se dostává ze sociální dělohy a probíhá jeho sociální porod. Tento jedinec později zakládá vlastní rodinu, ve které má vlastní úlohu při vytváření nové rodiny jako sociální dělohy.⁴⁵

⁴⁵ TRAPKOVÁ, Ludmila a Vladislav CHVÁLA. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-0523-4. s. 87-112.

4.3. Funkce rodiny

Rodina v životě každého člověka hraje významnou roli. Ať už jsou zkušenosti mnoha lidí rozdílné, v rodině člověk načerpává prvotní zkušenosti a učí se dovednostem od samého narození, pokud má tu možnost. Většinou je rodina jakýmsi podpůrným systémem a ukazuje jedinci směr a svět z pohledu jejích členů.

Mezi dvě základní funkce rodiny, které popsal sociolog Talcott Parsons, patří primární socializace a stabilizace osobnosti. Proces primární socializace dítěti poskytuje osvojení kulturních norem ve společnosti, do které se narodilo. Právě proto rodina plní zásadní funkci v rámci primární socializace, jelikož od narození se člověk rozvíjí, tvoří si návyky a formuje se osobnost. Primární socializace je tedy důležitá pro jedince od útlého věku, a právě proto hraje rodina velmi důležitou roli v tomto ohledu. Druhou funkcí rodiny je stabilizace osobnosti, která souvisí s emocionální podporou již dospělého jedince. Rodina tak plní roli emocionální podpory v jeho různých životních situacích a momentech.⁴⁶

Další funkce rodiny, které jsou často uváděny, jsou funkce reprodukční a výchovná.⁴⁷ Rodina pro své členy plní také funkci emocionální a psychické podpory, na základ kterých mají členové v ideálním případě v rodině pocit bezpečí. Tyto funkce nejčastěji pramení ze vzájemné lásky, přátelství a péče. Původně v ideálním případě tyto pocity začínají u rodičů a následně jsou předávány jejich potomkům. Mezi důležité funkce rodiny patří také funkce ekonomická, v rámci které dochází k zajištění rodiny a jejích členů, zejména pokud se jedná o materiální statky či stravu. Ekonomické zajištění často souvisí s poskytovanými možnostmi v rodině, například co se týče vzdělávání, ale i volného času.⁴⁸

Jelikož má rodina tedy funkci také výchovnou, tak s tím souvisí vliv a postoj rodiny k hodnotám. Je možné pozorovat v průběhu staletí, jak se měnily důležité hodnoty v rodině a jak se o tohoto přesvědčení odvíjela výchova, ale i předávaný pohled na svět.

⁴⁶ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1. s. 343.

⁴⁷ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0. s. 206.

⁴⁸ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2. s. 195.

Cílem studie prováděné Josefem Langmeierem v šedesátých letech dvacátého století bylo poukázat na změny hodnot v průběhu let jak v rodině, tak v celé společnosti. V průběhu 19. století byly zastávány především mravní zásady. V rámci výchovy byly děti vedeny k dobrému chování, k poslušnosti již od raného dětství. Děti byly vedeny také k úctě starších, ať už k úctě rodičů či prarodičů, tak i neznámým lidem. Starším se zpravidla vykalo a nebylo možné jakýkoli náznak drzosti či odmlouvání.

Počátkem 20. století docházelo k uvolňování patriarchální nadřazené struktury a měnilo se také pozvolna postavení žen. Klesla autoritativnost a najednou mravní zásady a kázeň nebyly vnucovány silou již od útlého věku, avšak bylo doporučováno brát ohled na rozum dítěte a věřit ve společné porozumění. Násilí dříve běžné bylo upozaděno a častější forma výchovy byla založena na vědomé kázni dítěte. Příručky v této době doporučovaly věnovat se kladným stránkám dítěte a podporovat je, stejně jako podporovat a upřednostňovat rozumnost či vzdělanost ve výchově.

Později v průběhu první poloviny 20. století byl zastáván názor, že s výchovou dítěte se má začít již od malička, kdy je dítě ještě tzv. v peřince. V této době se prosazují zejména hodnoty spojené se zdravotnictvím. Dítě je považováno za nepopsaný list papíru a je tedy možné ho vše naučit a vypěstovat v něm jakékoli návyky. Důraz je kladen na přesnost a pravidelnost, zejména v novorozeneckém či kojeneckém období, co se týče například intervalů mezi krmením dítěte nebo přesné hodiny spánku. Návyky, jako například toaletní, měly být naučeny co nejdříve a pokud docházelo k pláči či křiku v očích rodičů neoprávněného, bylo doporučováno dítě nechat vyplakat či vykřičet.

Od druhé poloviny 20. století již byla zmiňována v příručkách mateřská a rodičovská láska a byl na ní kladen velký důraz. Rodiče mají podporovat dítě v jakýchkoli formách objevování a experimentování. Kladen byl také důraz na pouto mezi dětmi a rodiči, které mělo udržovat rodinu v harmonickém poklidu. Mateřská a rodičovská láska byla zobrazována jako potřeba dítěte pro bezpečný počátek jeho života a podmínka pro bezpečné prostředí, ve kterém vyrůstá.

V následujících letech druhé poloviny 20. století se dostávají do Evropy vlivy z Ameriky, které souvisejí i s výchovou dětí a zastávanými hodnotami. Dítěti

se dostává čím dál tím větší volnost, ať už se jedná o jeho rozhodování či zodpovědnost.⁴⁹

4.3.1. Socializace

Pojem socializace označuje proces osvojování různých dovedností a zvyklostí v životě jedince. Jedná se zejména o osvojování hodnot, idejí, tradic, zvyků, různých norem, ale i jazyka a sociálních rolí ve společnosti, ve které jedinec vyrůstá a žije. Člověk se učí postupně různým dovednostem, které následně využívá k interakci s dalšími lidmi v jejich společném životě. V rámci socializace si tak jedinec přisvojuje danou kulturu, ve které žije.

Cílem socializace je dosáhnout sebevědomí, znalostí a dovedností pro fungování ve společnosti. Důležité je, aby jedinec dokázal ovládat své pudy a pocity, a tím tak úspěšně zvládal plnit své role, jak v rodině, tak v partnerství či povolání.⁵⁰

Fáze socializace

Základními fázemi socializace jsou socializace primární, sekundární a terciální.

Primární socializace se odehrává v rodině. U jedince dochází v období dětství či dospívání a dítě se tak učí ovládat své biologické impulsy, učí se dovednostem potřebným pro život a získává znalosti o tradicích, normách a zvycích ve své rodině a kultuře.

Sekundární socializace probíhá v menších skupinkách, do kterých se jedinec zejména v průběhu dospívání řadí a ztotožňuje se s ostatními členy skupiny. Týká se ale také dospělých jedinců a jejich skupin. Jedinec v této fázi získává zejména společenské hodnoty a osvojuje si zvyklosti v rámci sociální interakce. Taková socializace probíhá například při vstupu jedince do nového prostředí, ať už se jedná o vysokou školu či nové zaměstnání.

Terciální socializace navazuje na předešlé fáze socializace. Tato fáze trvá po zbytek života jedince. Jedinec se v rámci této socializace učí vypořádávat

⁴⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8. s. 36-37.

⁵⁰ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2. s. 208.

s životními situacemi, různými změnami a neobvyklými momenty v jeho životě. Na socializaci jedince působí i vnější vlivy, které mají do jisté míry vliv na jeho život, a to například politické režim v zemi či nezaměstnanost.

V minulém století se lidé museli vypořádávat a přizpůsobit se mnoha situacím, v rámci kterých některé předešlé osvojené dovednosti nebylo možné využít a uplatnit. Lidé se tak museli naučit novým dovednostem a sžít se s novými normami společenského života, které byly pro dané období běžné a užitečné.⁵¹

4.3.2. Citové pouto

Citové pouto neboli také citová vazba je jedna z přirozeností, kterou si dítě v ideálním případě vytváří ve své rodině. Toto pouto představuje úzký a velmi blízký vztah mezi rodiči a dítětem, ale také dalšími blízkými osobami. Tento vztah umožňuje odhadnout všechny potřeby malého dítěte od samého počátku jeho života a umožňuje rodičům správně na ně reagovat. Základem pro citové pouto je pocit bezpečí a ochrany, které dítě cítí ve společnosti jeho rodičů. Díky tomuto pocitu bezpečí a citovému poutu, je možné pro dítě plně se rozvíjet, ať už ve svých dovednostech, tak také ve svém okolí například prostřednictvím navazování vztahů. Mysl dítěte i dospělého člověka se nejlépe rozvíjí a funguje v bezpečném prostředí. Pokud člověk nepocituje pocit bezpečí, jeho pozornost je věnována především ochraně sám sebe a všechny ostatní potřeby jsou umístěny v pozadí. Pocit bezpečí a pocit přítomnosti blízkých osob, primárně osob v rodině, rodičů, poskytuje dítěti možnost v poklidu objevovat svět a učit se potřebným věcem.

V prostředí, kde se cítí dítě bezpečně a může se samovolně rozvíjet s pocitem podpory svého okolí, je mnohdy upřena pozornost právě na lidi v jeho blízkosti. V rámci poznávání světa se dítě učí schopnosti porozumět ostatním, což vychází z jejich vzájemného vztahu. Základními prvky této snahy ostatním rozumět jejich chování a pocitům je tzv. *intersubjektivita*. Tento pojem vyjadřuje schopnost lidí navazovat vztahy, vzájemně se chápat a sdílet své vnitřní pocity. Intersubjektivita se dělí na primární a sekundární. Primární intersubjektivita se týká jedince a jeho vztahů s ostatními lidmi. Člověk tak v tomto vztahu vnímá sám sebe a jeho roli

⁵¹ JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada, 2008. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-2397-6. s. 81-82.

v tomto vztahu. Sekundární intersubjektivita zahrnuje poznávání okolního světa člověka a toho, jaký vliv mají určité události, situace a jiné vztahy na jeho samého a jeho blízké.⁵²

Teorie citové vazby

Teorie citové vazby, také označována jako teorie *attachementu* (anglické označení pro vazbu či přilnutí k někomu), hovoří o povaze citových vazeb, které se nachází v mezilidských vztazích. Každý člověk má určité citové vazby k někomu, záleží však na jejich povaze.

Tato teorie vznikla v 50. letech minulého století a za její autory jsou považováni psychoanalytik John Bowlby a psychologka Mary Ainsworth. I přesto, že pracovali především nezávisle na sobě, oba jsou považováni za spoluautory této teorie a oba autoři se touto teorií zabývali.⁵³ Věnovali se ve svých výzkumech předpokladu vztahových vazeb jedinců, které jsou ovlivněny naplňováním či nedostatečným naplňováním jejich potřeb v raném dětství. Citová vazba se podle teorie vytváří mezi dítětem a pečující osobou, kdy je nejdůležitější míra psychického i fyzického uspokojení potřeb a zajištění pocitu bezpečí dítěte. Dítě na své okolí reaguje svými emočními projevy, které má za úkol pečující osoba odhadnout a poskytnout dítěti jeho potřeby. Důležité je tedy zmínit, že se citová vazba nevyskytuje pouze mezi dítětem a jeho rodiči, ale i mezi dítětem a pečující osobou či také mezi dospělými lidmi v každém vztahu.⁵⁴

Citová vazba se vytváří v nejlepším případě v rámci rodiny, tedy k především k matce, otci a popřípadě i dalším členům rodiny, avšak může vznikat také ve vztahu k blízkému člověku, který nemusí být pokrevně spjatý s daným dítětem. Citová vazba vzniká tedy ze vzájemného vztahu bezpečí a péče, je založená do jisté míry na důvěře a reakcích na potřeby dítěte.

⁵² HUGHES, Daniel A. *Budování citového pouta: jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech*. Přeložila Eva LEE. V Praze: Institut fyziologické socializace, 2017. ISBN 978-80-270-2838-2. s. 12-15.

⁵³ MANSON, Mark. *Teorie citové vazby* | Psychologie.cz. Homepage | Psychologie.cz [online]. Copyright © Mindlab s.r.o., 16.5.2017. [cit. 10.01.2022]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/teorie-citove-vazby/>

⁵⁴ BRETHERTON, Inge. The origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology* (1992), 28. 759-775. Dostupné z: http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/inge_origins.pdf

Narušení citového pouta

Pokud nastane situace opuštění dítěte nebo jeho zanedbání, nevzniká citové pouto nebo je trvale narušeno. Takové situace mohou mít vážné následky ve formě poruch, například v oblasti mozku, a také vliv na život jedince nejen v dětství, ale po celý jeho život. Vlivem takového vývojového traumatu můžou nastat problémy v oblasti vytváření vztahových vazeb, emočních situacích, sebepojetí či schopnosti soustředit se a učit se. Nejen tyto oblasti mohou být narušeny v důsledku vývojového traumatu a různé kombinace či konkrétní problémy jedince se často projevují celý jeho život.⁵⁵

S narušení citového pouta či postrádání určitých vztahů a vazeb souvisí pojem *deprivace*. Tento pojem podle definice Velkého sociologického slovníku znamená „zbavení něčeho, stav bez něčeho, nedostatečné uspokojování potřeb.“⁵⁶ Pojem *deprivace* je využíván v souvislosti se strádáním člověka, především dítěte, v návaznosti na nedostatek pozornosti a uspokojení jeho potřeb. V souvislosti s citovým poutem lze hovořit o tzv. *psychické deprivaci*, která popisuje psychický stav, který vznikl v důsledku neuspokojení psychických potřeb dítěte, kterými může být právě péče o něj, náklonnost a pocit bezpečí. *Deprivace mateřské péče* souvisí s absencí této péče v životě dítěte, kdy dítě postrádá citové pouto k jeho matce.

Je známo, že děti postrádají takové citové pouto například vlivem vyrůstání v ústavní péči, což může mít zásadní vliv na jejich život. Právě proto jsou čím dál častěji prosazovány alternativní péče o dítě jako například pěstounská péče na přechodnou dobu, adopce či pěstounská péče. *Deprivace* však může vznikat také v prostředí rodiny vlivem jejích špatných podmínek pro dítě, do kterých může patřit zanedbání dítěte, nedostatečná péče a malá pozornost věnovaná dítěti, dále například nedostatky související s nízkými financemi rodiny.⁵⁷

Téma psychické deprivace v návaznosti na narušení citového pouta, či téma citového pouta samotné, je velice obsáhlé, a tak jsou pojmy v této práci vysvětleny

⁵⁵ HUGHES, Daniel A. *Budování citového pouta: jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech*. Přeložila Eva LEE. V Praze: Institut fyziologické socializace, 2017. ISBN 978-80-270-2838-2. s. 13-14.

⁵⁶ PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1. s. 193.

⁵⁷ LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5. s. 23-31;137-145.

pouze ilustrativně pro pochopení myšlenek práce a jako podklad pro kapitoly části praktické.

4.3.3. Sociální síť rodiny

Rodinná síť nebo sociální síť rodiny obsahuje vztahy a napojení rodiny na její sociální okolí. Většinou toto napojení zahrnuje napojení na vlastní rodinu, příbuzné, na ostatní rodiny, přátele, ale i na nepříbuzné osoby, jako jsou například známí, spolupracovníci rodičů v práci nebo učitelé dětí ve škole. Sociální síť rodiny je pro rodinu velmi důležitá z hlediska dobrých vztahů a vývoje. Na rodinu má její okolí vliv, který se může odrážet ať už v rodinných vztazích, vývoji rodiny či rodinném domácím prostředí. Okolí rodiny, tedy její sociální prostředí, má na ni stejně důležitý vliv jako například může mít okolí vliv na jedince.

Sociální síť rodiny může odlišně reagovat na významné události, které se v rodině odehrávají a členové rodiny si jimi prochází. Okolí rodiny může vyjadřovat větší sounáležitost a náklonnost například při narození dítěte či v případě onemocnění člena rodiny. Zhuštění rodinné sítě vyjadřuje náklonnost, zájem a péči. Naopak menší náklonnost či řidší prostředí okolo rodiny může být v dobách rozvodu a v nepříjemných rodinných situacích. V takové době se okolí spíše stahuje do pozadí a nechává situaci a její řešení spíše na rodině a členech, kterých se situace týká. Pokud si členové rodiny dokážou udržet blízké vztahy i v těchto neblahých situacích, je pravděpodobné, že situaci lépe zvládnou za podpory okolí a dokážou se s následky rychleji vyrovnat.

Se sociálním okolím rodiny souvisí místo, na kterém rodina žije. V tomto případě je používán termín *mapa*. Označení mapy představuje přehled o sociální síti rodiny, kde kdo žije, která místa jsou nebezpečná a která jsou naopak přínosná a příjemná pro rodinu.

Rodinná síť může vznikat spontánně i organizovaně. Spontánně utvořená rodinná síť vzniká náhodou shodou okolností a seznámením jednotlivců, rodin či přátel. Faktorem seznámení je například již zmiňované místo bydliště, kde se většinou postupem času rodina nějakým způsobem začlení do společenského života.⁵⁸

⁵⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8. s. 38-40.

4.3.4. Sociální role

Každý jedinec ve svém životě plní určitou roli. Sociální rolí je myšleno očekávané chování jedince v různých situacích jeho života. Život je jakýmsi jevištěm, kde jedinec hraje svou roli a na kterém se normy, práva či povinnosti mění. Svou roli plní jedinec již od narození a ze svého okolí čerpá vzorce chování a jednání. Proto rodina stojí na místě prvotního střetu dítě s jeho rolí. V rámci socializace a učení dítě napodobuje dospělé či sourozence a učí se tak plnit svou roli. Prostřednictvím své sociální role jedinec naplňuje také své sociální postavení, se kterým se často pojí rozdílné chování, které jedinec posléze umí odhadnout a naplnit.

Role se dělí na role připsané a získané. Připsaná role je taková, kterou člověk získá bez ohledu na jeho dovednosti či schopnosti. Získanou roli naopak člověk plní prostřednictvím svých schopností a dovedností dobrovolně.⁵⁹

4.4. Rodinné typy a vztahy mezi jedinci

Řada typů rodiny byla již uvedena v rámci podkapitoly Teorie rodiny. V teoriích se zpravidla objevují různá rozdělení a členění rodiny. Typy rodiny často zrcadlily současný stav společnosti, kde v různých podobách právě rodina hrála důležitou roli coby stabilizující prvek. I přesto v různých obdobích figurovala různá dělení rodiny a pro různá období byl rozdílný základní typ rodiny.

4.4.1. Typy rodiny

Podle již zmíněného rodinného cyklu je možné uvést typologii rodiny. Tato typologie je rozdělena podle šesti fází v závislosti na událostech v rodině.

Za první fázi se považuje rodina bezdětná, tedy pár před narozením prvního dítěte. Druhá fáze zahrnuje rodinu již s dětmi, které nejsou starší 10 let. Třetí fáze se také pojí s věkem dětí, a zahrnuje tedy děti ve věku mladší i starší 10 let. Fáze čtvrtá obsahuje stádium rodiny, kdy již jsou všechny děti starší 10 let. Následující fáze zahrnuje již postupný odchod dětí z domova a jejich osamostatnění. V této páté fázi často bývá zahrnuto také ukončení reprodukčního cyklu rodiny. Poslední, šestá

⁵⁹ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2. s. 197.

fáze této typologie zahrnuje stadium tzv. zbytkové rodiny, kdy všechny děti již žijí mimo jejich primární domácnost, kde vyrůstaly.⁶⁰

Jako nejčastější typy rodiny se uvádí *rodina nukleární* a *rodina rozšířená*. *Rodina nukleární* neboli také označována jako atomární, je typ rodiny, který je tvořen rodiči a jejich dětmi. Jedná se tak o úzkou rodinu, která tvoří jednu domácnost. Naopak *rozšířená rodina* zahrnuje také příbuzné ze strany obou rodičů, jedná se například o jejich rodiče, a všichni členové žijí v jedné domácnosti. Tento typ rodiny je tvořen více než dvěma generacemi, jedná se tedy o širší rodinu a liší se v tomto ohledu od nukleární rodiny.⁶¹

Rodinu lze dělit také na dva typy, v závislosti na jejím pořadí v životě jedince. *Primární* neboli *orientační rodina* je rodina, do které se člověk narodí, a ve které nejčastěji následně vyrůstá. *Sekundární* neboli *prokreační rodinu* dospělý jedinec ve svém životě zakládá zpravidla tak, že uzavře manželství a následně přivede na svět své potomky.⁶²

Na základě postavení dítěte v rodině lze rodinu dělit na dva typy. První z nich je *typ plodivý* neboli rozmnožující se. V tomto typu je dítě v rodině zanedbáváno a nezáleží příliš na jeho pohodlí, jako naopak na majetku či pracovní síle v rodině. Druhý typ je *typ malthuziánský* neboli nakloněný kontrole plodnosti, kde důležitost spočívá v bohatství rodiny, které zastupují právě děti v rodině a jejich budoucnost. Tyto typy vyčlenil historik Philippe Ariés ve svém díle, které pojednává o dějinách francouzského obyvatelstva od 18. století. V díle se zamýšlí právě nad otázkou pozornosti věnované dítěti a jeho postavení v rodině.

Zároveň rozdíl mezi „starým“ tedy *tradičním typem rodiny* a „novým“ tedy *moderní typem rodiny* podle něj spočívá právě prostřednictvím vztahu k dítěti. Jako hlavní rozdíl mezi těmito typy uvádí praktiky výchovy dítěte a jeho postavení v rodině. Dříve hlavní výchovnou úlohu plnila právě rodina, která dítěti předávala ať už dovednosti, tak znalosti. Často se tak stávalo, že nebylo příliš pozornosti věnováno ke vzdělání dítěte ve škole, jelikož se potřebným věcem dítě naučilo

⁶⁰ *Cyklus rodinný* – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Cyklus_rodinný

⁶¹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0. s. 206-207.

⁶² JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0. s. 207.

od rodinných příslušníků. Moderní rodina hledí na dítě jako na samostatnou osobnost, nikoli na potencionálního a případného dědice rodinného majetku. Dítě má větší volnost, kladen je větší důraz na city v rodině a osobní stránku jedinců. Autor naznačuje, že by moderní rodina měla nést v označení citová rodina nebo vychovávající rodina právě proto, že se v její struktuře značně změnily určité priority.⁶³

4.4.2. Soužití jedinců

Již mnoho staletí jsou známé dva základní typy soužití jedinců. Prvním z nich je *monogamie*, tedy soužití či sňatek ženy a muže. Takové spojení lze přirovnat k typu nukleární rodiny. Druhým z nich je *polygamie*, tedy typ soužití, který obsahuje více než dvě osoby. Tento typ sňatku byl obvyklejší dříve například ve Starověkém Řecku či biblických dobách, avšak je dodnes umožněn v nějakých světových kulturách.

Polygamiu lze rozdělit na další dva typy, podle toho, kdo sňatek uzavírá. *Polyandrie* se nazývá sňatek ženy s více muži, a naopak *polygynie* je sňatek, který uzavírá muž s více ženami. Často je možné se setkat s chybným označením, že polygamie je mnohoženství, tedy sňatek muže s více ženami, který je správně označován jak již zmíněná polygynie.⁶⁴

Manželství

Manželství je obecně známo jako svazek dvou dospělých lidí, kterým zároveň vzniká nová rodina, čímž je myšlena jak rodina těchto dvou jedinců a jejich následných potomků, tak i nové příbuzenské vazby mezi rodinami obou jedinců. Manželskému sňatku obvykle předchází rituál zasnoubení těchto dvou osob.⁶⁵

Manželský sňatek lze uzavřít ve dvou formách, a to jako sňatek občanský a církevní. Občanský sňatek se uzavírá zpravidla v přítomnosti oddávajícího, kterého zastupuje například starosta či místostarosta obce či města, kde se sňatek

⁶³ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1. s. 21-24.

⁶⁴ MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Přeložil Hana ČERVINKOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-25-3. s. 81-82.

⁶⁵ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Přeložil Jan JARAB. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4. s. 157.

uzavírá. Oddávající může být i občan s oddávajícím povolením, avšak člen zastupitelstva obce či města by měl být vždy přítomný, stejně tak jako matrikář či matrikářka, kteří mají za úkol dohlédnout na formální stránku uzavření manželství. Občanský sňatek může být uzavřen na libovolném místě zvoleném snoubenci či na příslušném úřadě.

Církevní sňatek lze uzavřít před pověřenou oddávající osobou církví nebo náboženskou společností. Tuto formu sňatku ve většině případů uzavírají věřící osoby, které v rámci své víry a přesvědčení chtějí naplnit svůj sňatek touto formou. Není to však pravidlo, u některých církví, jako například u Církve československé husitské lze, aby církevní sňatek uzavřely nevěřící osoby. Cesta ke sňatku je většinou doplněna o přípravu před samým uzavřením sňatku, v rámci kterého snoubenci dochází na soukromé setkání s představitelem příslušné církve, kde řeší různá témata spojená s manželstvím. Samotný obřad je nejčastěji prováděn v kostele, avšak opět ani toto není pravidlem.⁶⁶

Co se týče uzavírání manželství a jeho forem, docházelo v průběhu staletí také k významným změnám. Výše uvedené popisy způsobu uzavření manželství se týkají současné doby. Manželství však bylo celá staletí upravováno zejména v právu katolické církve a až později ve formě státního práva, které však z kanonického práva do jisté míry čerpalo. Od roku 1950 nabyt účinnosti zákon o rodině č. 265/1949 Sb., který upravoval rodinné záležitosti jako například i manželství. V roce 1992 vyšla v platnost novela tohoto zákona, která občanský a církevní sňatek zrovnoprávnila. Do té doby platila forma občanského sňatku, která byla považována za jedinou možnou podle zákona. Církevní sňatek byl právně bezvýznamný, a proto pokud jedinci chtěli uzavřít církevní sňatek, bylo nutné nejprve uzavřít sňatek občanský. V současné době je možné se rozhodnout, zda pár uzavře občanský sňatek před obecním úřadem a jeho zástupcem či církevní sňatek před schváleným orgánem zastupující církev a příslušným zástupcem. Tyto dvě formy sňatku jsou dnes rovnocenné a právně stejně významné.⁶⁷

⁶⁶ *Uzavření manželství* - Ministerstvo vnitra České republiky. Úvodní strana - Ministerstvo vnitra České republiky [online]. Copyright © 2021 Ministerstvo vnitra České republiky, všechna práva vyhrazena [cit. 22.10.2021]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/obcan-na-urade-manzelstvi-uzavreni-manzelstvi.aspx>

⁶⁷ HRDINA, Ignác Antonín. *Manželství v současném českém i kanonickém právu*. [cit. 02.03.2022]. Dostupné z: <http://sppc.prf.cuni.cz/15-20/16-hrdin.htm>

Registrované partnerství

Uzavřením registrovaného partnerství se rozumí trvalá sňatek dvou osob stejného pohlaví. Tento typ zpečetění vztahu vzniká projevem vůle obou partnerů a jejich rozhodnutím, že spolu chtějí uzavřít toto partnerství.

Registrované partnerství se uzavírá za přítomnosti matrikáře příslušného úřadu, který jim pokládá otázky týkající se uzavření partnerství a následně po úspěšném uzavření je akt zapsán do knihy partnerství.

Do trvalého společenství dvou osob stejného pohlaví mohou vstoupit dvě osoby pod podmínkou, že alespoň jedna z nich je občanem České republiky. Podmínky pro vstup do registrovaného partnerství se liší pro občany České republiky a pro páry, z nichž jeden z nich je cizinec. Uzavření partnerství je zpoplatněno a poplatky se také liší v závislosti na občanství budoucích partnerů.⁶⁸

Prvním státem, který uznal totožnost práv partnerů jako manželů, bylo Dánsko v roce 1989. V roce 1996 ho následovalo Norsko, Švédsko a Island a o tři roky později Finsko. Severské země se tak staly prvními zeměmi, které nerozlišovaly práva stejnopohlavních párů a párů žijících v manželství. Registrované neboli občanské partnerství bylo uznáno také později v Německu, Francii či Velké Británii, avšak zákon stejnopohlavním párům přiznával omezenější práva a podle zákona s manželstvím nebyly tyto sňatky rovnocenné. Po roce 2000 bylo registrované partnerství uznáno v dalších státech Evropy, v Kanadě či na Novém Zélandu. V neposlední řadě v roce 2006 bylo registrované partnerství uzákoněno také v České republice.⁶⁹

4.5. Alternativní formy soužití

Posledních několik desetiletí přináší více alternativ soužití k tradičnímu manželství a rodinnému životu. Rodina tak může mít různé formy, avšak v mnoha ohledech se tyto alternativy a tradiční rodina podobají – snaží se o zachování rodiny a výchovu potomků. Jedinci v těchto formách chtějí tvořit rodinu a rodinu často tvoří.

⁶⁸ *Uzavření registrovaného partnerství* - Ministerstvo vnitra České republiky. Úvodní strana - Ministerstvo vnitra České republiky [online]. Copyright © 2021 Ministerstvo vnitra České republiky, všechna práva vyhrazena [cit. 01.11.2021]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/uzavreni-registrovaneho-partnerstvi.aspx>

⁶⁹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1. s. 339-340.

V následující části jsou vysvětleny nejčastější formy rodiny a alternativy k tradiční rodině a rodinnému životu.

Nové trendy v oblasti mezilidských vztahů a proměny životních drah jedinců jsou například odkládání manželství a rodičovství na pozdější věk, růst mimomanželské plodnosti, a naopak také růst bezdětných manželství a rozšiřování nesezdaného neboli společného soužití. Tyto nové trendy ovlivňující vztahy jedinců jsou spojeny s procesem individualizace. Rodina je brána více jako prostor pro sdílení emocí než jen jako ekonomická jednotka, která se skládá z dvou jedinců, kteří si podle svého uvážení určují formu rodiny, její hodnoty, postoje a podobu. Proměny kotví také v jisté nestabilitě všech partnerských vztahů. Dříve bylo například manželství institucí, která poskytovala jedinci zázemí a ekonomické bezpečí. Mnoho manželství bylo uzavíráno zkrátka kvůli docílení ekonomického zajištění a tím bylo stabilní jednotkou. Nyní jsou manželství založena především na emocích jedinců, jejich pocitech a vzájemné náklonnosti. Jistá nestabilita tak pramení právě z citových vazeb jedinců, které se mohou v průběhu času měnit, a tak se mohou měnit i vzájemný vztah partnerů.⁷⁰

4.5.1. Společné soužití nesezdaného páru

Společné soužití neboli soužití nesezdaného páru se také nazývá kohabitace. Tato forma vyjadřuje společné soužití dvou lidí bez manželského svazku, avšak ve vzájemném intimním vztahu a obývající společnou domácnost, ve které společně hospodaří. Tento způsob soužití se stává stále více rozšířený a běžný. Dříve bylo manželství základním stavebním kamenem pro vztah a tvorbu společné domácnosti, avšak v posledních desetiletích již toto není pravidlem. Stále více rodin tvoří právě i nesezdané páry, které spolu žijí a také například vychovávají děti.

Názory na tuto formu rodiny se liší pohled generací. V druhé polovině minulého století bylo často nesezdané soužití považováno za nepřívětivou událost, za formu, která měla daleko od rodiny a až koncem druhé poloviny se nesezdané soužití začalo pomalu ale jistě považovat za možnou formu společného žití partnerů.

⁷⁰ HAŠKOVÁ, Hana. *Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-178-7. s. 79.

V průzkumu domácností *The General Household Survey* prováděný ve Velké Británii zahrnul možnost kohabitanace až v roce 1979. V tomto průzkumu 88 % Britů ve věku 18–24 let projevilo souhlas na otázku, zdali je v pořádku a přijatelné, když se pár rozhodně společně žít, aniž by plánoval v budoucnu manželství. Naopak souhlas projevilo na stejnou otázku pouze 40 % lidí nad 65 let. Ve stejném průzkumu se ukázalo, že v nesezdaném soužití žijí osoby, které se narodily zhruba okolo roku 1960. Osoby, které se narodily dříve, žily často v manželství. I přesto, že je zřejmé rozšíření této formy soužití po celém světě, tak procentuálně výsledky studií nedosahují tak vysokých čísel, aby se dalo hovořit o manželství jako o upadající a nestabilní formě soužití.⁷¹

Tato forma soužití bývá často také považována za stav před manželstvím. Často totiž bývá kohabitanace označována jako navazující etapa po „chození“, kdy se pár více poznává v rámci společné domácnosti, ale zároveň je mnohdy jakousi fází před manželstvím, nazývaná také jako „manželství na zkoušku“. I tak se délka tohoto soužití před manželstvím prodlužuje a již mnoho párů si tuto formu volí jako alternativu k manželství. Mnoho mladých lidí však kohabitaci považuje jako přípravu na manželství a často se svým partnerem o manželství uvažují. Pokles počtu uzavřených sňatků bylo impulsem pro řadu úvah, které i pokládaly otázku jiných forem partnerského či samostatného života. Mezi mladými lidmi je tato forma spoluzití jakýmsi ideálem vztahu, který je může připravit i na společný život v manželství. Život bez sňatku je tedy mnohými lidmi zvolen jako způsob soužití v určité životní fázi. Nesezdané soužití se tedy stalo společensky akceptovatelnou formou soužití, zejména považovanou za předmanželskou fázi v životě jedinců tvořící pár.⁷²

Porovnání společného soužití a manželství

Společné soužití partnerů bez manželského svazku může být přípravnou fází na něj. Mladí lidé vstupují do manželství především z emocionálních a citových důvodů, ale také kvůli zajištění sociálního a ekonomického zázemí. I přesto lze říci, že mladí

⁷¹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1. s. 337-339.

⁷² FIALOVÁ, Ludmila. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-87-7. s. 128-132.

lidé do manželství vstupují s velkým rozmyslem. Mezi překážky, které často páru stojí před uzavřením manželství je jejich finanční situace projevující se nedostatečnými příjmy či podmínky bydlení. Dalšími důvody, proč partneři mnohdy odkládají vstup do manželství, je nedostatečná připravenost na něj, která se často s myšlenkou, že jejich partner není ten pravý a také myšlenka, že zkrátka manželství je zbytečné, omezující nebo na něj mají ještě dost času.⁷³

Manželství oproti nesezdanému soužití představuje řadu výhod například z hlediska práva. Manželé se mohou v jistých situacích zastupovat, snáze zjistí lékařské informace o druhém či v případě vypořádání se s majetkem po rozpadu manželství je majetek rozdělen spravedlivě. Výhodou je také výrazné snížení a úlevy na daních pro ty případy, kdy jeden z manželů vydělává výrazně méně peněz než druhý či vůbec nepracuje. Nesezdané soužití je pro řadu párů výhodné také z důvodu snadného rozchodu. Vztah není ničím svázán a omezován, a tak jeho ukončení může proběhnout pouze mezi partnery podle jejich uvážení. V případě manželství se jedná o složitější proces, kdy je mnohdy potřeba přítomnost právníků a celý proces může obsahovat mnoho sporů a nepříjemností.⁷⁴

4.5.2. Soužití stejnopohlavních párů

Soužití homosexuálních párů je v dnešní době běžnou záležitostí. Mnoho takových párů má stabilní partnerské pouto. Jelikož většina států na světě homosexuální manželství stále neuznává a tento vztah není v jejich právu uzákoněn, vztah mezi takovými jedinci je postaven za především na vzájemné důvěře a společně vytvořeném závazku vůči druhé osobě.

Zájem o partnerství z řad homosexuálů roste od 80. let minulého století. V rámci sociologie se nahlíží na homosexuální vztahy jako na případy kvalitního intimního vztahu a rovnosti mezi partnery, které se značně liší od heterosexuálních vztahů. Poněvadž páry tvořící jedinci stejného pohlaví byly odříznuty a vyloučeni z klasické instituce manželství a nelze jedincům v páru příliš snadno přiřadit

⁷³ FIALOVÁ, Ludmila. Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-87-7. s. s. 132.

⁷⁴ MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6. s. 193.

tradiční genderové role, musí být tvořeny mimo normy a práva heterosexuálních vztahů.

Weeks a další v roce 2004 poukázali na tři hlavní charakteristické vzorce homosexuálního partnerství. Prvním charakteristickým vzorcem je poskytování větší rovnosti mezi partnery. Tyto páry nepodléhají očekáváním společnosti, ani je neovlivňují kulturní či sociální předsudky jako mnohdy heterosexuální páry, a tak svůj vztah pár může utvářet podle svého uvážení, vkusu a potřeby.

Za druhé se v homosexuálním páru zcela jinak řeší rozdělení rolí ve vztahu. Heterosexuální páry často podléhají tradičnímu rozdělení rolí, a tak se mnohdy očekává, že žena bude zastávat domácí práce a péči o děti a muž bude hlavním živitelem rodiny. V homosexuálním partnerství takové tendence neexistují, a tak se páry nepotýkají s takovými předpojatostmi. Vnitřní fungování vztahu se vyjednává mezi jedinci v páru a vztah je založen na vzájemné domluvě, což často vyústí ve spravedlivější rozdělení povinností a rolí ve vztahu.

Posledním charakteristickým vzorcem je, že homosexuální partnerství není institucionálně ukotveno, jak již bylo zmíněno. V mnoha státech existuje registrované partnerství, avšak podle zákona mnohdy není toto soužití považováno za stejné jako svazek manželský. Partnerství tak není podepřeno právy a zákony jednotlivců v takové míře a vztah je tedy spíše postaven na vzájemném závazku a dohodě.

Postupem času se uvolňují napjaté a předpojaté postoje vůči homosexuálním párům, a tak dochází čím dál častěji ke svěřování dětí do jejich péče. Roste ochota svěřovat děti do jejich opatrovnickství, možnost adopce nebo v souvislosti umělého oplodnění. Celý tento růst v rámci svěřování dětí do péče homosexuálních párů či možnost umělého oplodnění a dalších možností naznačuje, že se jejich práva stávají pevnou součástí legislativy v různých státech. Stejnopohlavní páry tvořící rodinu jsou také čím dál tím častěji považovány za adekvátní formu rodiny, za stabilní a láskyplné zázemí poskytované dítěti a podporující jeho vývoj.⁷⁵

⁷⁵ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1. s. 339-341.

4.5.3. Žití osamoceně

Jedinci, kteří si zvolí samostatný život a tvoří svou vlastní domácnost, se označují *singles*. *Singles* je poměrně nově označená sociální skupina, která je specifická svým životním stylem a nelze ji statisticky vhodně zachytit. Tato forma žití se také stává čím dál tím častější, i když v některých případech jedinci nemusí žít samostatně celý svůj život. V jiných případech naopak jedinci samostatný život nepovažují za konečný stav, avšak často pro ně konečným stavem je. Často oddalují život v páru, až žijí sami po celý svůj život. Do skupiny *singles* se nezahrnují jedinci, kteří zůstali sami po smrti svého partnera, vdovy a vdovci či svobodné matky neboli matky samoživitelky. Jedná se tedy především o mladé lidi, kteří sdílí mladistvý styl života a mnohdy jim samostatné žití vyhovuje, bezdětné či neprovdané jedince.⁷⁶

Jedním z důvodů, proč více jedinců žije o samotě, je trend uzavírání manželství v pozdějším věku. Dříve bylo běžné uzavřít manželský sňatek brzy po dovršení plnoletosti či v prvních letech po dvacátém roce života, avšak v posledních letech bývá manželství uzavíráno až okolo třicátého roku života jedinců. Dalším důvodem je rostoucí rozvodovost.

V posledních desetiletích je jedním z hlavních důvodů odchodu mladých lidí z domácnosti získání nezávislosti a osamostatnění se. Žití sám/sama je tak spíše považováno za individualizaci životní dráhy jedince. Mnoho mladých lidí v tomto věku navazuje vztahy a zjišťuje své vztahové preference. Dříve bylo hlavním důvodem odchodu z domova právě uzavření sňatku, tedy jedinec se odstěhoval do společné domácnosti již se svým partnerem za účelem založení vlastní rodiny. I přesto, že většina jedinců nakonec mnohdy manželství uzavře, samostatný život je jakousi svobodnou nezávislou kapitolou v jejich životě, ve které často již hledají svého partnera či partnerku.⁷⁷

⁷⁶ MAREŠ, Petr a Tomáš POTOČNÝ, ed. *Modernizace a česká rodina: Modernization and the Czech family : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.-17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Sociální studia. ISBN 80-86598-61-6. s. 226.

⁷⁷ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1. s. 341-342.

5. Praktická část práce

5.1. Proměny rodiny v čase

Zachytit celý vývoj rodiny od samého počátku až do současnosti by bylo velice obsáhlé, co se týče rozsahu této práce. Tato práce má za úkol zaznamenat a popsat především vývoj rodiny od padesátých let 20. století, avšak je nutné zde zmínit určité důležité milníky v čase i v dřívějších stoletích, které měly zásadní vliv na změny v rodině.

Proměny v rodině by bylo možné sledovat od samého počátku lidské historie. Na počátku se lidé shlukovali na základě obstarání obživy, větší šance na přežití a ubránění se v různých nebezpečných situacích, avšak i v té době tyto skupiny fungovaly na některých rodinných principech. Lidé v nich se o sebe starali, mnohdy navazovali mezi sebou intimní vztahy a zajišťovali si potravu. Bezpečí skupiny bylo velmi důležité a péče o její členy také.

Být součástí rodiny s sebou často neslo různé společenské povinnosti. V předešlých stoletích povinnosti byly zřejmé a rozděleny mezi všechny členy domácnosti, tudíž byly jasně rozděleny role muže a ženy. V tradiční společnosti měla na rodinu velký vliv církev, která nastolovala různé povinnosti a pravidla v rodině a kontrolovala je. Vliv církve se tak projevil ve výchově dětí a jejich vedení k náboženskému vyznání, které prostupovalo do každodenního života člověka, ale také v uzavírání manželství a následně v rodinném životě.

V moderní společnosti panuje do jisté míry větší svoboda a volnost v mezilidských vztazích a prostupuje do nich individualita jedinců. Rodina tak může mít různé podoby a formy a role v rodině již zpravidla nejsou jasně vymezené. Přesto stále rodina tvoří společnost a je jednou z nejdůležitějších skupin v životě člověka.⁷⁸

⁷⁸ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X. s. 21-22.

5.1.1. Význam rodiny ve starověkém Římě

Již ve starověkém Římě latinské označení *familia* vysvětlovalo pojem rodina. Mytologie jako jedna z forem náboženského smýšlení měla velký vliv na tehdejší život lidí, proto i rodina byla dříve velice ovlivňována náboženskou sférou a tehdejší mytologií. Římská mytologie, převzatá zejména z antického Řecka, je tvořena božstvem, které mezi sebou uchovává rodinné vazby. Božstvo, uznávané ve starověkém Řecku, sídlí na hoře Olymp a tvoří rodinu. Víra lidí v tyto bohy tak prostupuje do každodenního života lidí a ovlivňuje ho.

Hlavní bůh Zeus, v římské mytologii nazýván Jupiter, je proto také symbolem mužské vlády, otcem všech bohů a nejvyšším bohem řecké mytologie. Mnohdy bylo v souvislosti s jeho jménem lichoceno vladařům či vysoce postaveným mužům. Zeus/Jupiter a jeho následníci tak zobrazují vrchní postavení v rodině, zatímco jeho manželka Héra, v římské mytologii pojmenována Juno, má vrchní postavení mezi ženami. I přesto, že v té době postavení mužů a žen nebylo rovnocenné, ženy měly významné postavení v rodině, co se týkalo výchovy a vlivu na děti a fungování celé domácnosti.

Mnoho dalších skutečností týkající se lidského života a také rodiny lze nalézt v antických mýtech. Jedná se zejména o emoce, často spojené s rodinnými vztahy, prožívání veselí i smutku, lásky a utrpení. Právě možná proto, že i život bohů skýtá mnoho velmi pozemských situací, mnohdy reálných, se kterými se člověk může setkat každý den, dodává lidem naději a víru v božstvo a zároveň i v život sám. Mýty tak ukazují, že i přes vysoké postavení bohů a jejich schopnosti také zažívají obyčejné situace ze života jako lidé.⁷⁹

Latinské slovo *familia* označuje rodinu, příbuzenstvo a celý rod, ale také všechny osoby a majetek, který přísluší jednomu člověku a spadá také pod jeho právní moc. Touto osobou byl otec rodiny, latinsky označován *pater familia*.⁸⁰ Dále pojem *familia* zahrnoval také osoby spadající pod něčí moc, tedy například otroci, dále veškerý hmotný a nehmotný majetek obsahující také rodinné rituály a zvyky,

⁷⁹ FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-157-3. s. 6-10.

⁸⁰ PRAŽÁK, Josef Miroslav, František NOVOTNÝ a Josef SEDLÁČEK. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. Vyd. 14., nezměn., (Nezměněn. dotisk vyd. třináctého). V Praze: Československá grafická Unie, 1940. Heslo Familia.

který spadal pod moc otce rodiny. Byla to právě moc otce rodiny, veškerý majetek a rodinné rituály, co spojovala rodinu a udržovala ji pohromadě. Důležitost v rodině hrála také role stejné krve, na základě které se utvářel pocit sounáležitosti mezi příbuznými a znamenalo to dodržování stejných náboženských rodinných obřadů.

Rodina byla považována za jeden ze stupňů lidské společnosti. Obecnější stupně společnosti, jako společenství téhož kmene či národa, spojovaly osoby, které sdílely stejný prostor či jazyk. Rodinu spojují však ještě další vazby, jako pokrevní pouto, láska, manželství, majetek či potomci. Je považována za nejpevnější a nejvýznamnější vztah v životě člověka.⁸¹

Členem rodiny se člověk mohl stát několika způsoby. Jednou z možností je samozřejmě získání rodinného statutu po narození do rodiny, kdy muselo dojít k přijetí dítěte otcem rodiny, který dítě musel pozvednout jako důkaz přijetí. Dále na základě právní příslušnosti formou sňatku či adopce. Rodina tak obsahovala úzký kruh okolo otce rodiny a jeho rodinný příslušníků, ale také snachy, zetě, jejich potomci, také otroky a majetek spadající pod moc otce rodiny.

Pro římskou rodinu bylo základním prvek rodové zřízení. Rodové zřízení tvořilo několik rodin, které sdílely stejné jméno, náboženské tradice a obřady či v některých případech i stejné pohřebiště a hrob. Rodina v období starověkého Říma byla patriarchální, což znamená, že absolutní moc v rodině připadala muži, již zmíněnému otci rodiny. Otcem rodiny se stal nejstarší mužský člen a svou moc nad členy rodiny, svou manželkou, dětmi i otroky, i jeho veškerým majetkem si držel až do konce svého života, třeba i přesto, že jeho mužští potomci dosáhli vyššího společenského postavení v rámci římské společnosti.⁸²

Moc otce rodiny byla absolutní a dokazovala tak jeho vysoké postavení, jak v rodině, tak v římské společnosti. Otec rodiny byl uznáván a uctíván, jak příslušelo jeho postavení. Rodina ve starověkém Římě byla velice důležitou skupinou, kam člověk patřil a příslušnosti k rodině si velice vážil. Tento vztah mezi rodinnými příslušníky byl cenným poutem v jejich životě a další náležitosti, jako například

⁸¹ CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*. Praha: Svoboda, 1970. Antická knihovna (Melantrich). s. 46-48.

⁸² FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-157-3. s. 48-53.

náboženské obřady rodiny, byly důležité jak pro rodinu, společnosti, ale i pro jejich identitu.

5.1.2. Období Velké francouzské revoluce a její vliv na rodinu

Vliv společnosti na rodinu se proměnil v zásadním ohledu během Velké francouzské revoluce, a to především prostřednictvím sekularizace. Sekularizací je nazýván proces, kdy náboženství ztrácí ve společnosti význam a církev jakožto náboženská instituce je zbavena významného vlivu v různých oblastech společenského života.⁸³ Tento proces má za následek, že již od přelomu 17. a 18. století upadá postavení náboženství ve společenském, ale i individuálním životě společně s autoritou představitelů církve, a tak církev ztrácí svůj vliv a moc v politické a veřejné oblasti.

Základy společnosti ve Francii v 18. století byly postaveny na stavovském rozdělení občanů. Společnost se tak dělila do několika stavů, tedy skupin občanů různého společenského postavení, které utvářely hierarchii tehdejší společnosti.

Prvním stavem byli duchovní neboli duchovenstvo, které disponovalo vlastní správou a významným pozemkovým vlastnictvím a zasahovalo do veřejné sféry. Duchovenstvo nebylo sourodým celkem, avšak se dělilo na další skupiny podle postavení.

Významným stavem byla také šlechta, obsahující také různé formy uspořádání, která disponovala hospodářskými a daňovými výhodami. Do šlechty příslušely osoby na základě rodové posloupnosti, ale také úřednická šlechta, která kontrolovala královskou moc. Ze svého postavení úřednická šlechta ukazovala na chyby tehdejšího systému ve státě a snažila se o zavedení nového systému, který by více odpovídal stavu společnosti.

Třetím stavem byla buržoazie, která obsahovala obyvatelstvo, které nenáleželo k vysoce postaveným. Buržoazie se vyznačovala svou vzdělaností a majetkem, a tak se v této skupině objevovalo mnoho zastánců různých filosofických a revolucionářských myšlenek.⁸⁴

⁸³ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0. s. 212.

⁸⁴ HROCH, Miroslav a Vlasta KUBIŠOVÁ. *Velká francouzská revoluce a Evropa 1789/1800*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0151-7. s. 52-54.

Velká francouzská revoluce nesla za následky přerod od absolutismu ke konstituční monarchii. Takové společenské změny měly za následek vypracování nové ústavy, se kterou se pojilo zpracování základních principů nového státního uspořádání, které bylo zformulováno v dokumentu *Deklarace práv člověka a občana* schváleného v srpnu 1789. Tyto základní principy popisovaly základní práva člověka. Již v tomto dokumentu byly zformulovány ideologické principy, a to zejména, že „každý má právo na svobodné vyznání víry“. Již tyto principy ztvárňovaly počátek změn, které později obnova práva přinesla.

Nová ústava byla schválena počátkem září roku 1791. Revoluční změny v právu se odrážely také v právu rodinném, zejména v oblasti manželství. V rodinném právu byla oslabena moc církve a manželství začalo být chápáno jako občanská smlouva mezi dvěma osobami. Dříve byla církev považována za ochránkyni a správkyňu rodiny a manželství, avšak poté přešla veškerá kontrola do rukou státu a státních orgánů. Manželství a rodina začala být považována za právní instituci a církevní vliv byl zlomen. Novou ústavou byly založeny občanské sňatky, ale také rozvody. O veškeré věci v oblasti rodiny, manželství a zkrátka rodinného práva se staral stát.⁸⁵

5.1.3. Situace rodiny v průběhu 19. století a na počátku 20. století

Rodina v průběhu 19. století byla ovlivněna měnící se společností a také podmínkami pro život. V tomto století je zaznamenán rozvoj průmyslu, který je spojen s výstavbou továren a průmyslových oblastí. V důsledku toho vzniká nová sociální skupina dělníků, pracujících lidí v továrnách a průmyslových podnicích, kteří se svými rodinami často odcházeli za prací do jiných měst či se stěhovali z vesnic do měst.

Nárůst dělnických rodin často tvořil ve městech konkrétní čtvrti, ve kterých v domcích či bytech rodiny bydlely. Rostoucí počet rodin i jedinců ve městech vlivem urbanizace, tedy stěhování osob z vesnic do měst, způsobil rozšíření měst a domů, ve kterých lidé žili. Symbolem bydlení ve městech se staly činžovní domy neboli činžáky, které pojaly mnoho osob a zároveň je bylo možné stavět ve velkém

⁸⁵ HROCH, Miroslav a Vlasta KUBIŠOVÁ. *Velká francouzská revoluce a Evropa 1789/1800*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0151-7. s. 72-85.

množství. Takové oblasti obsahující činžovní domy se následně staly součástí velkých měst a lze je vidět téměř všude, především v centrech měst.

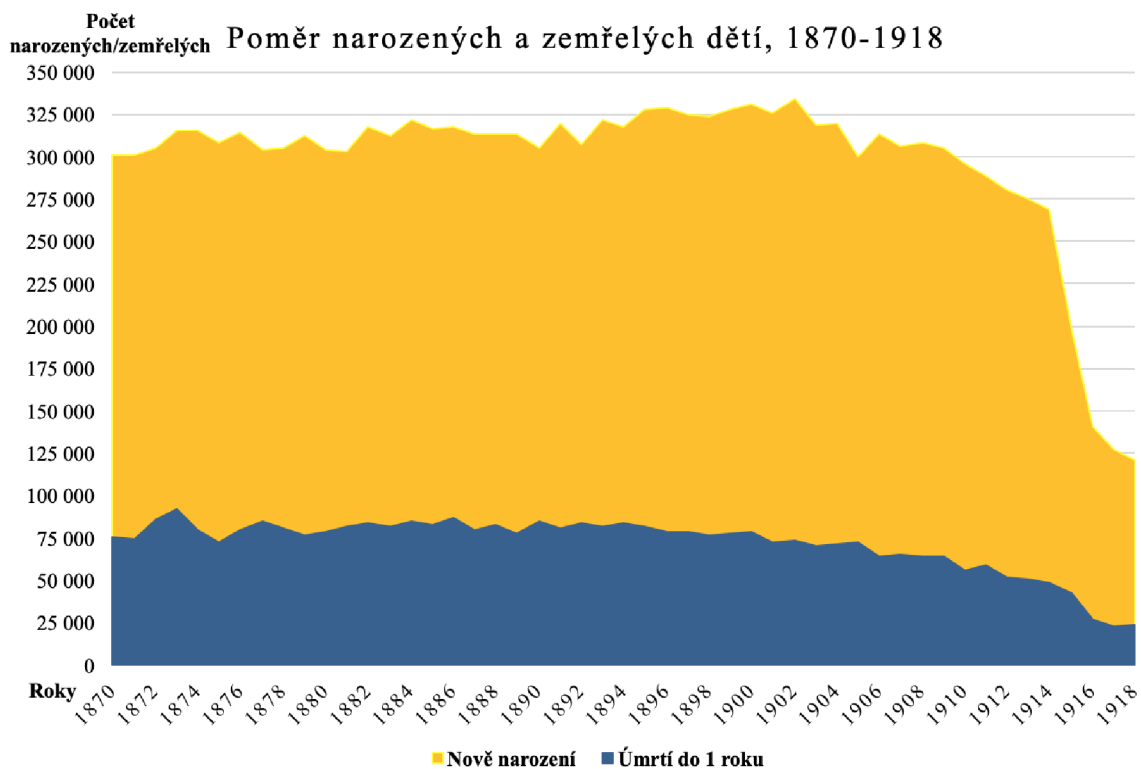
Podmínky pro život však v tomto ohledu nebyly uspokojivé. Pracovní doba dělníků byla dlouhá a vyčerpávající, a proto koncem 60. let 19. století začali dělníci více prosazovat své zájmy a bojovat o vlastní práva. S tím souviselo nejen prosazování lepších pracovních podmínek, ale také podmínek, které ovlivňovaly soukromý život. Od tohoto období proběhlo několik stávek a nepokojů, což zapříčinilo potřebu řešení konfliktů a ustanovení práv dělníků v roce 1870. O sedm let později byla v Praze založena také politická strana s názvem Československá sociálně demokratická strana dělnická, která prosazovala práva dělníků. Koncem století roku 1897 bylo uzákoněno volební právo pro muže, a tak se mohli podílet na jistém rozhodování v tehdejší společnosti. I přesto, že volební právo pro ženy bylo uzákoněno až v roce 1919, na přelomu století se již o svá práva ženy začaly více hlásit a dožadovat se například i práva na vzdělání.

Tehdejší společenské nepokoje a problémy související s pracujícím lidem již nebylo možné přehlížet, a tak probíhaly změny, které podporovaly lepší podmínky pro pracovní i soukromý život. Na přelomu století se tak objevovaly doporučení či příručky, které se zabývaly i rodinným životem a jeho zlepšením. Doporučení se například týkala pohodlí domova a s tím souvisejícím dostatečným prostorem pro žití rodiny. Každá rodina podle nich měla žít alespoň v obydlí až se třemi místnostmi, na rozdíl od soužití více rodin v malém prostoru, jak tomu bylo dříve během 19. století. Tyto podmínky však nebyly vždy naplněny.⁸⁶

Velkým problémem 19. století byla nedostatečná lékařská péče, a proto se v období tohoto století hovoří o vysoké kojenecké úmrtnosti v důsledku nemocí, špatných porodních podmínek, nedostatečné porodní i poporodní péče a špatné hygieny. Následující graf ukazuje poměr narozených a zemřelých dětí do 1 roku věku od roku 1870 do roku 1918.

⁸⁶ *Jak se u nás na přelomu 19. a 20. století žilo měšťanům, dělníkům a venkovanům?* | 100+1 zahraniční zajímavost. 100+1 zahraniční zajímavost [online]. Copyright © Extra Publishing, s. r. o. 2007 [cit. 31.01.2022]. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/jak-se-u-nas-na-prelomu-19-20-stoleti-zilo-mestanam-delnikum-venkovanum>

Graf 1: Poměr narozených a zemřelých dětí do 1 roku v letech 1870-1918.

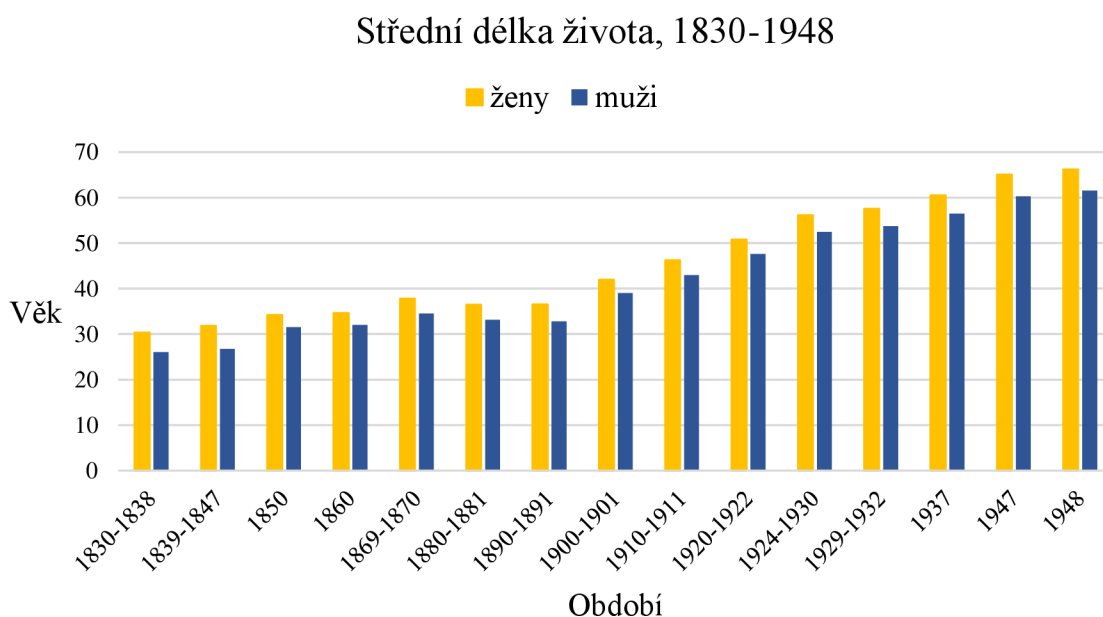
Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 1-4 Přirozený pohyb obyvatelstva na území Česka v letech 1870–1918.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 6. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Výše uvedený graf zobrazuje míru kojenecké úmrtnosti vyjádřenou počtem zemřelých dětí do 1 roku, která byla v průběhu 19. století, ale i současnými očima, považována za vysokou. V souvislosti s kojeneckou úmrtností je v grafu vyjádřen současně počet narozených v uvedených letech. Nejvíce dětí do 1 roku věku zemřelo roku 1873, a to celkem 92 283. Na konci sledovaného období již úmrtnost byla nižší, konkrétně v roce 1918 zemřelo 23 405 dětí do 1 roku. Nejvíce dětí se narodilo v roce 1902, kdy počet dosáhl 333 619. Na grafu lze sledovat výrazný pokles narozených dětí mezi lety 1914–1918, která jsou obdobím první světové války. Vliv války se odrazil také v lince zemřelých dětí do 1 roku.

Graf neobsahuje konkrétní data z první poloviny 19. století, které disponovalo ještě vyšší úmrtností v souvislosti s napoleonskými válkami a epidemiemi různých nemocí. Lze například uvést rok 1828, kdy zemřelo celkem 188 501 obyvatel. Nejčastěji na běžné nemoci, ale mnoho také na neštovice či vzteklinu.

Od druhé poloviny 19. století se začala kojenecká úmrtnost, ale i celková úmrtnost, snižovat. Jedním z důvodů bylo zavedení veřejného zdravotnictví, a tudíž zaměření na kvalitnější lékařskou péči. I tak obyvatelstvo sužovaly nemoci jako například tuberkulóza či tyfus břišní. Výrazný pokles porodnosti způsobila také první světová válka v první polovině 20. století.⁸⁷

Graf 2: Střední délka života žen a mužů v letech 1830-1948.

Zdroj: Vlastní zpracování podle SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3. s. 194.

Vlivem postupně snižující se úmrtnosti v průběhu 19. a v první polovině 20. století vzrůstala střední délka života, což vyjadřuje průměrný věk dožití člověka. Čím vyšší je úmrtnost, tím nižší je střední délka života a v důsledku snižující se úmrtnosti vzrostla střední délka života během zmíněného období o více jak 30 let u žen i mužů, jak lze vidět v grafu výše.

Graf ukazuje střední délku života, jejich poměr a vývoj pro obě pohlaví od roku 1830 do roku 1948. Z počátku sledovaného období lze vidět výrazně nízký věk mužů i žen okolo třiceti let. Nízký věk odpovídá naději dožití při současné vysoké kojenecké úmrtnosti, tedy nejedná se o maximální skutečný dožívaný věk

⁸⁷ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3. s. 194-202.

mužů a žen. Za celé stanovené období lze vidět, že průměrná délka života u žen je vyšší než u mužů. Největší rozdíly jsou zaznamenány v letech 1947 a 1948, kdy rozdíl ve střední délce života mezi pohlavími tvořilo více než 5 let.

Vybrané možnosti sociálního zaopatření obyvatelstva

Následující vybrané možnosti sociálního zabezpečení obyvatelstva představují možnosti zajištění osob, jak ze strany obcí, tak ze strany rodiny. Taková sociální zaopatření měla zejména za úkol zajistit občanům příslušnost k určitému společenství lidí a péči o ně v případě jejich nouze či neschopnosti vlivem různých faktorů, například věku, nemoci či chudoby.

Domovské právo. Toto právo vymezující příslušnost dané osoby k určité obci vzniklo již na počátku 19. století. Domovské právo neboli také označováno jako domovská příslušnost mohla být získána několika způsoby. Po zrušení poddanství roku 1848 bylo získání domovské příslušnosti možné jednak narozením, kdy manželské dítě získávalo příslušnost místa, kde žili rodiče, avšak nemanželské dítě získalo příslušnost matky, dále sňatkem, kdy manželka získala domovskou příslušnost ke vsi svého manžela, a také speciálním přijetím do obecního společenství, o čemž rozhodovalo zastupitelstvo obce. Tato příslušnost byla dokazována tzv. domovským listem, který uváděl příslušnost k obci daného občana. Roku 1862 bylo uzákoněno, že každý občan Rakouského císařství musí mít domovské právo v určité obci a v pouze jedné. Díky tomuto zákonu každému občanovi příslušelo domovské právo v obci, ve kterém měl nárok kdykoli na pobyt či sociální zaopatření.

Institut domovského práva existoval až do roku 1948, kdy povinnosti péče o chudé, nemocné či nemohoucí občany, zkrátka o všechny občany, které potřebovali sociální zaopatření, přešly z obce na stát.⁸⁸

⁸⁸ BERROVÁ, Petra. *Sčítání lidu: Domovská příslušnost a další údaje zjišťované při censech v minulosti* – Ministerstvo vnitra České republiky. Úvodní strana – Ministerstvo vnitra České republiky [online]. Copyright © 2021 Ministerstvo vnitra České republiky, všechna práva vyhrazena [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/scitani-lidu-domovska-prislusnost-a-dalsi-udaje-zjistovane-pri-censech-v-minulosti.aspx>

Pastouška. Toto stavení na vesnici sloužilo jako příbytek sluhů či místních pastýřů, ale také ostatních, kteří neměli své vlastní bydlení. Bylo běžné, že se o pastvu dobytka či ovcí staral příslušný hospodář či jeho potomci. Pokud se však jednalo o početnější stáda a větší pastviny, bylo běžné, že v průběhu 19. století si obec najala tzv. obecního pastýře. Ten se buď sám, nebo s několika pomocníky, staral o stáda obyvatelů vesnic a jejich vzájemný pracovní vztah stvrzovala smlouva sepsovaná každoročně mezi obcí a pastýřem.

Pastoušku, pastušku či někde *pastušinu* využíval především obecní pastýř a případně jeho pomocníci. Toto roubené stavení bylo umístěno často ve středu obce na návsi, někdy však i za vesnicí. Velikost obytného prostoru byla odvozena od velikosti stád a pracovní vytíženosti pastýře. Po zrušení společné pastvy, do které spadala úloha obecního pastýře, na přelomu 19. a 20. století byly pastoušky často bourané či začaly plnit jiné funkce ve vesnici.

Postupně se úloha pastoušek měnila a její prostory začaly být využívány pro sociální případy v dané vesnici. Žily zde osoby s domovským právem, o které se nemohli postarat příbuzní či blízké osoby. Jednalo se často o nemocné či staré osoby, které nebyly schopné vlastního zaopatření. Tím se z pastoušek často stávaly vesnické chudinské ústavy neboli chudobince. Lidé zde žili v odpovídajících podmínkách a péče o ně byla minimální.

Pokud nastala situace uvolněné místnosti v pastoušce, tak ji obec využila pronájmem dané místnosti chudé početné rodině. Jelikož se stávalo, že takových rodin se v obci vyskytovalo více, tak se i ostatní místnosti, například chlév, upravovaly na obytné místnosti či se prostory pastoušky záměrně zvětšovaly, aby zde bylo možné umístit více takových rodin. Když po roce 1948 začaly vznikat jiné sociální zaopatření pro práci neschopné, ale i nemocné či nemohoucí obyvatelstvo, pastoušky ztratily svou funkci a téměř z obcí vymizely.⁸⁹

Chudinský ústav. Chudinství, jak již název napovídá, označuje veškerou pomocnou péči o chudé osoby, tedy osoby, které nemají prostředky na vlastní obživu.⁹⁰ V rámci

⁸⁹ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. *Pastouška a vývoj její funkce ve vesnici*. *Český Lid*, vol. 66, no. 3, Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences, 1979, s. 166–69, Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/42702805?seq=4#metadata_info_tab_contents.

⁹⁰ OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: 1897. Díl 20. s. 430.

chudinství bylo osobám pomáháno prostřednictvím určitých příspěvků, almužen naturálních či finančních či také poskytnutím obydlí.

Chudinský ústav neboli chudobinec představoval prostor poskytovaný chudým, většinou starým a nemocným lidem, kteří neměli vlastní rodinu, která by se o ně mohla postarat. V 19. století byla chudinská péče rozšířená a vykonávána většinou v každé obci. Různé státní orgány kontrolovaly kvalitu chudobinců a například i poskytované zdravotní služby pro nemocné jedince. Chudí občané, často především staršího věku, mnohdy zastávali drobné pomocné práce v obci.⁹¹

Obce či vesnice se snažily využívat všechny možné prostředky pro pomoc chudým a také všechny prostory, proto byly využívány například i stavení jako bývalé pastoušky, jak již bylo zmíněno dříve. Jelikož v období 19. a počátkem 20. století mnoho občanů mělo domovské právo v konkrétní vesnici, obec měla za úkol se o tyto chudé občany postarat, jelikož toto právo obsahovalo také právo na sociální zabezpečení. Lze říci, že takové právo mnohým občanům pomohlo v jejich nelehké životní situaci a domovská příslušnost k obci jim zajistila sociální péči.

Předchozí vybrané možnosti sociálního zaopatření obyvatelstva představují zabezpečení ze strany především obce. Jedná se o sociální zaopatření zejména prostřednictvím podpory, ať už naturální či finanční, ale také prostřednictvím poskytnutí možnosti bydlení.

Následující typ sociálního zabezpečení se týká především starých osob, co se týče jejich potřeb, ale ve své podstatě také mladších osob, mladší generace, co se týče její zajištění po především majetkové stránce. Jedná o sociální zabezpečení v rámci rodiny.

Výmínek. Výmínek, výměnek neboli *vejminek*, na Moravě užíváno také označení výměna, hrál důležitou roli v mezilidských vztazích mezi generacemi jedné rodiny, ale zároveň také podstatnou roli v tehdejší právu. Jedná se o právní útvar, vztah, založený na výměnkové smlouvě k určitému objektu mezi starším, bývalým hospodářem a novým, mladým hospodářem, většinou jeho synem. Tato smlouva

⁹¹ JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích v letech 1848-1918 se soupisy pramenů a literatury*. 1/1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 238-246.

zavazuje nově nastupujícího hospodáře k zajištění bývalému hospodáři doživotní zázemí a bydlení na statku a zajištění tak důstojného prožití stáří a potřebnou péči. Jedním z hlavních významů výminku je zachování majetku v rodině, což je i jeho výhodou. Výminek v tomto smyslu poskytuje synovi hospodáře možnost založení vlastní rodiny a bývalému hospodáři, otci a také jeho ženě, hospodářce, poskytnutí zaopatření na následující roky života.⁹²

Především v 19. století se problematikou spojenou s výminky zabývají také autoři ve svých literárních dílech, která se často zaměřují na komplikovanou stránku tohoto právního a společenského faktu, týkající se zejména konfliktů v rámci rodiny v mezilidských vztazích. I když mnohdy bývá výminek popisován jako malebné místo, kde starší hospodáři důstojně v poklidu prožívají stáří, realita byla často jiná. Problematika výminků v rámci rodiny souvisela často s nárokováním majetku a neshody mezi generacemi. Starší generace, tedy bývalý hospodář a hospodářka, byla často odkázána pouze na mladší generaci, následné hospodáře, a tak dobré vztahy hrály velmi důležitou roli, poněvadž ovlivňovaly charakter i výměnkového vztahu. Jsou dochované zprávy o tom, že tyto konflikty mnohdy zacházely až do absurdních situací, kdy bylo často využíváno i nekvalitního zpracování výměnkové smlouvy ve prospěch nových hospodářů.

Respondenti Jaroslav (82 let) a Věra (79 let) si výminek pamatují ve své rodině ze svého dětství. Věra uvedla: *„Když jsem byla malá, to mi bylo tak sedm, jezdila jsem na prázdniny k babičce na Šumavu a ta žila s dědou na výminku. Měli tam různé práce, co zastávali, hlavně třeba krmili slepice.“* Dále uvedla, jak si i ostatní výminky na vsi pamatuje. *„To bylo všechno rozdělené, celé hospodářství. V hospodářství byla hlavní budova a pak další, stodola, kůlna nebo třeba loch. Někde byly uloženy i stroje a potom se všechno rozdělovalo mezi mladého a starého hospodáře.“*

Jaroslav na výminek vzpomínal: *„Vejminek byla čistě vesnická záležitost. To ve městech nebylo. Na vesnici, kde jsem vyrůstal, byly třeba také jinak majetní hospodáři a měli jinak velké pozemky. To se všechno potom rozdělovalo a záleželo na velikosti polí a sadů a tak dále. Mezi mladým a starým hospodářem byla*

⁹² OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: 1908. Díl 27. s. 37-38.

vytvořena speciální smlouva, která obsahovala všechno velmi detailně. Z toho pramenilo taky hodně problémů v rodinách. Někomu se také třeba nelíbilo, koho si dcera vzala a že musí spravovat jejich statek, ale tak to bylo.“

Výminky se ve městech nevyskytovaly. Jaroslav vypověděl, že naopak ve městech, hovořil konkrétně o Praze, existovala zařízení, která sloužila pro zajištění a péči o důchodce, dříve byla označována jako chudobince. Taková zařízení se objevovala na několika místech v Praze. Jaroslav dále uvedl, že největší z těchto zařízení bylo na území současné Thomayerovy nemocnice v Krči a bylo označováno jako Masarykovy domovy. *„Byl to obrovský komplex. Nebyli tam jen staří, ale i třeba děti a tam se o ně postarali. Lidé tam byli rozdělení do určitých skupin – majetní, chudí, nemocní... Takhle to bylo v období první republiky, nemocnice, jaká je tam dodnes se z komplexu vytvořila až v padesátých letech.“* odpověděl Jaroslav.

„Celý komplex ale výborně fungoval jako samostatná jednotka, protože lidé zde měli vše, co potřebovali jako třeba různé obchody, potraviny, řeznictví nebo zahradnictví, a ještě ke všemu stále přítomnou lékařskou péči. Bylo to takové samostatné městečko ve městě.“ dodala Věra.

Zařízení ve městech měla v určitých oblastech suplovat venkovský výminek. Ve městech na výminek nebyl prostor a také majetková stránka výminku ve městech chyběla. Zařízení jako například Masarykovy domy sice plnila svou funkci v jistých mezích dostatečně, avšak chyběl zde podstatný mezigenerační vztah. Rodiny mnohdy své prarodiče následně již v zařízeních nenavštěvovaly. Zatímco na vsi bylo běžné soužití více generací a také zajištění majetku v rámci rodiny, ve městech se od takového modelu postupně opouštělo.

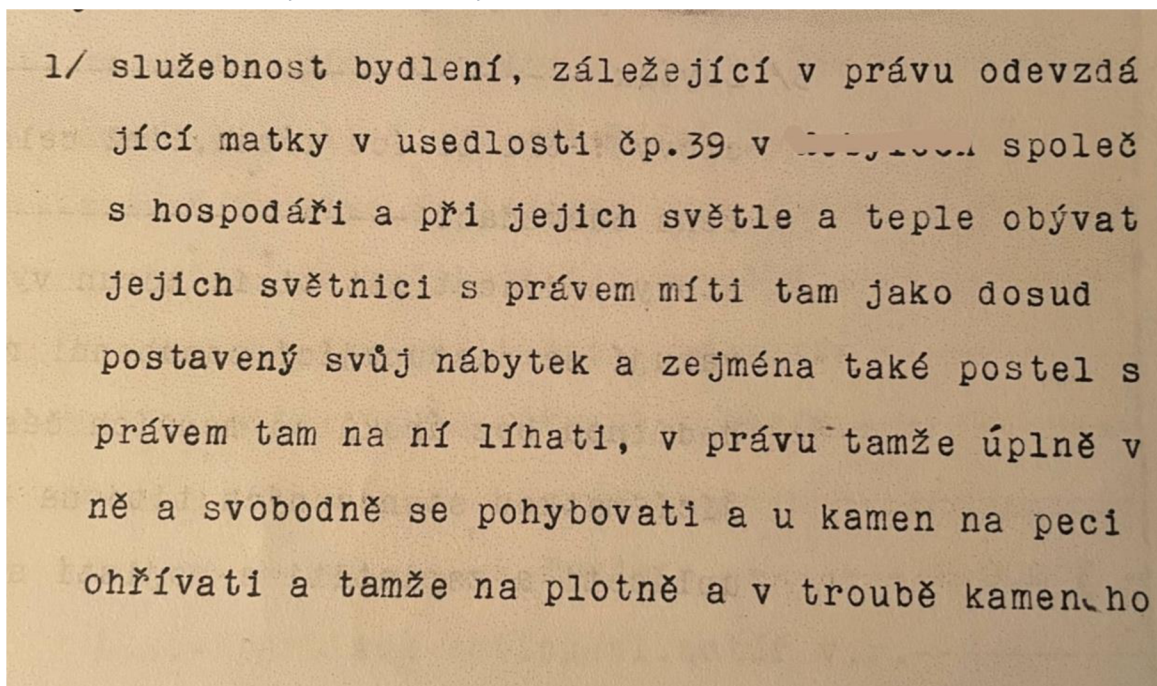
Dále Jaroslav uvedl, že výměnkové smlouvy byly sepisovány u příslušného notáře. Ve smlouvách byly uvedeny osoby, kterých se smlouva týká, tedy zpravidla starších hospodářů – otce a matky a následně jejich potomka, který se stával novým hospodářem, a dále jejich vymezený přínos do rodiny a role v rámci hospodářství. Následně hlavním obsahem smlouvy byl detailně popsán majetek, který si bývalý hospodář vymínil.

„Mám smlouvu o výminku od mojí babičky. Je tam uvedené všechno velmi podrobně. Tuto smlouvu sepsal notář, který uvedl na začátku osoby, které smlouvu

uzavírají, což byla moje babička a její maminka, moje prababička, dále ženich, a ještě nějaká další osoba.“ uvedl Jaroslav.

Následující ukázky výměnkové smlouvy z roku 1940 dokazují, jak precizně byly sepsány tyto smlouvy mezi generacemi hospodářů, se všemi potřebnými záležitostmi, které zajišťovaly starší hospodářce možnost zaopatření. Na několika stranách této smlouvy jsou uvedeny její práva využívání hospodářství, majetku či společného prostoru. Detailní popisy některých částí smlouvy jsou viditelné na následujících obrázcích. Detailní popisy všech uvedených záležitostí doplňují také postupy vykonávání uvedených záležitostí v neobvyklých situacích.

Obrázek 1: Ukázka č. 1 výměnkové smlouvy z roku 1940.

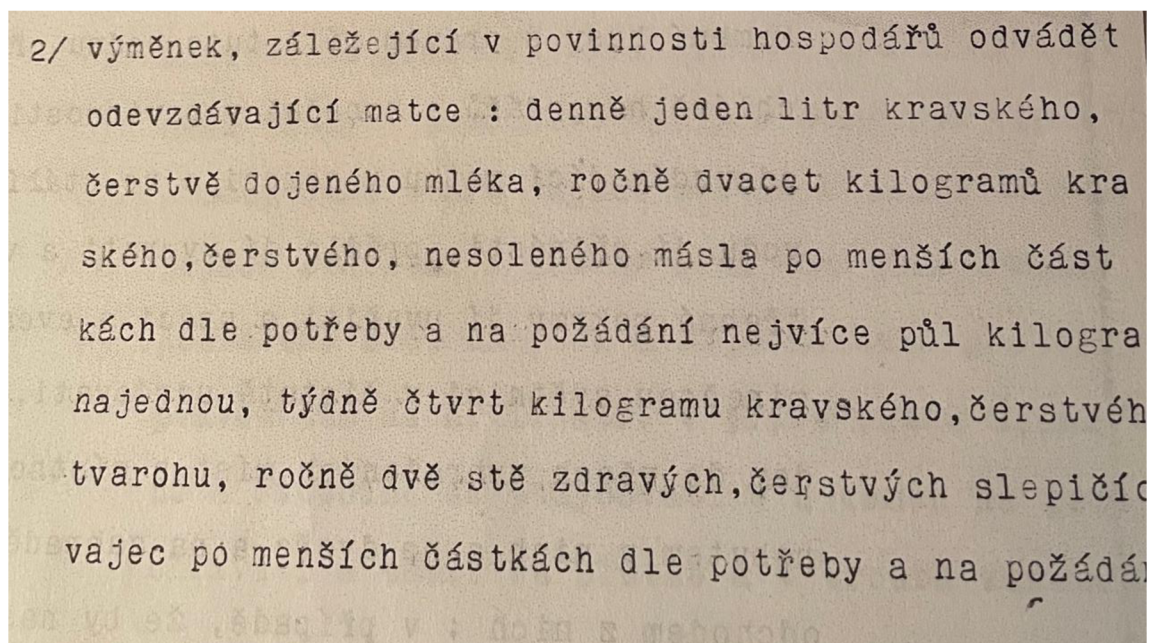

1/ služebnost bydlení, záležející v právu odevzdá
jící matky v usedlosti čp.39 v ... společ
s hospodáři a při jejich světle a teple obývat
jejich světnici s právem míti tam jako dosud
postavený svůj nábytek a zejména také postel s
právem tam na ní líhati, v právu tamže úplně v
ně a svobodně se pohybovati a u kamen na peci
ohřívati a tamže na plotně a v troubě kameného

Zdroj: Soukromý archiv pana Jaroslava.

Ve smlouvě se nachází detailní popis výměnkového práva hospodářky, v tomto případě prababičky pana Jaroslava, která smlouvu uzavřela se svou dcerou a jejím ženichem. Práva se týkají využívání místností v usedlosti, ale také právo týkající se šatního místa pro ukládání oblečení, právo věšet a sušit prádlo na zahradě či právo postarat se o matku v nemoci a ve stáří. Dále je ve smlouvě uveden přesný seznam poskytovaných potravin a odvodů z hospodářství.

Obrázek 2: Ukázka č. 2 výměnkové smlouvy z roku 1940.

2/ výměnek, záležející v povinnosti hospodářů odvádět odevzdávající matce : denně jeden litr kravského, čerstvě dojeného mléka, ročně dvacet kilogramů kravského, čerstvého, nesoleného másla po menších částkách dle potřeby a na požádání nejvíce půl kilograma najednou, týdně čtvrt kilogramu kravského, čerstvého tvarohu, ročně dvě stě zdravých, čerstvých slepičích vajec po menších částkách dle potřeby a na požádání

Zdroj: Soukromý archiv pana Jaroslava.

Oba také vzpomínají na umístění výminku v budově hospodářství. Vždy se výminku vyskytoval stranou od hlavní části budovy, kde žil nyní nový hospodář. Často v obklopení koupelny, kuchyně, či alespoň společných prostorů. Zajímavostí, kterou oba respondenti uvádí, je že vzpomínají na vyvýšení výminku oproti hlavní části obydlí. Výminku prý byl vždy umístěn výš než jiné místnosti, se kterými byl oddělen alespoň několika schody. Taková oddělenost do jisté míry může symbolizovat rozdělení generací a oddělenost jejich životů, i přesto, že žijí ve společném hospodářství. Věra zároveň uvádí, že výminky byly zvenčí malovány odlišnými barvami než zbytek stavení, aby bylo zřejmé, kde se výminku nachází.

Výminku představoval zejména v devatenáctém, ale i ve dvacátém století důležitou oblast pro rodinu a vícegenerační soužití. I přesto, že s ním mnohdy byly spojeny různé rodinné konflikty, představoval zajištění budoucích generací ať už po majetkové stránce, tak i duševní, což znamenalo zejména udržování rodinných vztahů mezi generacemi. Na této problematice lze pozorovat proměny vztahů v rodině související s majetkem, ale i novými postaveními, které se týkaly například předávání role nového hospodáře.

Věra a Jaroslav uvedli také jejich pohled v rámci důležitosti výminku. I přes možné mezigenerační problémy v závislosti na majetku, pro bývalé hospodáře byl

výmínek zásadní. Mladý hospodář a jeho žena měli totiž za úkol zajistit jim dožitovní zázemí, potravu a v případě potřeby jim pomoci. Oni tak mohli s něčím v rámci hospodářství pomoci a také v poklidu dožít ve známém prostředí ve společnosti rodinných členů.

5.1.4. Rodina od druhé poloviny 20. století

Druhá polovina dvacátého století je pro území nejen Československa obdobím mnoha změn, ať už politických, nebo ekonomických a sociálních. Téměř vše tak bylo ovlivněno změnou politického režimu, který měl vliv na celou společnost a její aspekty.

I přesto, že kapitola popisuje především situaci od druhé poloviny dvacátého století, je nutné uvést také některé skutečnosti z konce první poloviny, jelikož významně souvisí s následným vývojem obyvatelstva a děním v československém státu.

Velký vliv na obyvatelstvo měla druhá světová válka, která mnohým obrátila život naruby. Poté z demografického hlediska nastávají léta, kdy dochází k migračním vlnám, ať už nuceným či dobrovolným. Mnoho rodin tak bylo rozděleno či se zcela změnilo prostředí jejich bydlení. Koncem první poloviny dvacátého století se o roku 1947 hovoří jako o stabilizačním v rámci obyvatelstva, jelikož docházelo k novému rozmístění obyvatelstva po odsunu německé menšiny. V roce 1950 bylo provedeno národní sčítání lidu při kterém bylo zjištěno, že celkový počet obyvatel českých zemí dosáhl počtu 8 896 102. Právě oproti roku 1947 vzrostl počet obyvatel o téměř 134 tisíc vlivem například přistěhovalců ze Slovenska, ale i z Rumunska, Bulharska, Jugoslávie či z dalších zemí. Další sčítání obyvatelstva bylo provedeno až v roce 1961, kdy počet obyvatel činil 9 571 531.⁹³

Od druhé poloviny dvacátého století a dále byla zvýšená pozornost na podporu porodnosti a související péči o děti a kvalitní podmínky pro rodinný život. Zájem o rodinu se tak stal jednou z priorit mnoha politiků. Podpora rodiny znamenala podporu porodnosti a snižování kojenecké úmrtnosti. Populační strategie obsahovala mnoho oblastí, které byly podporovány. Jednalo se například o výhody

⁹³ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3. s. 29-30.

pro manžele, příspěvky na děti či pěstounská péče pro děti a mládež. Podpora oblastí související s rodinou a dětmi byla provázána myšlenkou, že rodina je základní stavební kámen státu, a tak jí musí být věnována příslušná péče.

Jednou z oblastí související s pěstounskou péčí byla tvorba pěstounských kolonií zejména v pohraničních oblastech, kde nejen že plnily funkci základní, tedy pěstounskou, ale také představovaly rozrůstání československého národa. Takové kolonie byly zřizovány již za první republiky, ale od roku 1946 jejich zastoupení značně vzrostlo. Rodinné kolonie byly tvořeny několika rodinami v řádech desítek, do kterých byly umísťovány opuštěné děti.

I přesto, že rodině byla věnována tak velká pozornost a podpora všech možných oblastí s ní spojených, výsledky nebyly tak uspokojivé, jak by se dalo předpokládat a koncem 50. let byl zaznamenáván pouze menší růst sňatečnosti, menší pokles rozvodovosti, avšak úmrtnost dětí a porodnost byla stále nepříznivá. Proto od 50. let na poli péče o rodinu vstoupil ještě více stát, který zasahoval z pozice rozhodujícího aktéra v rodinných věcech.

Pozornost byla také věnována ženě a období jejího těhotenství. V 60. letech byl vytvořen zákon zajišťující lepší péči právě pro těhotné ženy a následně matky, který snažil o vytvoření rovnováhy mezi pracovním životem ženy a jejím životem v roli matky v rámci mateřství a následně výchovy dítěte. Zákon obsahoval například ustanovení týkající se mateřské dovolené, kdy v roce 1964 byla stanovena na 22 týdnů a později v roce 1970 již na 30 týdnů, čímž se Československo stalo státem s nejdelší mateřskou dovolenou na světě. Nutné zmínit, že tento zákon hovoří o mateřské dovolené jen v souvislosti se ženou a muži získali nárok na mateřskou dovolenou až v 80. letech.⁹⁴

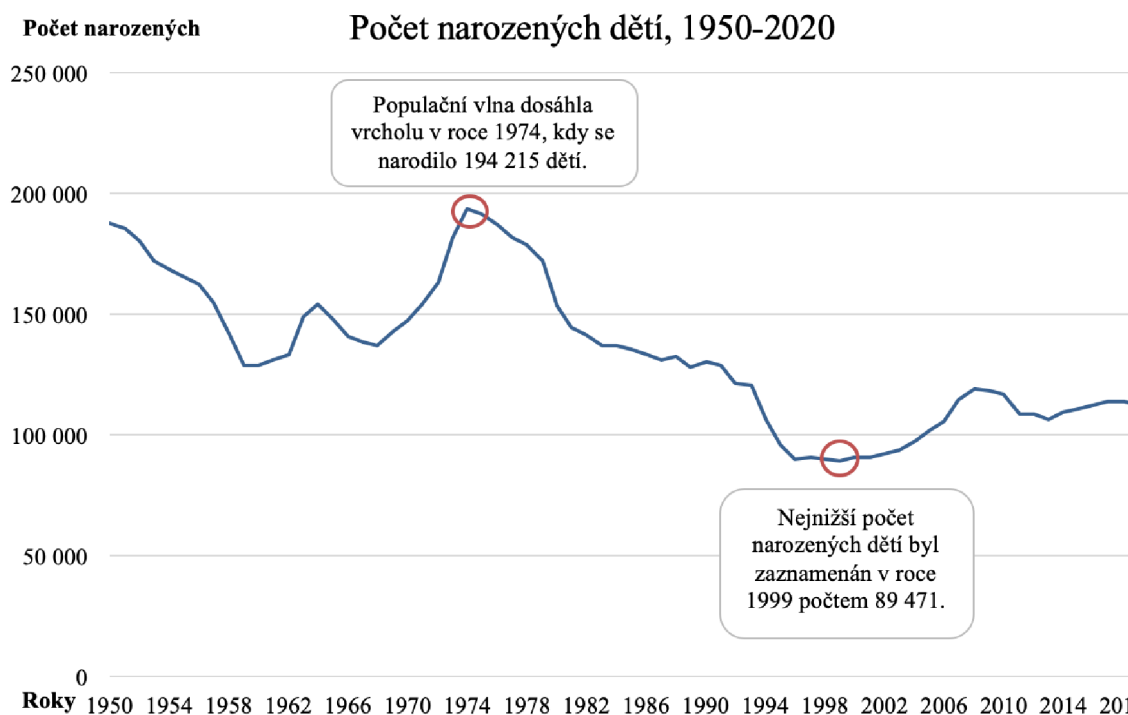
Velmi kladný růst porodnosti byl zaznamenán v 70. letech v období vládnutí prezidenta Gustava Husáka. V téže době se jednalo o celou řadu ekonomicko-sociálních stimulů, které byly vysoce pro natalitní. Narozené děti v tomto období byly a jsou označovány jako tzv. Husákovy děti.

Společně s ostatními výhodami pro rodiny, které byly již zmíněny dříve, rostla v sedmdesátých letech podpora rodin s dětmi v rámci bydlení. Od druhé

⁹⁴ RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5. s. 47-59.

poloviny 20. století s rostoucí porodností byla čím dál tím větší potřeba výstavby nových bytů, které měly být určeny primárně právě rodinám s dětmi. Manželům tak byly poskytovány levné půjčky, za cílem lepších podmínek pro výchovu jejich dětí. Populační růst byl tedy kladný a přijatelný, a tak se také v průběhu sedmdesátých let dostaly do popředí další priority, které již nesouvisely přímo s nárůstem porodnosti, ale především se zlepšením podmínek pro výchovu dětí, jejich vzdělání a stravování. Cílem tak bylo udržet pozitivní natalitní vývoj a zajistit stálý kvalitní vývoj obyvatelstva. I přesto, že porodnost v následujících letech zaznamenala určité výkyvy, tento program na podporu rodin zejména v sedmdesátých letech byl a je považován za úspěšný.⁹⁵

Graf 3: Počet narozených dětí v letech 1950-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 6-1a Narození podle vitality, pohlaví a rodinného stavu matky v letech 1950–2020 (absolutní údaje)*. [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 9. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

⁹⁵ RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5. s. 68-74.

Předchozí graf popisuje situaci narozených dětí mezi lety 1950–2019, kdy hlavní osa zobrazuje roky se čtyřletými rozestupy pro lepší přehlednost. Z grafu jsou jasně viditelné dvě nejpočetnější vlny, co se týče narozených dětí. První z nich v 50. letech a další v 70. letech, jejichž příčiny byly popisovány již dříve v kapitole. Početná generace v 50. letech se projevila její početnou následující generací v 70. letech. Naopak výrazný pokles porodnosti nastal od roku 1990 a pokračoval v dalších letech. Příčiny těchto změn do jisté míry přineslo skončení komunistického režimu, které otevřelo mnoho nových možností v osobním i kariéřním životě. Pád komunistického režimu následovalo vysoké očekávání obyvatelstva a také stoupla cena různého zboží a potravin. Také v roce 1991 byly zrušeny již dříve zmíněné půjčky pro novomanžele. Pro 90. léta byla příznačná také hospodářská krize spojená s poklesem životní úrovně.

I přesto, že byl zvýšen zájem státu o péči o děti, ale i celé obyvatelstvo, výsledky týkající se úmrtnosti a chorob byly stále nepříznivé. Poukazovalo to tak mimo jiné na nízkou úroveň kvality československého zdravotnictví.

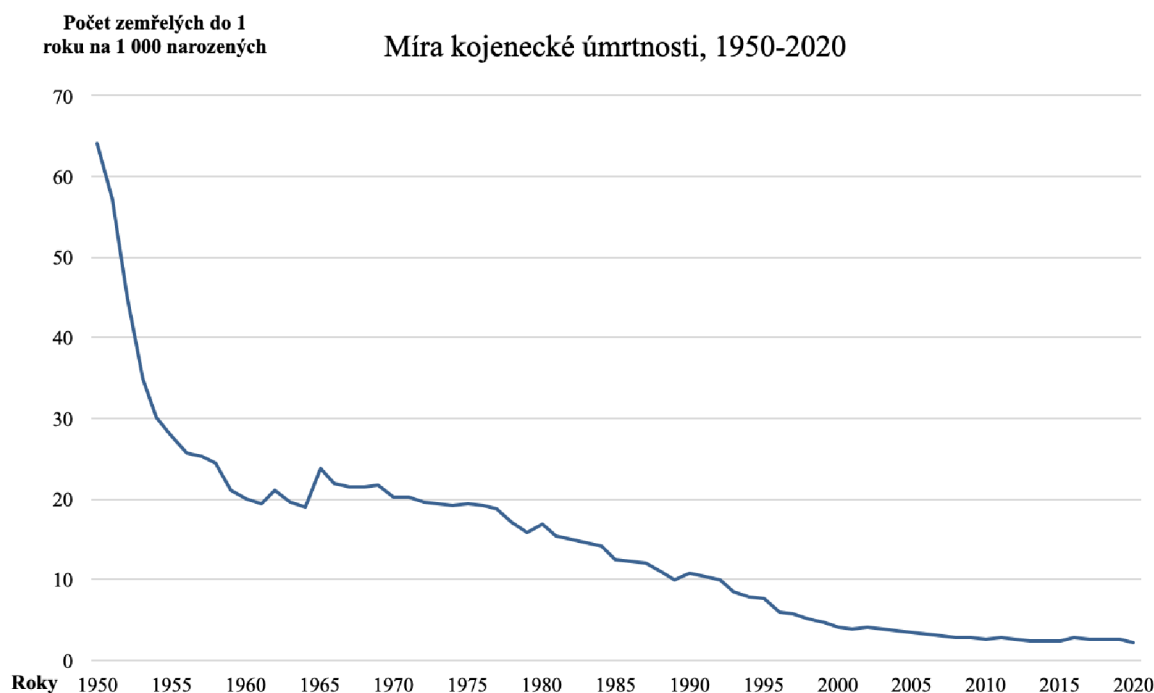
Úmrtí statisticky tříděno podle příčin tak ukazuje zastoupení počtu úmrtí v příslušných kategoriích. Mezi lety 1964–1993 bylo zaznamenáno nejvíce úmrtí na nemoci cévního ústrojí. Výrazný nárůst úmrtí na tuto příčinu bylo zaznamenáno v období 1970–1974, což bylo ovlivněno také tím, že do této kategorie byla přesunuta cévní onemocnění mozku. Od roku 1994 bylo aplikováno nové rozdělení kategorií příčin úmrtí. V následujících desetiletích, zejména pak od roku 1990, byla úmrtnost ovlivněna možným využitím moderních léčiv a celkově zkvalitněním lékařské péče.⁹⁶

Na základě statistických údajů mezi lety 1950 a 2020 je možné sledovat počet zemřelých kojenců a míru kojenecké úmrtnosti, která vyjadřuje počet zemřelých v daném věku na 1 000 narozených. Ve statistikách jsou běžně data rozdělena podle určitého věku, v následujícím grafu jsou uvedeny údaje vztahující se k zemřelým do 1 roku.

⁹⁶ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3. s. 204-205.

Již na předchozích stránkách byla kojenecká úmrtnost či úmrtnost obecně zmiňována v souvislosti s populačním růstem, či naopak jako indikátor k potřebě zajištění kvalitnější péče o obyvatelstvo.

Graf 4: Míra kojenecké úmrtnosti dětí zemřelých do 1 roku v letech 1950-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 8-9 Zemřeli kojenci a kojenecká úmrtnost v letech 1950-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 7. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Úmrtnost ve sledovaném období zaznamenává výkyvy, avšak je důležité říci, že od poloviny 60. let míra kojenecké úmrtnosti klesá. Důvodů, proč míra kojenecké úmrtnosti klesá, je hned několik. Jistě má zásluhu čím dál kvalitnější zdravotnictví, ale také celková znalost a informovanost o péči o novorozence i starší dítě. Pokles míry úmrtnosti lze tak brát jako úspěch i z pohledu rodiny jakožto zajištění kvalitní péče o potomky.

Společně s péčí o kojence a starší děti se do popředí dostala péče o ženu-matku, především v období těhotenství, během porodu i po něm v rámci porodní asistence. Nejen, že se rozšířila návštěvnost u lékaře, ale byly organizovány i ozdravné akce pro nápravu zdravotního stavu rodin s dětmi. Jelikož hlavní záměr byl zamezit rostoucí úmrtnosti, byly používány zkrátka různé nástroje, které měly zajistit kvalitní péči o dítě, a také naučit rodiče se o něj kvalitně starat.

Wybrané možnosti alternativní péče o dítě

Pokud se o dítě nemůže starat jeho rodina, rodiče či jiní příbuzní, je nutné zajistit mu náhradní péči. Následující vybrané možnosti různých alternativ péče o dítě jsou rozděleny do dvou podkapitol. Ústavní péče, představující státní instituce zabývající se péčí o dítě v jakémkoli věku. Náhradní rodinná péče, která má zajistit obdobnou péči o dítě jako v rodinném prostředí a zajistit mu tak jeho potřeby. V podkapitolách jsou uvedeny vybrané možnosti péče o dítě, které odpovídají řešenému tématu.

Ústavní péče

Kojenecké ústavy. Již po celá staletí fungovala pomoc opuštěnému dítěti, které se vyskytovalo ve společnosti. Ať už lidé samotní, či později státní správa pomocí ústavů, se snažili o zajištění alespoň základních lidských potřeb pro opuštěné bezmocné dítě. Jedny z prvních ústavů vznikaly na území dnešní Itálie, další pak na území dnešního Německa či Ruska. Jednalo se o ústavy pro děti různého věku. První kojenecký ústav, nesoucí i toto označení, byl založen v roce 1922 v Praze v městské části Krč. Na tomto území stávaly tzv. Masarykovy domovy a součástí celého komplexu, jehož funkce byla částečně zmiňována v souvislosti sociálního zaopatření v minulé kapitole, byl právě i kojenecký ústav.⁹⁷

Později, od druhé poloviny dvacátého století, bylo v důsledku prosazování pracovního života ženy potřeba uvažovat o péči o dítě v době, kdy byla žena v práci. Proto od padesátých let byly hojně zakládány kojenecké ústavy, které mnohdy byly i v nočním nepřetržitém provozu, aby byla kvalitní péče dopřána dítěti, zatímco jeho matka byla v práci. Vše souznělo i s myšlenkou, že výchova v kolektivu je mnohem kvalitnější než individuální výchova, a tak pobyt dítěte v kojeneckém ústavě či například v jeslích, mnohdy i několik dní v kuse, byl považován za správný.⁹⁸

Myšlenka kojeneckých ústavů byla v tomto období považována za správnou volbu alternativní péče o dítě. Bylo správné, že o dítě se touto formou staral stát,

⁹⁷ GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vydání Praha 7: Grada Publishing, a.s., 2008. ISBN 978-80-247-1788-3. s. 8-26.

⁹⁸ RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5. s. 80-83.

nikoli jedinci například prostřednictvím pěstounské péče. Kolektivní výchova odvíjející se od socialistického myšlení měla údajně na dítě dobrý vliv a připravila ho na jistou budoucnost v tehdejší společnosti. Pohled na kojenecké ústavy se postupně měnil.

V současné době nejsou kojenecké ústavy považovány za vhodnou alternativu péče o dítě a v roce 2021 byl schválen zákon, který omezuje umístování dětí do kojeneckých ústavů a v následujících letech by měl být praktikován.⁹⁹ Řešení otázky kojeneckých ústavů započalo také vlivem evropského prostředí, jelikož Česká republika je poslední zemí Evropské unie, která stále využívá možnosti umístování dětí do těchto ústavů. Vlivem výsledků mnoha studií se ukázalo, že kojenecké ústavy nemají vhodný vliv na vývoj dítěte a jeho následný život.¹⁰⁰

V rámci rozhovoru s Vratislavem Hláskem bylo možné zodpovědět některé otázky týkající se kojeneckých ústavů a jejich vlivu na život nejen dítěte, ale i dospělého člověka. Pobyt v kojeneckém ústavu může mít vliv na celý život jedince.

Není ovlivněno jen dětství jedince, ale i dospělost, jelikož může postrádat *„pocit vlastní důležitosti, sebevědomí, sebehodnotu. Vše to, co dáváme do pojmu sebeláska vzniká v okamžiku raného věku dítěte, v okamžiku, kdy má dítě připravenou určitou sadu potřeb a čeká, jak na ni bude reagováno“*, odpověděl Vratislav Hlásek na otázku, co může jedinec nejvíce postrádat po celý svůj život po zkušenostech v kojeneckém ústavu. Dítě v raném věku vyžaduje pozornost svého okolí, exkluzivitu a očekává, že se stane středobodem svého okolí. Tedy více dospělých či starších dětí na jedno dítě je to, co dítě očekává a na základě čeho se může dobře vyvíjet.

„Když si představíme model kojeneckého ústavu, tak byt by byl kojenecký ústav sebelepší, tak tam bude vždy model více malých dětí na jednoho pečovatele

⁹⁹ *Kojenecké ústavy do moderní země nepatří. Drahé, neefektivní a mají zničující dopady na děti | iROZHLAS – spolehlivé zprávy. iROZHLAS – spolehlivé a rychlé zprávy [online]. Copyright © 1997 [cit. 15.02.2022]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/komentare/komentar-kojenecke-ustavy-deti-miminka-novela-zakona-ustavni-pece_2103291917_aur*

¹⁰⁰ *Kojenecké ústavy fungují v Česku téměř sto let, ministerstvo chce do příštího podzimu prosadit zrušení. [online]. 27.11.2020. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3231876-kojenecke-ustavy-funguji-v-cesku-temer-sto-let-ministerstvo-chce-do-pristiho-podzimu>*

či pečovatelku. Tím pádem je mnohdy nemožné obsloužit větší množství malých dětí či novorozenců a poskytnout jim to očekávané přijetí.“

Vratislav Hlásek dále uvedl, že dítě si staví svou hodnotu na základě toho, jak moc je odpovídáno a reagováno na jeho potřeby. Pokud je na jeho potřeby odpovídáno málo, projevuje se to jeho vnímáním sama sebe jako odstrčeného a nedostačujícího pro pozornost jiné osoby. *„Dospělý člověk se pak může chovat dvěma základními způsoby a vším mezi tím. Tím prvním je, že nikomu nedůvěřují, vše si musí zařídit sami a vše musí mít pod kontrolou, aby si bezpečnost dokázali zařídit sami. Druhá varianta extrémní škály je ta, že nedůvěřují tomu, že by je mohl mít rád někdo jen tak a snaží se uspokojit potřeby druhého člověka.“*

Pečovatelská služba. Během šedesátých let a dále byla zařazena také pečovatelská služba do možných nástrojů zajištění péče o dítě. Pokud žena v domácnosti vlivem určitých okolností nemohla na plno vykonávat svou roli matky, do domácnosti docházela pečovatelka za účelem pomoci a obstarání dětí.

V tomto ohledu byla pozorována pouze schopnost ženy-matky obstarat domácnost a děti, nikoli role otce. Nebyla brána v úvahu možnost zajištění chodu domácnosti otcem a jeho podílení se na jejím chodu v případě nepřítomnosti matky. Pečovatelská služba měla tak zajistit podporu domácnosti a pomoc v ní v případě indispozice matky, tak aby se předešlo přerušením pouta matky a dítěte odebráním dítěte v návaznosti možného zanedbání jeho péče.¹⁰¹

Dětské domovy. Tyto instituce nesly dříve spíše označení nalezinec, což označovalo ústav, do kterého se umísťovaly opuštěné děti různého věku. Za první takový ústav je považován tzv. Vlašský špitál, který sídlil v Praze a dlouhou dobu byl jediný svého druhu. Později byly budovány další takové ústavy za stejným účelem. Často přijímaly osiřelé děti, ale také nemocné či staré osoby nebo těhotné ženy.¹⁰²

¹⁰¹ RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5. s. 109-110.

¹⁰² OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: 1901. Díl 17. s. 1000.

V dětských domovech je běžné, že se o děti starají vychovatelé, kteří jsou pro mnohé děti těmi nejbližšími lidmi. Dříve děti byly v dětských domovech rozdělovány podle věku nebo i také podle pohlaví, aby k sobě údajně měli blíže. Často se však poté stávalo, že děti neuměli navazovat kontakt se staršími či mladšími dětmi a udržovat s nimi vztahy. V 70. letech vznikly tzv. SOS dětské vesničky, které pojímaly docela jiný koncept oproti klasickým dětským domovům. Zastávaly názor pěstounské péče či urychlené adopce, aby děti v takovém zařízení zůstaly co nejkratší dobu. Důležité bylo také udržovat pouto mezi sourozenci, a tak již děti nebyly rozdělovány podle věku, ale bylo důležité udržování blízkosti a vzájemných vztahů.¹⁰³

S pobytem dětí v ústavu souvisí termín *citová deprivace*. Pojem vysvětlený již v teoretické části práce je používán pro vliv pobytu jak nejmenších dětí například v kojeneckých ústavech, tak i strašících dětí v dětském domově. Souvisí zkrátka se zkušeností s ústavní péčí, popisuje možné následky a jejich důvody na základě této deprivace.

Náhradní rodinná péče

Za náhradní péči o dítě je považována taková péče, kdy se o dítě nestarají biologičtí rodiče, avšak dítě vyrůstá v prostředí, které je nejvíce podobné tomu rodinnému.¹⁰⁴ Náhradní rodinná péče je od konce minulého století upřednostňována před péčí ústavní, jelikož zanechává méně nebo téměř žádné negativní vlivy na životě jedince. Pro náhradní péči o dítě je důležitá co nejšetrnější změna. Vše se také odvíjí od věku dítěte a jeho podmínek žijící dosud. V prvotní řadě se hledají možnosti péče o dítě v okruhu příbuzných a blízkých osob dítěti, až poté se řeší jiné formy náhradní péče.

Pěstounství. Pěstounská péče byla zastávána již od počátku dvacátého století, avšak vlivem první i druhé světové války se prohloubil nedostatek pěstounských rodin, a tak začala být preferována ústavní péče pro dítě řízená státem. Zakládání

¹⁰³ HENSCHEL, Frank. *Děti státu? Dětské domovy socialistickém Československu (1945/48-1974). Dějiny a současnost*, Domovská stránka [online]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2018/1/deti-statu/>

¹⁰⁴ BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Filip VYSKOČIL, Pavla POKORNÁ, Tereza LANDOVÁ, Veronika FIŠEROVÁ. *Základní informace o osvojení (adopci)*. Praha © Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2018. ISBN 978-80-87455-29-6. s. 6.

kojeneckých, pečovatelských ústavů či jeslí bylo tak krokem k zajištění kvalitní mateřské péče o děti. Do popředí se dostalo městské prostředí, ve kterém se hojněji nacházela taková zařízení. Vesnické prostředí se tak stalo nežádoucí pro vývoj dítěte, což bylo odůvodněno špatnou hygienou a nedostatečnou informovaností o péči o něj.¹⁰⁵

Zákon o pěstounské péči z roku 1973 č. 50 Sb. prošel v průběhu dalších let ještě jistými změnami. Oddíl 2 v Novém občanském zákoníku věnovaný pěstounství prošel nejnovějšími změnami v roce 2021. Tento předpis č. 89/2012 Sb. stanovuje terminologii pěstounství, práva a povinnosti rodičů ale i pěstounů a zánik pěstounství. Pěstounství, jak je zde uvedeno, je preferováno před ústavní péčí o dítě. Mnohé další skutečnosti jsou zde uzákoněny, například v § 964, že dítě je možné svěřit do péče pěstounů pouze pokud jsou manželé, avšak v následujícím paragrafu je řečeno, že dítě může být v případě rozvodu svěřeno do péče pouze jednoho z manželů. Pěstounství zaniká dosažením dospělosti jedince, pokud není stanoveno jinak.¹⁰⁶ Obdobnou formu mají také náhradní rodinné péče ustanovené ve stejném zákoně s názvem poručnictví a opatrovnictví, které však v rámci tématu této práce nejsou již detailněji popisovány.

Pěstounská péče je také ustanovena v zákoně č. 359/1999 Sb., který pojednává o sociálně-právní ochraně dětí. Od ledna současného roku 2022 došlo ke změnám v oblasti finančních dávek pro pěstouny. Ustanovuje také příspěvky tzv. zaopatřovací, které jsou určeny mladým dospělým, kteří opouští jakoukoli formu ústavní péče (dětské domovy) či náhradní rodinné péče (pěstounství, poručnictví, opatrovnictví).¹⁰⁷

¹⁰⁵ RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5. s. 105-110.

¹⁰⁶ 89/2012 Sb. Občanský zákoník (nový). *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=pěstounstv%C3%AD#cast2>. § 953 - § 970.

¹⁰⁷ 359/1999 Sb. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359#cast5>. Část pátá.

Pěstounská péče na přechodnou dobu. V rámci rozhovoru s Vratislavem Hláskem byly zodpovězeny také otázky související s pěstounskou péčí na přechodnou dobu. Vratislav Hlásek se společně se svou ženou stali jako první v České republice těmito pěstouny na přechodnou dobu, mnohým následníkům „prošlapali“ cestu v souvislosti s jednáním s úřady, a nakonec se stali přechodnými pěstouny celkem pro 18 novorozenců. Tato instituce byla uzákoněna již v roce 2006, avšak až manželé Hláskovi od roku 2009 ji začali prakticky využívat, provádět a mnoha dětem tak v jistém smyslu změnili život. Přesto, že institut pěstounské péče na přechodnou dobu je uzákoněn a chráněn různými předpisy ze strany státu, samostatně a prakticky je prováděn v domácím prostředí různých osob, ať už rodiny, partnerů či jednotlivců.

„Institut přechodné doby není doba, po kterou je dítě u pěstounů na určitou přechodnou dobu, ale dítě je v přechodné době.“ vysvětlil V. Hlásek.

Jednou z jejich motivací stát se pěstouny na přechodnou dobu bylo zamezení umístění novorozenců do kojeneckých ústavů. Postupy s novorozenci, kteří neměli možnost z jakýchkoli důvodů zůstat se svou biologickou matkou, zůstaly téměř stejné od zavedení ústavní péče, a právě proto téměř všichni z nich byli automaticky umístěováni do kojeneckých ústavů.

Jelikož V. Hlásek již několik let před prováděním pěstounství na přechodnou dobu pracoval s dětmi jako pracovník v dětském domově, tak na základě toho dokázal v rozhovoru uvést jisté rozdíly mezi dětmi, které prošly ústavní péčí ve svém životě a které nikoli. Právě takové rozdíly lze uvést jako příklad v rámci vlivu kojeneckých ústavů na dítě, ale také jako argument k omezování ústavní péče celkově.

„Zjistili jsme, že děti, které neměly zkušenost s kojeneckým ústavem, ale vyrůstaly v rodinách, byť špatných, se přece jen líp adaptovaly na novou situaci, kdy už nejsou v ústavu, ale odchází do samostatného života než děti, které začínaly v kojeneckých ústavech. Tak jsme se začali víc zajímat o to, co je to ta ústavní deprivace, pak jsme se seznámili s teorií attachmentu, co to znamená attachment neboli citová vazba, kdy vzniká, jak se může poškodit a zjistili jsme, že děti, které prochází kojeneckým ústavem nejsou poškozené tím opuštěním matkou, ale spíš jsou poškození pobytem v kojeneckém ústavu.“

Čili existuje něco, co je možné eliminovat, když se stát té své služby ujme správně, než když ji bude dělat špatně. To znamená, nejen poškození z toho opuštění, což tam taky samozřejmě je, ale následné systémové poškození na dětech je neomluvitelné. To, že se něco stane člověku, etapa, příhoda, to, že se narodí dítě někomu, kdo na to není připravený, to nemůžeme eliminovat, to se dít bude, ale jestliže máme v systému chybu, která dělá to, že děti ještě více poškodí, tak pak se musí něco udělat.“

Malé děti byly v jejich péči rozdílnou dobu. Až v roce 2013 byla přijata novela zákona, která změnila různé věci ohledně pěstounství na přechodnou dobu, například to, že dítě nemůže být v takové péči déle než první rok jeho života, jak uvedl dále V. Hlásek. Stanovená doba jednoho roku tak zajišťuje aktivní účast státu a příslušných úřadů na řešení osudu dítěte a hledání jeho následného domova. Před ustanovením této novely bylo v mnoha případech běžné, že dítě zůstávalo v kojeneckém ústavě třeba až čtyři roky, během kterých se neřešil aktivně jeho konkrétní případ.

Je zřejmé, jaké nedostatky může mít lidský život po zkušenostech s vyrůstáním v kojeneckém ústavu či pobytu v rámci jiné ústavní péči. Institut pěstounské péče na přechodnou dobu se tak snaží zajistit, aby děti prožily svůj raný věk v bezpečném prostředí, kde jim je dopřána veškerá pozornost na jejich potřeby a zajištěný kvalitnější začátek jejich, již kolikrát mnohdy náročného, života.

Adopce. Za adopci neboli osvojení je považováno podle § 794 zákona č. 89/2012 Sb. přijetí cizí osoby za vlastní. Vztah mezi jedincem a dítětem či dospívajícím, tedy mezi osvojitelem a osvojencem, předpokládá stejný vztah jako mezi rodičem a jeho dítětem.¹⁰⁸ Adopce staví tedy na vztahu osvojitele a adoptovaného dítěte, jehož základem je přijetí do rodiny a v mnohých případech považování za vlastního potomka. Osvojením tak vzniká příbuzenský vztah mezi dítětem a jednotlivcem či manželi. Původní práva a povinnosti vůči biologické rodině a biologické rodiny vůči dítěti zanikají vznikem adopce.

¹⁰⁸ Občanský zákoník (nový) | Zákon č. 89/2012 Sb. - Oddíl 2 - Osvojení - Měšec.cz. *Měšec.cz - váš průvodce finančním světem* [online]. Copyright © 1998 [cit. 26.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/zakony/obcansky-zakonik-2014/f4581475/#cast2-hlava2-dil2-od>

Za podmínky, které musí osvojitel splňovat, se považuje svéprávnost, zletilost a také zaručení za kvalitní plnění funkce rodiče. Dále je také zohledňován věk, jelikož je nutné, aby mezi osvojitelem a osvojencem byl věkový rozdíl alespoň 16 let. Osvojení není možné provést v rámci přímé příbuzenské linie, tedy prarodič či sourozenci nesmí dítě adoptovat, avšak dojít k adopci může například ze strany sourozenců biologických rodičů. Do společné péče v rámci adopce mohou získat dítě pouze lidé v manželství. Dále však dítě může adoptovat také jedinec z nesezdaného páru, jedinec, který žije sám, jedinec v rámci registrovaného partnerství či jedinec, který již má své biologické potomky.

Komplikovanost role rodičů stejnopohlavních párů je provázena po celou dobu jejich vztahu se zájmem o vlastní děti. Stát se společně rodiči mohou prostřednictvím přijetí dítěte jednoho z páru z předešlého vztahu, anebo čím dál častěji formou adopce či pěstounství. I přesto, že cesta k rodičovství stejnopohlavního páru může být mnohdy komplikovaným a dlouhým procesem, na kvalitu rodičovství to vliv nemá a záleží tedy pouze na individuálním přístupu a následné výchově páru. Stejně tak jako heterosexuální rodiče mohou v průběhu jejich role rodičů a výchovy dítěte předávat své hodnoty a postoje, i stejnopohlavní páry mohou dítěti vytvořit bezpečné a plnohodnotné zázemí.

Fenomén osvojení či přijetí cizího dítěte do rodiny lze pozorovat po celá staletí, jelikož opuštěné děti byly a jsou citlivým tématem ve společnosti. K osvojení dochází zejména kvůli bezdětnosti či neschopnosti vlastní reprodukce jedince či páru, také na základě touhy pomoci dítěti v nesnázích a v neposlední řadě kvůli touze mít početnější rodinu.¹⁰⁹

Proměna rolí v rodině

Již od roku 1948 se postupně ve společnosti prosazovaly tendence zrovnoprávňování žen a jejich postavení ve společnosti, ale i v soukromém životě, tedy v prostředí rodiny. Takové tendence se začaly prosazovat v oblasti pracovních vztahů, ale také postupně v období těhotenství či mateřství. Během 50. let docházelo k prosazování postavení žen v působení veřejné sféry, v různých státních

¹⁰⁹ BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Filip VYSKOČIL, Pavla POKORNÁ, Tereza LANDOVÁ, Veronika FIŠEROVÁ. *Základní informace o osvojení (adopci)*. Praha © Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2018. ISBN 978-80-87455-29-6. s. 6-14.

organizacích, a zvyšování úrovně jejich vzdělání. Rovnoprávnost se řešila také v oblasti rodiny. Podle § 10 Ústavy Československa z roku 1948¹¹⁰ se dostává sňatek mezi jedinci a následně i rodina pod ochranu státu. Zákon z roku 1949¹¹¹ zavedl rovnoprávnost mezi manželi, zejména co se majetkové stránky týče. Bylo zavedeno společné jmění manželů, kdy majetek byl rozdělen mezi manželi rovným dílem. Zákon také zrušil institut hlavy rodiny, tedy otce, který zabezpečoval rodinu a rozhodoval o mnoha věcech, čímž role ženy, manželky byla doposud stavěna na poslušnosti a péči o domácnost.

Manželé se tak stali rovnoprávními v mnoha oblastech rodiny. Ve vztahu k dítěti bylo zrušeno ustanovení o moci otce, které poskytovalo možnost otci rozhodovat o budoucnosti jeho potomků. Podpora rovnosti mezi muži a ženami v určitých oblastech byla na jedné straně způsobená odvratem od patriarchální nadvlády, ale také jako možnost ukončení otcovské moci neboli *pater familia*, která byla zastávána již v období starověkého Říma, součástí tedy i římského práva a postupně se stala inspirací mnoha zákonů či přístupů k rodině.¹¹²

Proměnu rolí rodičů v rodině lze sledovat od druhé poloviny minulého století do současnosti. Dříve bylo běžnější rozdělení rolí v rodině mezi matku a otce, mezi muže a ženu, kdy některé činnosti či povinnosti byly brány jako vyložené ženské a naopak. Postupná zvyšující se rovnoprávnost v mnoha oblastech a větší akceptovatelnost zapojování mužů, otců do chodu rodiny, přináší proměny také v oblasti rodičovství.

Z výsledků výzkumu Hany Maříkové, který uvádí v kapitole *Genderový aspekt rodičovství* lze říct, že se muži více podílejí na chodu domácnosti a různých činnostech společně se svou partnerkou či manželkou. Dochází k participaci obou rodičů ve výkonu různých rodičovských aktivit, vzájemně se zastupují či střídají ve

¹¹⁰ Ústava Československé republiky. *Ústavní zákon ze dne 9. Května 1948 č. 150/1948 Sb.* Poslanecká sněmovna České republiky. [online]. Copyright © 1998 [cit. 4.3.2022]. Dostupné z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html

¹¹¹ 265/1949 Sb. Zákon o právu rodinném. *Zákony pro lidi – Sběrka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 04.03.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265#hlava1>

¹¹² HANÁKOVÁ, Petra, BARBARA HAVELKOVÁ, KATEŘINA KOLÁŘOVÁ, PETRA KLVÁČOVÁ, JAN MATONOHA, DENISA NEČASOVÁ, PETR ROUBAL, VĚRA SOKOLOVÁ, VERONIKA ŠPRINCOVÁ, et al., HAVELKOVÁ, HANA A LIBORA OATES-INDRUCHOVÁ, ed. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-096-4. s. 48-49.

výkonu. Zeslabuje se do jisté míry individuální výkon některých rodičovských aktivit a oba rodiče se podílejí mnohdy na aktivitách stejnou mírou. Dále je možné říci, že někteří otcové se zapojují do volnočasových aktivit, které není nutné dělat pravidelně, již méně do aktivit spojených s péčí o dítě. I přesto, že dochází k větší participaci mužů, otců na výkonech rodičovských aktivit či činností a povinností v rámci domácnosti, mnohdy stále nedochází k plnému převzetí odpovědnosti jako je tomu u žen, matek.¹¹³

Rozdělení rolí v domácnosti

Pokud spolu partneři či manželé žijí, sdílejí ve většině případů vlastní domácnost. S chodem domácnosti jsou spojeny různé činnosti, aktivity a povinnosti, ohledně kterých byla položena otázka v rámci výzkumu daným respondentům. Otázka se týkala rozdělení rolí v jejich domácnosti, ať už žijí s partnerem či partnerkou, manželem či manželkou nebo rodinnými příslušníky.

Všichni zástupci starší generace (48–56 let) se shodli na tom, že role v domácnosti rozdělené mají. Ve většině případů se žena stará o chod domácnosti, o vaření, úklidové práce a muž o činnosti související s možnými opravami či silově náročnějšími situacemi. Někteří sdílejí domácnost již pouze se svým manželem či manželkou, protože jejich děti se už odstěhovaly. Někteří stále sdílejí domácnost s manželem, manželkou, ale i jejich dětmi. Například Jitka (50 let) na otázku odpověděla: „*Všichni příslušníci mé rodiny jsou dospělí. Každý z nich by se měl umět postarat o domácnost, na druhou stranu při běžném chodu naší domácnosti má každý svou roli.*“ Rozdělení rolí v domácnosti, obzvláště v případě, že zde žije více rodinných členů, je často užitečné při rovnoměrném rozdělení práce. Zároveň rodiče předávají zkušenosti a dovednosti jejich potomkům, aby se v budoucnu postarali o svou domácnost, jak uvedla Jitka.

I přesto, že respondentky uvedly, že v jejich domácnosti se většinou starají o přípravu jídla, některé uvedly, že však nakupuje jejich manžel. To může souviset i s mužskou rolí v rámci finančního zabezpečení rodiny, což souvisí

¹¹³ HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 145-157.

i s rozhodováním v rámci výdajů rodiny. Avšak dochází také k jiné domluvě mezi jedinci a rozdělení rolí spočívá na jejich dohodě a prioritách. Jak uvedla Eva (55 let): „*Manžel nakupuje a vaří, já uklízím, peru a provádím ostatní domácí práce.*“ Iveta (49 let) uvedla a zdůraznila rozdělení rolí v jejich domácnosti, kde žijí nyní s manželem, na mužské a ženské: „*Rozdělené role máme. Já dělám ženské práce, jako je úklid, vaření, praní a žehlení prádla. Manžel se stará o opravy domu, zahradu a slepice. Navzájem si ale pomáháme.*“ Většinou však dochází ke střídání rolí a vše záleží především na domluvě, jak uvedli všichni respondenti.

Zástupci mladší generace (19–30 let) uvedli, že role v domácnosti a jejich rozdělení příliš neřeší. Nejdůležitější je pro ně domluva, od které se vykonávání činnosti a povinnosti v domácnosti odvíjí. Téměř všichni z respondentů zmínili, že role v domácnosti rozdělené nemají, ale tak nějak přirozeně žena spíše vykonává činnosti spojené s úklidem či vařením, muž naopak silově náročnější činnosti, pokud je potřeba. Eliška (24 let) žijící se svým přítelem v samostatné domácnosti uvedla: „*Konkrétně rozdělené to nemáme. Přítel však tráví mnoho času v práci, proto se o domácnosti starám spíše já. Když ho však požádám o pomoc, se vším pomůže.*“ Podobně odpověděli Vilém (25 let), Mirek (29 let) a Amálie (24 let), kteří již nebydlí s rodiči a sdílejí domácnost se svou partnerkou v případě Viléma, manželkou v případě Mirka a partnerem v případě Amálie. Podobně jako Eliška odpověděli, že role přímo stanovené nemají, oba se podílejí na chodu domácnosti a komunikace mezi nimi je klíčová, jelikož se vždy předem na činnostech domluví.

Respondent Jáchym (19 let) zdůraznil také jeho samostatné bydlení, a proto se na domácích pracích v domě rodičů nepodílí pravidelně. Vzpomíná však, že dříve se vždy na výkonu činnosti domluvili v rámci všech členů.

Jak již bylo zmíněno, domluva ohledně výkonu činností v domácnosti je pro všechny respondenty velice důležitá. I přesto, že se každý nějakým způsobem podílí na domácnosti, vždy je možné se podle nich domluvit a v budoucnu se například vystřídat při výkonu určité činnosti. Beata (23 let), která již žije se svým přítelem, uvedla, že chod jejich domácnosti také záleží na společné domluvě. Zmínila však, že její přítel se stará o praní a související činnosti v této oblasti, což mnoho lidí považuje za „ženskou“ povinnost. Uvedla, že role „*rozdělené asi úplně nemáme, ale každý děláme povinnosti, které nás víc baví, tedy spíš, které nebaví*

toho druhého. Praní a žehlení – činnosti považované za ženské například dělá můj přítel.“

Lucie (30 let), která již sdílí domácnost s partnerem a jejich dětmi, uvedla: *„Máme s partnerem role rozdělené tak nějak automaticky a tradičně, on pracuje a já se starám o naše malé děti a domácnost.“* V tomto případě závisí také již na péči o děti, o které se zpravidla stará žena, a tak tráví více času doma a zastává potřebné činnosti.

Respondentky, kterých se týká sdílení domácnosti s rodiči, vždy zmínily, že s činnostmi v domácnosti pomáhají a mají určité povinnosti, avšak většinu z domácích prací dělá jejich matka. To může souviset také s péčí matky o své děti, i když jsou již dospělé. Role v rodině jsou rozdělené, avšak ze strany potomků se jedná spíše o pomoc a podporu při chodu domácnosti než o zodpovědnost za celou domácnost, jako je tomu již u párů, které žijí odděleně od rodičů. Zuzana (25 let) uvedla toto: *„Žiju v bytě se svými rodiči. Role přímo dané nemáme, po pravdě většinu práce v domácnosti dělá maminka, ale zbytek rodiny se taky zapojí. Řekla bych tak 80/20 poměr, kolik toho dělá maminka vs. my. Na druhou stranu to není o tom, že bychom jí nechtěli pomáhat, spíš nás často k tomu nepustí.“* Sestry Emílie (25 let) a Viktorie (19 let) uvedly pravidelné podílení se na chodu domácnosti a domácích pracích.

Následující kapitola se zaměřuje na poukázání proměn role ženy, jak ve společnosti, tak v rodině popsané na vybraných textech deníku Rudého práva. Role ženy je zde popisována jak ve veřejné sféře, tak soukromém životě, avšak očima společnosti. Proto je nutné dodat, že realita kolikrát mohla vypadat jinak, nicméně lze sledovat, že se pohled společnosti na roli ženy proměňoval v důsledku tehdejšího režimu. Kapitola je zaměřená pouze na roli žen a jejím cílem je ukázat jejich postavení jako sociální skupiny ve společnosti. Zobrazuje současně také tehdejší genderové otázky, které jsou tematizované na stránkách tohoto deníku.

Proměny role ženy ukázané na vybraných textech Rudého práva

Tato kapitola poukazuje na proměny role ženy ve společnosti mezi lety 1950 až 1989. V tomto období je pro Československo z politického hlediska příznačný komunistický režim, který v rámci své ideologie ovlivňoval téměř všechny aspekty

jak veřejného, tak soukromého života. V těchto letech vycházel pravidelně deník s názvem *Rudé právo*, který byl založen již v roce 1920, ale zejména až v tomto sledovaném období zaznamenal svůj největší rozmach. Jednalo se tak o jeden z hlavních nástrojů propagandy, ve kterém byly zveřejňovány různé články související s děním ve státě, ve světě, ale i s děním v životech jedinců.

Pohled na ženy, jejich působení a role ve společnosti se měnil v důsledku měnících se myšlenek v rámci ideologie a také vlivem postojů a hodnot, které byly v rámci komunistického režimu zastávány. Velmi podrobný pohled na roli ženy a postupné proměny této role jsou v této kapitole ukázány v souvislosti s konkrétní událostí a tou je Mezinárodní den žen, který se slavil a stále slaví 8. března.

Popis oblastí, ve kterých se měnil pohled na ženu a její role v návaznosti na rodinu, je rozdělen do čtyř období po deseti letech. Jak již bylo zmíněno dříve v této kapitole, padesátá, šedesátá či následující léta byla vždy v určitých oblastech či myšlenkách odlišná od let předchozích vlivem vývoje postojů či hodnot zastávaných konkrétně v daném období. Na změny měla vliv proměňující se společnost a situace v ní, a proto také v pohledu na roli ženy jsou viditelné rozdíly, které lze sledovat v rámci porovnání dekad.

Mezinárodní den žen byl každoročním prostorem pro vyzdvižení žen a jejich činů. Tento vděk neprobíhal pouze prostřednictvím textů Rudého práva a jiných periodik, ale také prostřednictvím různých setkání, besed a projevů, ať už se konalo setkání žen na Pražském hradě s prezidentem státu či setkání v jiných městech. V rámci těchto oslav se zmiňovaly kladné stránky žen a popisovala se jejich důležitá role v celé společnosti. Tyto projevy jsou zaznamenávány v číslech Rudého práva v průběhu celého sledovaného období.

50 léta. Pro tato léta bylo příznačné budování téměř nového státu a promítnutí ideologie nejen do oblastí společenského života. Vyjadřován je zde stále vděk Sovětskému svazu za osvobození, které přineslo celému obyvatelstvu mnoho nových příležitostí. Zmiňována je štedrost státu, který ženám poskytnul rovnoprávnost a možnost tak začít pracovat v různých oblastech. Žena je zde popisována jako bojovnice proti kapitalismu a účastnice při budování státu. Je zde

vyzdvihována její síla, ochota a houževnatost, která je nutná při odolání nesprávným vlivům a zastávání správného postoje.¹¹⁴

V roce 1951 se hovořilo o ženě jako o budovatelce nového života, která v době komunistického režimu konečně dostala příležitost své schopnosti budování státu uplatnit. V tomto i dalším období byla důležitá pracovní role ženy a její role v rámci působení ve veřejné sféře. V číslech Rudého práva byly mnohdy zmiňovány jesle, jako prostředek pro umožnění ženě věnovat se své práci, zatímco je o děti kvalitně postaráno. Úloha dětí jako budoucnosti státu je zmíněna například v konkrétním článku čísla z roku 1951, který hovoří o konkrétní ženě, pracující v jeslích, která žije pro výchovu dětí a péči o ně. Úloha ženy spočívá v co nejlepší péči o děti, aby se ostatní pracující ženy-matky se mohly plně věnovat své práci.

„Vždyť všechno její úsilí a práce směřovaly k tomu, aby hostivařské jesle byly vzorné, aby péče o jejich děti byla co nejlepší. Ale Naďa už je takový člověk: nedívá se na svou práci s toho hlediska, co už udělala. Dívá se vždy dopředu a vidí jenom to, co je ještě třeba udělat. Naďa také ví, že i její práce je důležitá pro budování naší vlasti a pro posílení tábora míru.“¹¹⁵

V jednom ze článků z čísla Rudého práva v roce 1952 je uváděn příklad ženy, která si stála za svým a v nejmenované vsi vytvořila družstvo navzdory těžkostem s tím spojenými. Další případy žen, které se zapojily do budování státu formou prosazování jeho ideologií, jsou popisovány v dalších textech průřezem období padesátých let.

Padesátá léta jsou lety uctívání žen-bojovnic v jejich roli budování státu a soudobého režimu. Není příliš zmiňována role žen jako matek jako například v následujících obdobích.

60. léta. V tomto období byl kladen důraz na vzdělání a kvalifikaci žen. Téměř v každém čísle vydávaného na Mezinárodní den žen bylo uváděno, jak důležitou roli mají ženy ve státě, a to díky režimu, který jim umožňuje věnovat se vlastnímu sebe rozvoji v rámci právě zmíněného vzdělání. Žena je považována stále

¹¹⁴ Nesprávnými vlivy jsou myšleny vlivy a myšlenky vycházející z kapitalismu, který byl považován za nesprávnou ideologii, která narušovala ideologii v tehdejší Československu.

¹¹⁵ JIRSA, Václav. *Jedna z delegátek, která byla u presidenta republiky*. Rudé právo. 8.3.1951 s. 6.

za nepostradatelného aktéra při budování státu a budoucnosti pro jejich děti. Jelikož byl důraz kladen na vzdělání žen a jejich roli v pracovním životě, byla větší pozornost věnována zajištění kvalitních podmínek pro pracující ženy. Ve vydaném čísle roku 1965 se jeden ze článků věnuje postavení žen ve společnosti.

Již od 50. let je upozorňováno na rovnoprávnost žen a jejich možnosti v životě. Článek ale popisuje skutečnosti, se kterými se ženy v reálném životě potýkají. Nejedná se o jejich podporu napříč oblastmi, ani rovnoprávnost. Žena se potýká s podceňováním a nedůvěrou. Autorka V. Michálková popisuje situaci na základě rozhovoru s ředitelem nejmenované průmyslové školy, který s politováním sdělil, že v ročníku mají „bohužel“ více dívek než chlapců. Na otázku, proč ho to tak znepokojuje, odpověděl:

„Protože se absolventi mají stát na závodech techniky. Doposavad se ani jediná absolventka školy technikem nestala, mrhá se tu prostředky na vzdělání. Všechny dělají něco úplně jiného, některé dokonce zcela nekvalifikovanou práci.“¹¹⁶

Sdělení ředitele školy jen potvrzuje skutečnost, že dívky nejsou méně kvalifikované či neschopné zastat konkrétní práci, ale muži jsou stále upřednostňováni na určité pracovní pozice.

V důsledku toho se také v 60. letech hovoří o tzv. feminizaci oborů, kterými se stává například zdravotnictví či školství. Ženy tak mnohem více volí ke svému vzdělání obory, které do určité míry zasahují do života jiných lidí či dětí. S tím souvisí, že touha žen po vzdělání během těchto let stoupá, a do jisté míry je vzdělání upřednostňováno před mateřstvím. Žena však stále vedle vzdělávání a práce plní i roli matky a opatrovnice domácnosti.

70. léta. V těchto letech se pozornost vrací k roli ženy jako matky. K budování státu již primárně nepřispívá svou prací a působením ve veřejné sféře, ale zejména výchovou dětí, budoucnosti státu. Jak již bylo zmíněno dříve v kapitole, 70. léta jsou typická vládou Gustáva Husáka, který velmi podporoval rodinu zejména ve svých projevech. Vyzdvihovány jsou mateřské schopnosti žen, které jsou nenahraditelné ve výchově dětí. V čísle z roku 1975 je žena uctívána jako dárkyně

¹¹⁶ MICHÁLKOVÁ, V. *O ženách a mužích žertem i doopravdy*. Rudé právo. 8.3.1965. s. 2.

života, kvůli čemuž se ženy snaží udržet mír. Připomíná se zde také zlepšení podmínek pro ženy v rámci třicetiletého výročí od osvobození, které vše změnilo. Prostřednictvím textů a záznamů ze setkání se slibuje důraz na zlepšení životních podmínek ženy, ať už spojených s těhotenstvím či mateřstvím. Důležitost kvality sociálních podmínek pro ženy, ale i celé rodiny a obyvatelstvo byla podstatná pro udržení prosperity státu. O tom také hovořil prezident Gustáv Husák v rámci proslovu určenému ženám na Pražském hradě, který je zaznamenán v čísle Rudého práva roku 1979.

„Zejména v uplynulém desetiletí jsme uskutečnili řadu významných opatření, např. zvýšení přídavků na dítě, zavedení mateřského příspěvku a novomanželských půjček, které znamenají novou etapu v rozvoji naší sociální politiky.“¹¹⁷

80. léta. V posledním necelém desetiletí komunistického režimu je každým rokem stále kladen důraz na roli ženy jako matky a vyjadřován vděk za její činy i v oblasti pomoci druhým či výchově dětí, což je hlavním posláním každé ženy. V těchto letech jsou prosazovány čím dál tím více volnočasové aktivity pro ženu-matku a její děti, jako například plavání či různé kroužky. Zmiňuje se také rozšířená péče pro ženy z lékařského hlediska týkající se gynekologických ordinací či porodní asistence.

V čísle roku 1989 článek pojednává o nezastupitelné úloze rodiny. Rodina má tak nejdůležitější úkol, a to vychovat budoucí generaci. Ve výchově figuruje především žena, která jako pečovatelka o děti a celou domácnost má ve výchově velmi zásadní roli. Jako matka, učitelka či vychovatelka má žena vliv i na mladou generaci, kdy ze své pozice má ovlivňuje jejich postoje a myšlenky. Ženy by tak měly jít příkladem a zastávat myšlenky soudobého režimu.

Článek *Recept na bohatý život* ve stejném čísle zpovídá dvě ženy vybrané pro tento rozhovor, aby zastupovaly všechny ženy v tehdejší státě a okomentovaly slova každodenního života. Jedním z nich je i slovo rodina:

¹¹⁷ Z projevu soudruha Gustáva Husáka. Rudé právo. 8.3.1979. s. 1.

„Rodina je pro člověka kořínkem, který jej spojuje se životem. Má vlastní rodina je už celkem maličká, o to víc zranitelná. Pěstujme si tento kořínek a chraňme ho jako nejlepší zahradník svůj nejvzácnější štěp. Vždyť, jak žít bez kořínku?“¹¹⁸

V posledních dvou desetiletích se nevyskytuje v číslech na Mezinárodní den žen takové množství článků s touto tematikou jako v desetiletích předchozích. V prvních dvou byly zveřejňovány i články o konkrétních ženách jako příklad, že podpora režimu a budování státu lze z jakéhokoli města či vesnice, z jakéhokoli postavení. Mění se role ženy je za sledované období zřejmá a důvody těchto změn pramení především ve změnách odehrávající se v celé společnosti a v celém státě.

5.1.5. Vnímané proměny rodiny

Do rozhovorů určených pro vybrané respondenty byly zařazeny také otázky týkající se pohledu na vývoj rodiny, zaznamenání a popsání změn v rodině, ať už obecně či konkrétně v rodině daného respondenta, a také rozdílu mezi rodinou dříve a dnes.

Starší generace, zastoupená rodiči ve věku 48–56 let, upozorňovala nejvíce na změny spojené s režimem panujícím v minulém století jako například respondentka Iveta (49 let): *„Podmínky pro rodinný život byly celkem ideální. Nesměli jsme sice cestovat, nic se nedalo sehnat, ale téměř neexistovaly rozdíly v majetku lidí. Všichni jsme měli stejné věci. Více se uzavíraly sňatky a rodilo se mnohem dřív, kolem 20 let. Rozvodovost byla ale veliká.“* Dále dodala, že lidé se brali velmi mladí a téměř vždy bez zkušeností. Tomu přitěžovala i nemožnost cestovat, která podle respondentky má velký vliv na získání zkušeností člověka.

Respondentka Jarmila (56 let) uvedla, že minulý režim měl vliv na rodinu *„zásadní. Rodiče se obávali projevu proti režimu. Příklad: na dovolené v jižních Čechách jsem se snažila naladit Svobodnou Evropu a rodiče mi to zakazovali, aby to neslyšeli ani jejich kamarádi, se kterými jsme na dovolené byli.“*

Všichni respondenti této generace uváděli jako příklad změn v rodině také změny v rámci rolí muže a ženy a jejich vývoje. Změny se podle nich týkají především v rolích v rámci rodiny, kdy dříve byly jasně dané mezi mužem a ženou, dnes uvádějí větší kompromisy a podílení se obou jedinců na různých činnostech

¹¹⁸ JIRSA, Václav. *Se dvěma ze tří a půl miliónu – Recept na bohatý život*. Rudé právo. 8.3.1989. s. 4.

v domácnosti. Muž byl uznáván jako hlava rodiny, starající se především o zajištění z finančního hlediska. Hlavní funkce ženy spočívala v péči o domácnost a děti.

Zástupci této generace také uvádí změnu v charakteru chování členů v rámci rodiny. Na základě odpovědí rodina držela dříve více při sobě a všichni se podíleli nějakým způsobem na chodu domácnosti. Existovala zde větší závislost na rodině, ať už po finanční stránce či emocionální, a to z důvodu častějšího vícegeneračního soužití. I přesto, že rodina na sobě byla závislá v mnoha ohledech, respondenti uvádí rozdíly oproti současné rodině především v rámci komunikace členů, která byl nich většinou pouze povrchní.

V souvislosti s vícegeneračním soužitím respondenti uvádí větší vzdálenost v rámci bydlení jako jeden z rozdílů mezi rodinou dříve a dnes. Po odstěhování dospělých dětí z domova rodičů se nyní často stává, že zakládají rodinu a stěhují se do jiného města.

Poslušnost, autorita k rodičům, starším členům rodiny byla předpokladem výchovy dětí v rodině. Jak uvedli dva respondenti, typické pro rodinu bylo i vykání rodičům či prarodičům. Komunikace spočívala mnohdy v běžných konverzacích o každodenním životě a často postrádala hloubku. Jak uvedla respondentka Marie (54 let): „*O určitých věcech se dříve nemluvílo, vztahy byly více uzavřené.*“ Svou odpovědí poukazuje na menší komunikaci v rámci rodiny. I přesto, že rodina z pohledu respondentů byla dříve více spjatá, chyběla hlubší komunikace o důležitých tématech ze života. Mnoho témat však byly tabu, především co se emocionální stránky jedince, jeho vztahů a celkových názorů týkalo.

Část respondentů této generace uvedla také jako rozdíl mezi rodinou dříve a dnes péči o dítě, celkový přístup ve výchově a komunikaci s nimi. Respondent Ludvík (51 let) uvedl, že „*rozdíl ve výchově a vztahu k dětem byl a je velice jiný. Dříve vztahy byly založené na poslušnosti, dnes se rodiče snaží být více tolerantní a komunikovat s dětmi.*“ Také respondent Marek (55 let) uvedl, že důležitá byla v rodině autorita a ohledně určitých témat neprobíhala žádná diskuze.

Na otázku, zdali se jako rodiče snažili či snaží respondenti dělat něco jinak v rámci výchovy dětí a celkovému přístupu k rodině, všichni uvedli, že prioritou je pro ně právě zmiňovaná komunikace s jejich dětmi, třeba i o tématech, které se

v jejich dětství příliš neřešily. Důležité je pro ně také tolerance, respekt a otevřenost ve vztazích v rodině.

Respondenti mladší generace ve věku 19–30 let odpověděli, že rodiče a prarodiče s nimi v průběhu jejich dětství a zejména i dospělosti často hovořili a hovoří o zážitcích z minulosti, z jejich dětství a z jejich rodiny v souvislosti s komunistickým režimem. Z tohoto důvodu je možné usuzovat, že právě změny, které jedinci uváděli v souvislosti s porovnáním rodiny dříve a dnes, jsou ovlivněny zkušenostmi, o kterých slyšeli právě od svých rodičů či prarodičů. Jakožto mladší generace již nezažili dobu komunistického režimu, avšak podle mnohých odpovědí je zřejmé, že toto téma v důsledku i vztahů v rodině bylo a je občasně řešené.

Všichni respondenti této generace také odpověděli, že je velký rozdíl mezi rolemi a postavením muže a ženy dříve a v současnosti. Uvádí zejména příklady jak v rodině, ale také v pracovním prostředí a prostředí celé společnosti. Lze vyvodit, že rozdíly v postavení muže a ženy mohou respondenti této generace popsat lépe právě na základě informací od jejich rodičů. Zároveň si lze povšimnout v současné době větší rovnoprávnosti mezi muži a ženami, což umožňuje jedincům lépe situaci popsat. Respondent Vilém (25 let) odpověděl: *„Dříve byla více rozlišovaná úloha ženy a muže v rodině. Dnes úlohy splývají a muž a žena jsou si v manželství rovnocenní a vytrácí se určité jejich předpoklady.“*

Respondenti často uvedli příčinu změn v rodině komunistický režim i jeho pád. Respondentka Beata (23 let) uvedla: *„U rodičů to bylo hodně ovlivněné bývalým režimem. Celkově i role muže a ženy byly brány jinak, podle mě. Vztahy v rodině byly také jiné, měly jinou podobu. Výchova byla přísnější, všechno v rodině i ve společnosti bylo takové napjaté, lidé nebyli tolik sdílní, měli asi strach. Hodně věci bylo tabu, což se postupně změnilo. V rámci rodiny řešíme společně všechno a hovoříme i o velmi osobních věcech. To si myslím, že se dříve moc neřešilo. Osobní věci byly osobní pro daného člověka, a tak podle mě ani nebylo žádoucí, aby je s někým probíral. Zkrátka se to nehodilo.“*

Část respondentů této generace uvedlo, že se podle nich nezměnila rodina jako taková, ale spíše společenské podmínky, které na ni mají vliv a mohou způsobovat jiné pohledy na rodinu a rodinné vztahy. Podle respondentky Amálie (24 let) se lišila podoba rodiny v daných oblastech: *„1) prarodiče jsou věřící, často*

navštěvovali kostel, 2) Uznávali pouze tradiční hodnoty, kterými jsme se my často neřídili: spojené s různými tradicemi, ale také rolemi v rodině: žena má na starosti domácí práce (úklid, vaření, prání), muž chodí do práce a doma má na starosti opravy a těžké práce.“

Důležitou roli v rodině hrálo například podle respondentky Emílie (25 let) v rodině manželství: *„Rodina, jméno rodiny a pověst rodiny bylo všechno. Spousta rodin byla založena domluveným sňatkem kvůli majetku. V dnešní době tomu tak není, ale význam rodiny asi zůstává stejný... domov, přístav, podpora, pomoc, láska.“*

Změny v souvislosti s rodinou respondenti obou generací vnímají také v souvislosti s jejich dospíváním, co se mladší generace týče či dospíváním jejich potomků, co se generace starší týče. Dospíváním se mnoho témat uvnitř rodiny otevřelo, a i samotní jedinci začali různé situace a vztahy v jejich rodině vnímat jinak. Zejména v návaznosti právě na proměny vztahů v rodině se mění jejich celkový pohled na rodinu.

Někteří z respondentů mladší generace si všímají změn v jejich konkrétní rodině, tedy především ve vztahu rodičů, jak uvedli například sourozenci Beata (23 let) a Mírek (29 let). Podle nich si jistých problémů jako děti tolik nevnímali, zřejmě také z důvodu, že rodiče před nimi své problémy spíše neřešili. Postupem času a jejich dospíváním se mnohé problémy ukázaly a ovlivňují tak charakter celé rodiny v určitých situacích. Také sourozenci Eliška (24 let) a Jáchym (19 let) uvedli mnoho změn v rodině v souvislosti s nekvalitním vztahem s jejich otcem, který se postupem let proměňoval a velmi zhoršoval.

Proměny se projevují také množstvím různých forem rodiny, jak uvedli respondenti obou generací. Zmiňují především větší množství stejnopohlavních párů a nesezdaných párů v souvislosti s nemanželskými dětmi. Jejich odpovědi souvisí i s pohledem na manželství ve vztahu k rodině, který bude popsán blíže v následující kapitole práce.

V návaznosti na odpovědi související s proměnami v rámci rodiny lze uvést přehled vnímaných změn vyplývajících právě z těchto odpovědí. Názory a postoje k životu, ke vztahům či k rodině vyplývají ze zkušeností jedince a je nutné si uvědomit, že každý vnímá situace jinak a má na ně jiný pohled. Přesto lze tyto konkrétní odpovědi shrnout a uvést proměny rodiny dříve a dnes v důsledku

odpovědí vybraných respondentů obou generací. Na základě odpovědí lze pozorovat čtyři oblasti, ve kterých respondenti uváděli změny rodiny. Rozdíly rodiny dříve a dnes odůvodňují body vyplývající z nejčastěji uváděných odpovědí.

Tabulka 1: Vnímané proměny rodiny na základě odpovědí získaných během výzkumu.

	Rodina dříve	Rodina dnes
Velikost a blízkost rodiny	<ul style="list-style-type: none"> ○ vícegenerační soužití ○ početnost rodiny ○ vzájemná závislost ○ širší okruh rodiny 	<ul style="list-style-type: none"> ○ vzdálenost v místě bydliště ○ možnosti cestování ○ méně dětí ○ soužití rodičů a dětí
Vztah rodičů a dítěte	<ul style="list-style-type: none"> ○ poslušnost a řád ve výchově ○ autorita ○ vykání – úcta ke starším ○ uzavřenost vztahů ○ rodiče v mladém věku 	<ul style="list-style-type: none"> ○ volnost ○ otevřenost ○ projev emocí ○ nezávislost ○ možnost odcizení
Komunikace	<ul style="list-style-type: none"> ○ nízká hloubka ○ tabuizování témat ○ distance ve vztazích 	<ul style="list-style-type: none"> ○ tolerance ○ větší blízkost na základě důvěry ○ moderní technologie – snadná komunikace i na dálku
Role muže a ženy	<ul style="list-style-type: none"> ○ rozdělení rolí podle tradičních hodnot ○ respekt k muži jako k „hlavě rodiny“ ○ plnění rolí v rodině jako hlavní úloha muže a ženy 	<ul style="list-style-type: none"> ○ rovnoprávnost a kompromis ○ podílení se na výchově oběma rodiči ○ přizpůsobení rolí v rodině životu obou jedinců

Zdroj: Vlastní zpracování.

5.2. Vztah rodiny a manželství

Instituce manželství je považována mnohými za základ rodiny, zejména tomu tak bylo v předešlých staletích. Za poslední desetiletí lze spatřovat rozdíly ve vývoji vnímání manželství, ve věku, ve kterém páry sňatek uzavírají či počet rozvodů, kterými manželství končí.

V této kapitole diplomové práce je hlavním předmětem otázka vztahu manželství a rodiny, a právě na statistikách a výpovědí od jednotlivých členů rodiny se ukazují různé proměňující se aspekty tohoto vztahu.

Ve starších statistikách počet rodin vyjadřuje pouze sezdané jedince a jejich děti, často spojené také náboženskou vírou. Historici mnohdy uvádí, že rodina dříve měla okolo 4-5 členů, což je velice podobné současné podobě rodiny. Rodinných členů dříve však bylo patrně více, například co se dětí týče, avšak byla větší úmrtnost, a tak se postupně mnohdy počet členů zúžil.

Nejstarší zaznamenané statistiky zobrazující počet rodin jsou datovány do roku 1762, kdy se uvádí počet rodin, tedy manželů a jejich dětí, téměř 580 tisí c. Později roku 1810 se již uvádí téměř dvojnásobek. Počet těchto rodin je soustředěný na rodiny křesťanského vyznání.¹¹⁹

5.2.1. Vznik manželského svazku

Dříve bylo běžné nejdříve uzavřít manželský sňatek a až poté založit rodinu. Míra sňatečnosti popisuje počet uzavřených sňatků na 1 000 obyvatel jakéhokoli pohlaví či věku. Počátkem 20. století byla míra sňatečnosti okolo 8–9 sňatků¹²⁰, posléze v následujících letech se míra všelijak proměňovala.

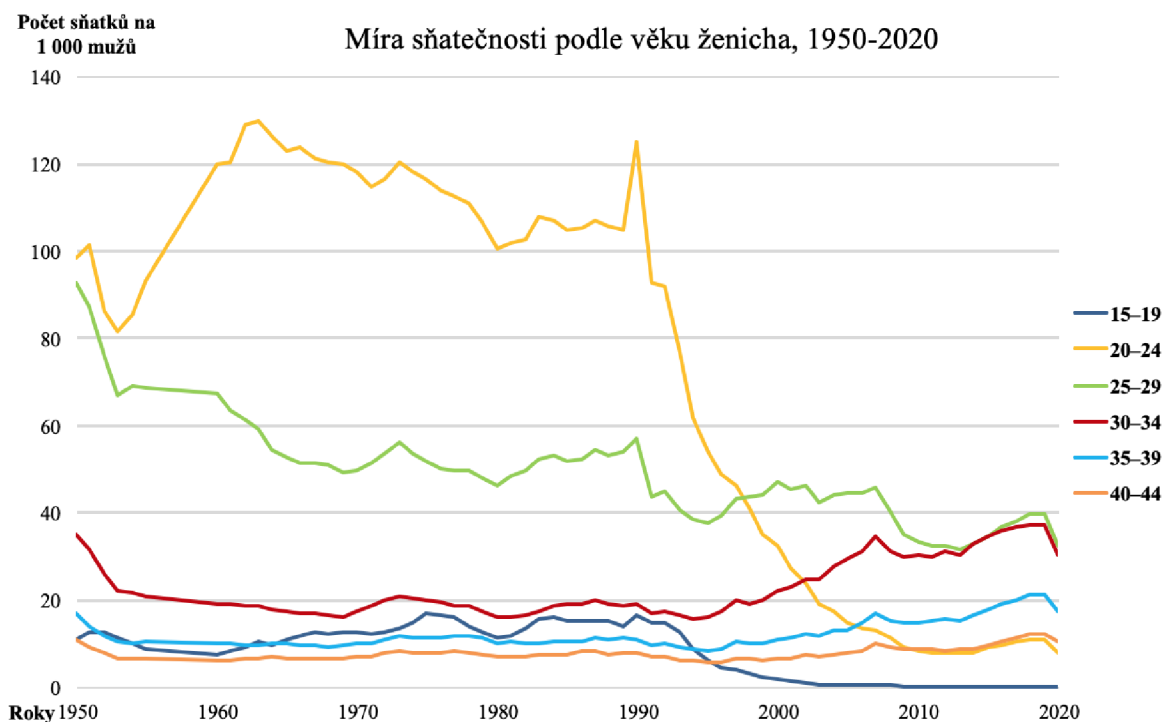
Míra sňatečnosti je velice citlivá na ekonomické podmínky jedinců i ekonomických podmínek v celé společnosti. Zejména po roce 1989 má na uzavírání manželství vliv také západní myšlenky a modely rodiny. Rodina mění podoby a jsou častější i jiné alternativy, jako například soužití stejnopohlavních párů či soužití nesezdaných párů vychovávající děti.

Následující grafy níže zobrazují míru sňatečnosti mezi lety 1950 až 2020 podle věku muže, ženicha a ženy, nevěsty. Vyznačené linky jsou rozděleny podle věkových kategorií od 15 do 44 let se čtyřletými rozestupy jednotlivých let. Každé lince připadá jiná barva zvýraznění v grafu, které je jednotné i pro všechny následující grafy zobrazené v praktické části této práce, ve kterých se vyskytuje legenda rozdělená podle věkových kategorií.

¹¹⁹ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3. s. 225.

¹²⁰ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3, s. 177.

Graf 5: Míra sňatečnosti podle věku ženicha v letech 1950-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 4-1 Sňatky podle věku ženicha v letech 1950-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 7. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

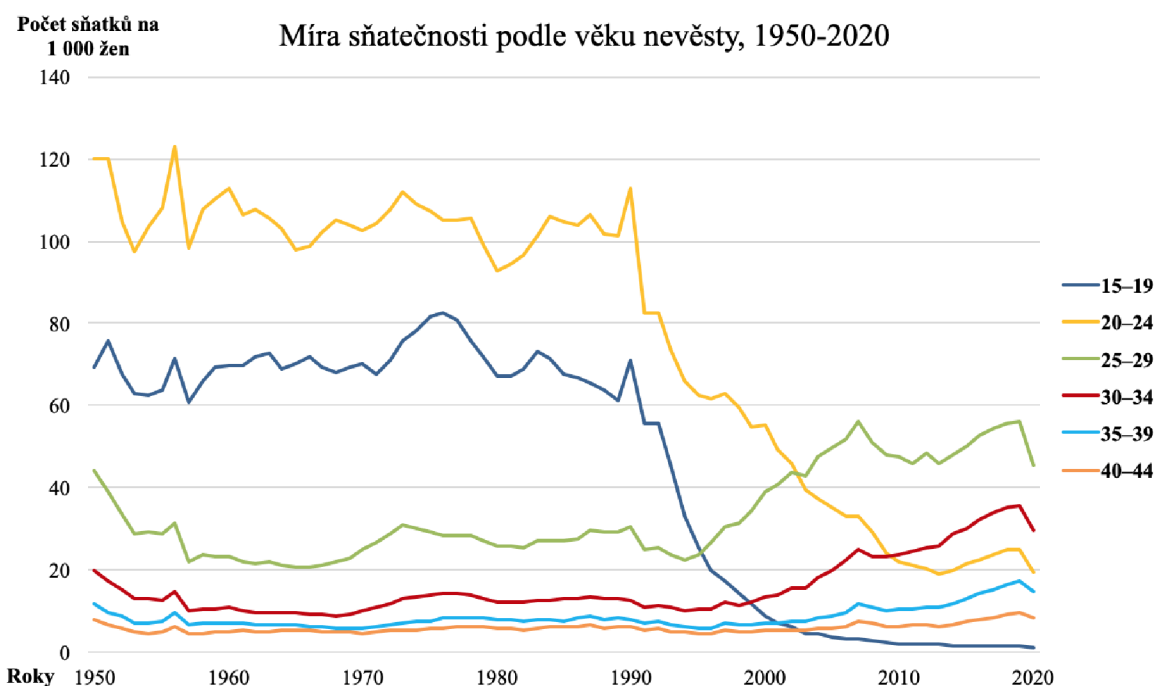
Na první pohled jsou zřejmé nejpočetněji zastoupené věkové kategorie. Podle věku muže, ženicha jsou nejpočetnějšími kategoriemi 20–24 let a 25–29 let. Kategorie 20–24 let byla nejpočetnější do roku 1998, kdy ve vedení začala disponovat kategorie 25–29 let. Nejvíce ženichů ve věku 20–24 let připadá roku 1963, kdy se oženilo 130 mužů v tomto věku z 1 000 mužů. Celkově 60. léta disponovala vysokými hodnotami, dalo by se hovořit o nejpočetnějším desetiletí. Posledním nejvyšším bodem této věkové kategorie je rok 1990 a od té doby sňatečnost v těchto letech postupně klesá.

Zajímavým obdobím jsou roky 2013–2017, kdy věkové kategorie 25–29 let a 30–34 let měly téměř shodné hodnoty. K největšímu střetu došlo v roce 2015, kdy se lišily pouhou desetinou v hodnotách 36,7 pro mladší věkovou kategorii a 36,6 pro starší.

Vyšší věk muže vstupujícího do manželství souvisí s ekonomickou stránkou a pocitem potřeby finančního zabezpečení stávající nebo budoucí rodiny. Mnohdy je také zmiňována jako důvod pozdější psychická připravenost na manželství.

Pokles u všech sledovaných věkových kategorií nastává se zlomovým rokem 2019. Pokles sňatečnosti je do jisté míry ovlivněn koronavirovou krizí a s ní spojenými opatřeními proti jeho šíření. V rámci opatření se jednalo také o omezení v souvislosti pořádání svateb a počtem účastníků, a tak mnozí snoubenci svou svatbu přesunuli na následující roky. Omezující počet jim mnohdy nedovolil pozvat na svatbu všechny osoby, ať už z rodiny či přátel, u kterých si přáli, aby se zúčastnili.

Graf 6: Míra sňatečnosti podle věku nevěsty v letech 1950-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 4-2 Sňatky podle věku nevěsty v letech 1950-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 7. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Jak zobrazuje graf výše, nejpočetnějšími sňatkovými věkovými skupinami žen byly po dlouhou dobu sledovaného období skupiny 15–19 let a 20–24 let. Dříve bylo běžné uzavírat manželství z pohledu současnosti ve velmi mladém věku ženy a posléze zakládat rodinu. Sňatečnost ve věku 15–19 let u žen začala klesat v roce 1990, kdy hodnoty byly 70,9. Naopak nejvyššími zaznamenanými hodnotami pro tuto věkovou skupinu disponoval rok 1976, a to číslem 82,4 sňatků na 1 000 žen.

Věková kategorie 20–24 let zaznamenávala vůbec nejvyšší hodnoty ze všech věkových kategorií až do roku 2003, kdy se nejpočetnější věkovou kategorií stala kategorie 25–29 let a je tomu doposud. Kategorie 20–24 let zaznamenala nejvyšší

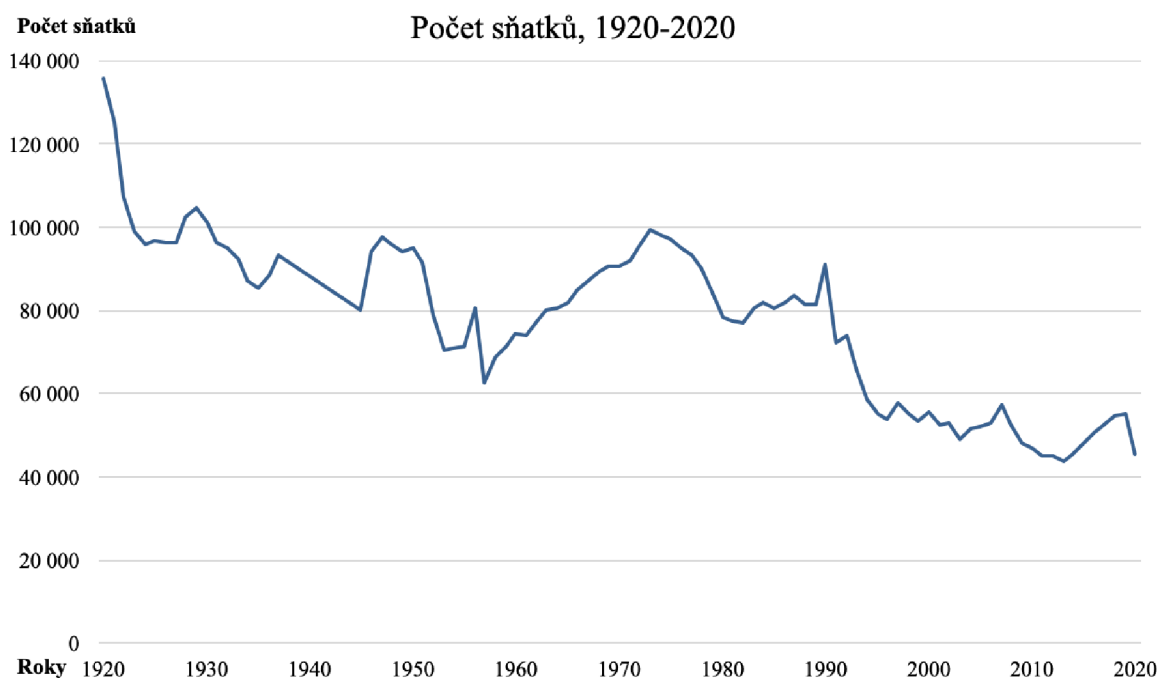
hodnoty v roce 1956, kdy míra sňatečnosti dosáhla na 123. Od roku 1990 je také možné pozorovat prudký pokles, obdobně jako u nejmladší věkové kategorie, která je od roku 2003 nejméně početnou. Stejně jako v případě uzavírání manželství podle věku ženicha je i zde zaznamenán pokles ve všech věkových kategoriích od roku 2019, a to i ze stejného důvodu.

Věk ženichů byl v průběhu sledovaného období mnohdy vyšší než u nevěsty. Po celou dobu byla u obou pohlaví nejvíce zastoupená věková kategorie 20–24 let a okolo přelomu století jí vystřídala kategorie 25–29 let. To dosvědčuje, že od přelomu století až do současnosti je běžnější uzavírat manželství v pozdějším věku, tedy ve věku 25–29 let či později, než tomu bylo v minulém století.

V průběhu let se změnila také atraktivita mužů a žen v konkrétním věku. Atraktivita mladých žen dříve byla spojena také s jejich možnostmi mít děti. Role ženy jako matky a manželky často začínala již po dokončení vzdělání, jelikož se na tuto funkci ženy pohlíželo jako na její hlavní úděl. Naopak u mužů pozdější věk byl známkou vyzrálosti, dospělosti či finančního zajištění. V současné době je mladý věk ženy spíše vůči uzavírání sňatku kontraproduktivní. I z pohledu ženy uzavření sňatku není mnohdy jejím hlavním cílem a upřednostňuje po dokončení vzdělání budování kariéry. Čas na založení rodiny, spojený se společensky zavedenými „tikajícími biologickými hodinami“, přichází v současnosti okolo 30 roku věku ženy.

Partnerský potenciál se u obou pohlaví liší. Zatímco u ženy se především dříve řešil věk spojený se zdravím a atraktivitou, u mužů hrála roli ekonomická stránka, která poskytovala zajištění pro budoucí rodinu. Důležitá také byla kariéra a postavení muže ve společnosti

Graf 7: Počet uzavřených sňatků v letech 1920-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 4-5 Sňatky a bilance manželství v letech 1920-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 7. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Graf výše zobrazující počet sňatků za celé století podává ukázkou toho, jak obecně uzavírání sňatků klesá. Nejvíce sňatků bylo uzavřeno v roce 1922, a to celkem 135 714. Od té doby počet uzavíraných sňatků klesal. Zlomovým obdobím byly 60. léta, od kterých počet sňatků opět rostl.

Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, od poloviny 20. století byla prosazována rodinná politika a všemi možnými prostředky byla rodina a manželství podporovány. Právě v důsledku toho lze sledovat nárůst počtu sňatků až do roku 1975, kdy křivka počtu sňatků opět klesá. Vysoký počet uzavřených sňatků následně bylo zaznamenáno až roce 1992. Od tohoto roku uzavíralo manželství čím dál tím méně párů. Od roku 2015 lze opět sledovat růst, což do jisté míry ovlivnila opětovná popularita manželství a výhody s ním spojené.

I přesto, že křivka zaznamenala mnoho výkyvů, lze na základě statistických údajů říci, že popularita a chtíč uzavírání manželství postupně klesá a za celé století počet sňatků klesl více jak o polovinu.

Nízký věk při uzavírání sňatku oproti současné době popsali také respondenti starší generace, kteří odpověděli na otázku spojenou s dobou uzavírání manželství.

Většina z nich manželství uzavřela okolo 25 let. „*Lidé se brali brzo. Všichni z mého okolí, které jsem znal, se vzali třeba okolo dvaceti let, maximálně v pětadvaceti. Ale to byla jiná doba.*“ Odpověděl Marek (55 let).

„*Lidé se brali mladí, ale i z toho důvodu, že byly novomanželské půjčky, které mohli dostat manželé jen do určitého věku. Brali se také proto, že jim to dávalo nějakou společenskou výhodu. Nebylo také moc možností v socialistickém Československu. Cestování nebylo samozřejmé, a tak lidé žili především v rodinném kruhu, trávili čas na zahradě, na chalupě.*“ Uvedl Vratislav Hlásek v rámci rozhovoru.

5.2.2. Vliv manželství na porodnost

Manželství je do jisté míry také společensky považováno za součást vývoje vztahu partnerů, jakýsi další krok v jejich vztahu, především co se zakládání rodiny a jejich samotné reprodukce týče. Dříve bylo běžné, že lidé uzavřeli sňatek a až poté založili rodinu. Dnes je tomu do jisté míry také tak, avšak už se postupně od důležitosti manželství v této oblasti upouští.

Po druhé světové válce otázka rodiny, rodinné politiky a porodnosti začala být řešena různými státními autoritami. Byly vytvářeny plány pro podporu populačního růstu, které měly přispět k celkové podpoře a růstu populace, zejména rodin s dětmi. Jedním z takových plánů byl *Plán populační politiky*, jehož autorem byl František Pachner. Ten v tomto plánu hovořil o podpoře zvýšení porodnosti výše postavených vrstev obyvatelstva na úkor sociálně slabších. Tyto eugenické myšlenky považoval za důležitý krok v růstu obyvatelstva a kvality jeho složení. Později vznikl tzv. *Pachnerův populační plán*, který se skládal ze třidvaceti bodů možností podpory populačního růstu. Oblasti se týkaly především zdravotnictví, hospodářství či sociální stránky. V rámci tohoto plánu byly stanoveny jasné postupy ve zvýhodňování manželského páru v oblasti pracovního trhu, daní či příspěvků na dítě.¹²¹

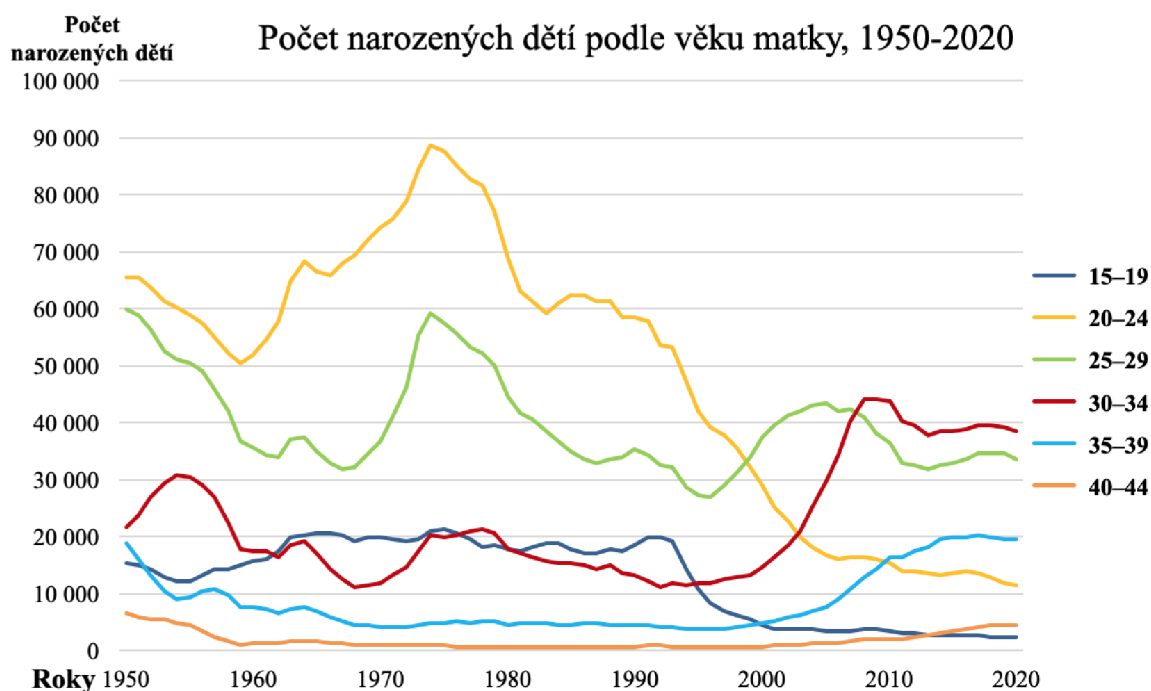
¹²¹ RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5. s. 45-48.

Následující graf zobrazuje počet narozených dětí podle věku matky, tedy v jakém věku ženy-matky nejčastěji rodily své děti a jak se tato situace v průběhu let 1950 až 2020 proměňovala.

Nejpočetnější věková kategorie žen, co se týče porodnosti je shodná po většinu sledovaného období s případem sňatečnosti podle věku nevěsty. Věková kategorie 20–24 let je tedy nejpočetnější až do roku 1999. V tomto roce se linie kategorie láme a nejpočetnější věkovou kategorií se stává na několik následujících let kategorie 25–29 let. V roce 2008 se stává nejpočetnější věkovou kategorií 30–34 let, která v posledních letech zaznamenala prudký nárůst, a je tomu tak až dodnes. O počtech narozených dětí v průběhu sledovaného období již v rámci práci byly uvedeny zmínky, a tak je možné pouze poukázat v tomto grafu na velmi viditelný nárůst porodnosti dětí v 70. letech minulého století.

Věk ženy má na porodnost velký vliv. Z biologického hlediska je plodnost vhodná v nízkém věku, kvůli zamezení rizikům spojených s těhotenstvím či porody. Dříve i tato zdravotní stránka byla faktorem pro volbu sňatku v nízkém věku, jelikož bylo společensky vyžadováno a očekáváno založení rodiny a mladý věk obou partnerů, především ženy, byl pro takový krok správnou volbou. Ženy se tak staly brzy matkami a staraly se o domácnost a děti. Již v předchozí kapitole bylo možné sledovat proměny role ženy ve společnosti, jak bylo poukázáno na textech z Rudého práva, na čemž bylo možné vidět, že za hlavní roli ženy ještě v téměř celém minulém století byla považována především její role v rodině. Postupem let se tato role proměňovala a do popředí se dostaly také jiné aspekty jako například kariéra či osobní růst, které ovlivnily uvažování nad založením rodiny. Následně již manželství a založení rodiny nebylo jen tím jediným nutným krokem a fází v životě páru. V současné době mnoho párů, i pokud jsou manželé, mají potomky až po několika letech od uzavření manželství.

Graf 8: Počet narozených dětí podle věku matky v letech 1950-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 6-3 Živě narozené děti podle věku matky v letech 1950-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 12. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Velkým tématem posledních desetiletí je nárůst nemanželských dětí, který souvisí s tématem této práce v rámci vývoje rodiny. Již bylo mnohokrát zmíněno, jaké rozdíly lze sledovat mezi současností a minulostí, co se rodiny a různých oblastí rodiny či aspektů s ní spojenými týká. Postupem času dochází také k jinému pohledu na nemanželské děti.

Ještě v minulém století měly nemanželské děti jiné postavení ve společnosti než děti pocházející z manželství. Co se evropských poměrů týče, ještě do sedmdesátých let minulého století neměly takové děti právo dědit po otci ve Francii či Švédsku. Poprvé se taková práva přeměnily v Norsku, kde právo dědit po otci získaly všechny děti v roce 1916.¹²² V Československu k zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí došlo v roce 1948.¹²³ V současné době proto

¹²² HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 118.

¹²³ HANÁKOVÁ, Petra, Barbara HAVELKOVÁ, Kateřina KOLÁŘOVÁ, Petra KLVAČOVÁ, Jan MATONOHA, Denisa NEČASOVÁ, Petr ROUBAL, Věra SOKOLOVÁ, Veronika ŠPRINCOVÁ, et al., HAVELKOVÁ, Hana a Libora OATES-INDRUCHOVÁ, ed. *Vyvláštěný hlas: proměny*

toto téma není tak choulostivé. Mnohdy se také stává, že pár založení rodiny upřednostňuje před manželstvím, které nebere zároveň jako podmínku pro založení rodiny. V některých případech páry svatbu odloží až na následující roky a primárně se věnují svým dětem.

První výzkum, který byl zaměřen na problematiku nemanželské plodnosti, byl realizován v roce 1970 v Praze. Přestože v tomto období nevykazovala nemanželská plodnost vysoké počty, vzniklo několik výzkumů na toto téma. V rámci tohoto výzkumu byly sesbírány data téměř pro všechny děti narozené nevdané matce, kterých bylo v tomto roce 8 023. V následujících letech byla sledována životní situace matky a dítětem, kdy bylo zjištěno, že okolo 30 % matek se v následujících letech provdalo za biologického otce jejich společného dítěte, ke sňatku tedy došlo později po narození dítěte, 16 % matek zůstalo ve vztahu s otcem bez uzavření manželství, některé si našly jiného partnera či zůstaly s dítětem samy. Z výzkumu na závěr vyplynulo, že matky s dítětem bez manželství mnohdy končí v horších sociálních a ekonomických podmínkách, které mohou představovat nedostatečné finance či sociální zázemí.¹²⁴

Nárůst nemanželských dětí lze jasně pozorovat na následujícím grafu. Zatímco počet nemanželských dětí v období komunistického režimu téměř v žádném roce nepřesáhnul 10 000, od 80. let a zejména po roce 1990 počty vzrůstají. Tento prudký nárůst dětí narozených mimo manželství lze pozorovat tedy od 90. let minulého století, kdy nejvyšší počet byl zaznamenán v roce 2018, kdy se narodilo 56 091 nemanželských dětí. Nejnižší počty byly zaznamenány naopak v roce 1962 počtem 5 975. Počet nemanželských dětí se za tak sledované období výrazně zvětšil.

genderové kultury české společnosti 1948-1989. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-096-4. s. 50.

¹²⁴ HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 125.

Graf 9: Počet dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 6-7 Živě narozené děti mimo manželství podle pořadí v letech 1950-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 12. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

5.2.3. Zánik manželského svazku

Zánik manželství probíhá prostřednictvím rozvodu. Tato instituce má tisíciletou historii, avšak v rámci statistik ji lze nalézt zejména až od roku 1920. V roce 1919 byla přijata novela tzv. manželská č. 320, která tuto instituci nově upravovala. Po ní byly uzákoněny v průběhu následujících desetiletí další novely, které přinesly v oblasti zániku manželství mnoho změn. V roce 1949 novela uzákonila rozvod jako jedinou možnou formu zániku manželství, dále v roce 1955 novela č. 61 Sb., která umožňovala rozvod ze strany ženy bez souhlasu muže, novela z roku 1973 například zrušila „smírčí řízení“ mezi manželi. V roce 1998 došlo k opětovné změně zákona, který zpřísnil podmínky rozvodů manželů, kteří měli děti. Jelikož v 90. letech bylo více rozvodů než v letech předešlých, tento zákon způsobil pokles v následujícím roce.¹²⁵ Zákon č. 89/2012 Sb. Nového občanského zákoníku uvádí zánik manželství v díle 5, který jasně popisuje průběh a možnosti rozvodu, ale také se zaměřuje

¹²⁵ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí.* Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3. s. 179-180.

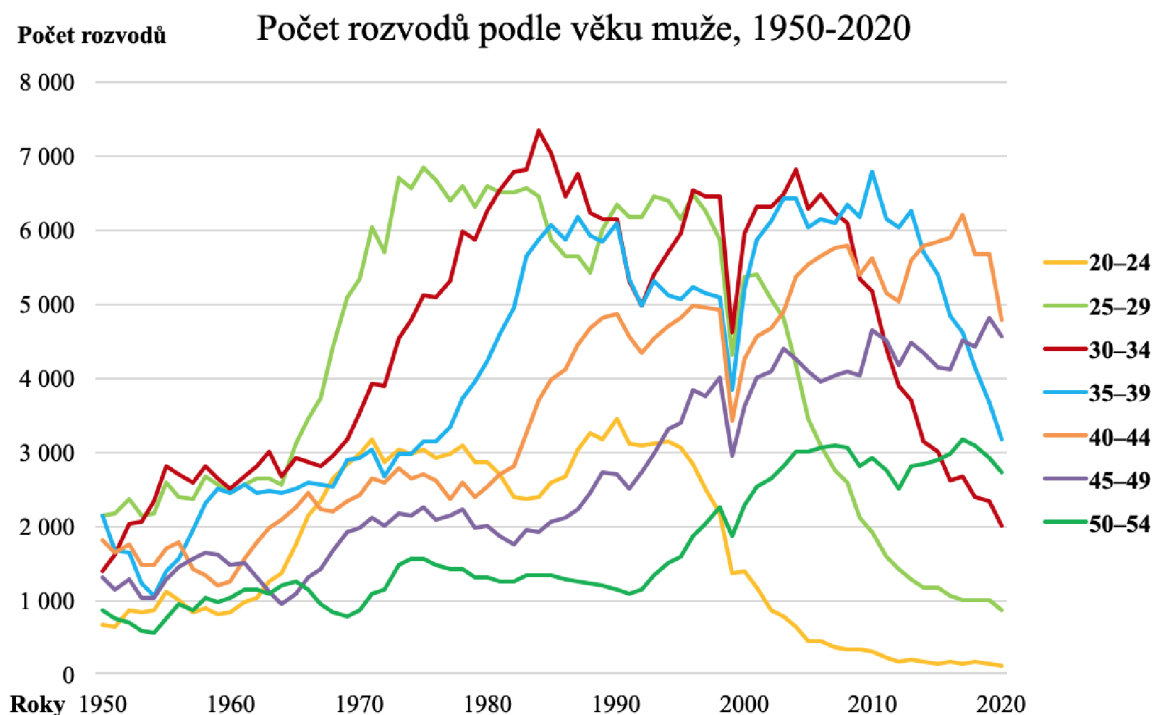
na rozvody manželství páru, kteří již mají své dítě. Ustanovuje také následky zániku manželství formou rozvodu a například výživné na dítě.¹²⁶

O rozvodu manželství rozhoduje soud. Ten má právo na zjišťování příčin zániku manželství, zkoumání konkrétního případu a rozhodnutí o něm. Ačkoli je sňatek smlouvou mezi manželi, ale také brán jako svazek z lásky, o jeho ukončení rozhodují jiné osoby prostřednictvím soudnictví. I když je manželství dobrovolnou institucí, jeho ukončení nezávisí na rozhodnutí těchto manželů.

„Manželství je právní akt. Je to snad jeden z nejméně svobodných právních aktů, protože z něj nemůžete bez souhlasu soudu dobrovolně vystoupit. Neexistuje žádná obdoba, že by se dva lidé nemohli dohodnout, že zruší smlouvu, kterou uzavřeli, aniž by to museli předložit soudu ke schválení.“ Uvedl k tématu Vratislav Hlásek, který popsal nesvobodu ukončení manželství v závislosti na partnerech. Uvádí fakt, že vstup manželství je dobrovolný, avšak tomu nebylo vždy. Dříve měl sňatek především majetkové záměry, které má však v jisté podobě až dodnes v některých případech. Sňatek může poskytnout výhody pro partnery a jejich děti, co se majetku a zabezpečení týče.

¹²⁶ Občanský zákoník (nový) | Zákon č. 89/2012 Sb. - Díl 5 - Zánik manželství - Měsec.cz. *Měsec.cz - váš průvodce finančním světem* [online]. Copyright © 1998 [cit. 13.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/zakony/obcansky-zakonik-2014/f4581333/#aktualni-zneni>

Graf 10: Počet rozvodů podle věku muže v letech 1950-2020.

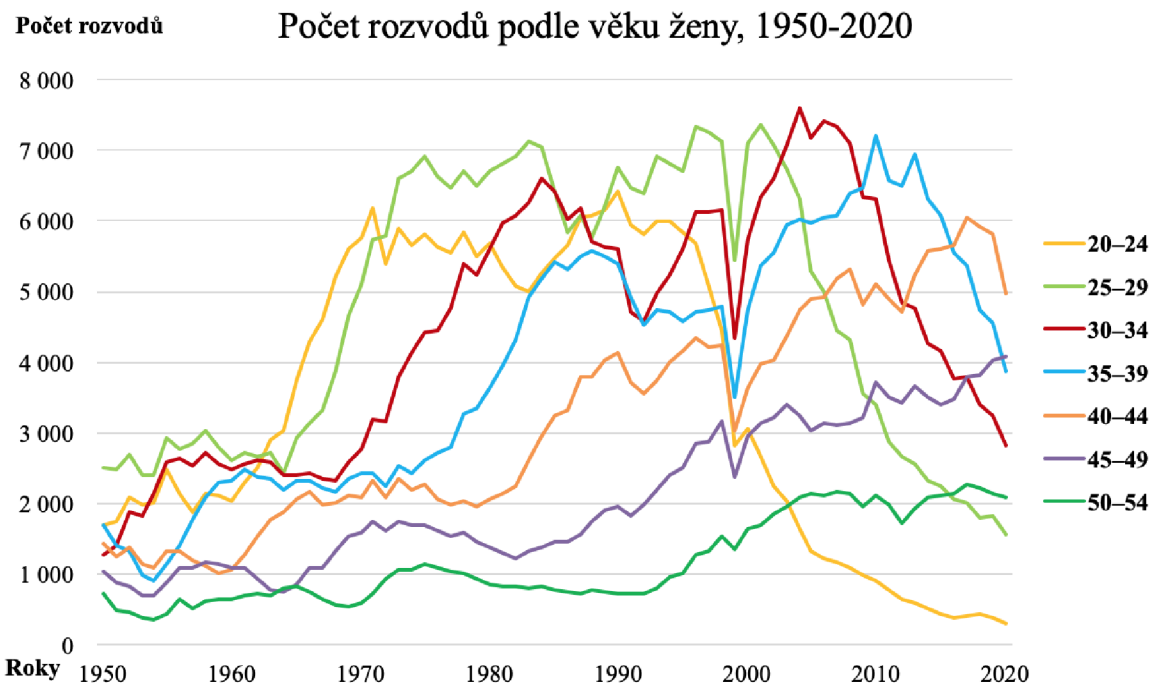
Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 5-1 Rozvody podle věku muže v letech 1950-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 14. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Předešlý graf zobrazuje počet rozvodů podle věku muže, manžela, mezi lety 1950 až 2020. Oproti grafům v předešlé kapitole týkající se uzavírání sňatků jsou v grafu možné vidět další věkové kategorie, a to věk 45–49 let a 50–54 let, jelikož se tyto věkové kategorie významně podílejí na počtu rozvodů oproti uzavírání sňatků. Je tedy zřejmé, že k uzavírání sňatků dochází v mladším věku a následně případně k rozvodům později. To však není pravidlem. Věková kategorie 25–29 let je nejpočetněji zastoupená od 60. do 80. let minulého století. To je způsobeno nárůstem rozvodů a předešlymi uzavřenými sňatky v nízkém věku.

Postupně se věkové kategorie střídají a nejpočetnější se stávají kategorie 30–34 let a také 35–39 let. Postupný nárůst rozvodů u věkových kategorií 45–49 let a 50–54 let lze sledovat za celé sledované období. To vyjadřuje fakt, že mnohdy manželství trvá i přes 20 let a následně dochází k rozvodům po delší době. Tento graf vyjadřuje celkový počet rozvodů podle věku muže za sledované období, neurčuje však počet manželství jedince a pořadí rozvodu.

Výrazný pokles lze spatřit v roce 1999 u všech zastoupených věkových kategorií. Tento pokles je způsoben vlivem nového zákona z předešlého roku 1998, jak již bylo zmíněno, který zpřísnil podmínky rozvodu pro manžele s nezletilými dětmi.

Graf 11: Počet rozvodů podle věku ženy v letech 1950-2020.

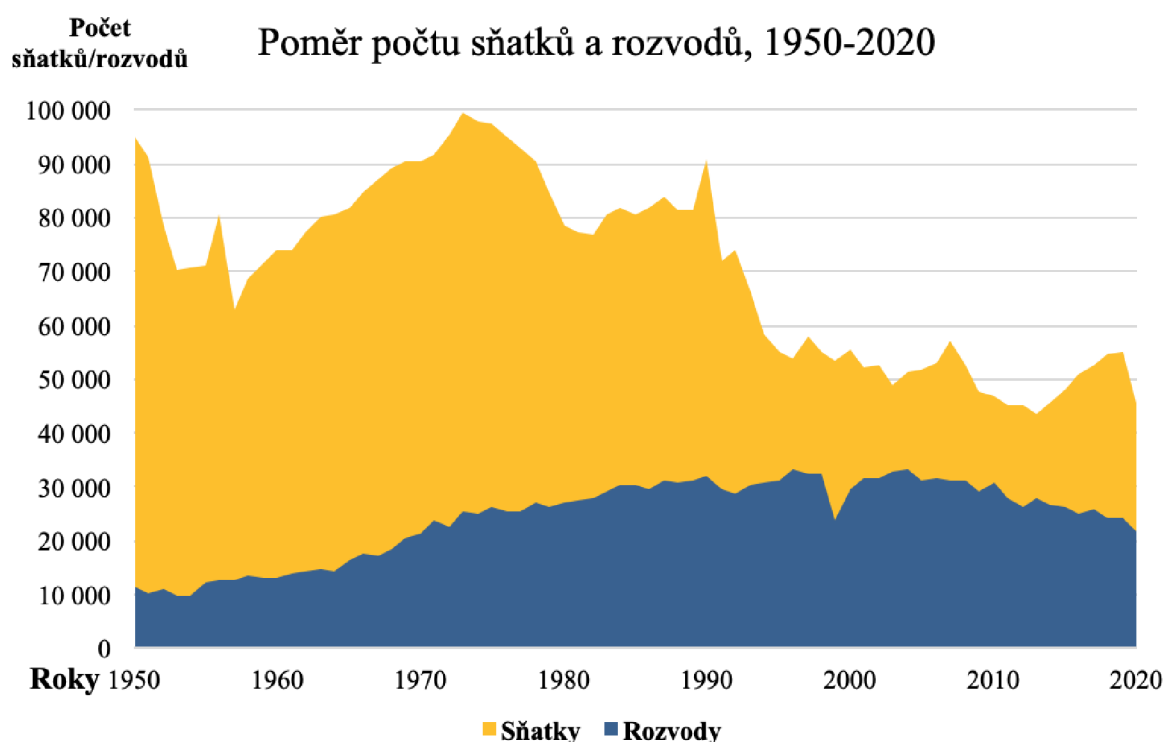
Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 5-2 Rozvody podle věku ženy v letech 1950-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 14. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Nárůst počtu rozvodů podle věku ženy lze pozorovat na grafu obdobně jako rozvody podle věku mužů. Počet rozvodů zkrátka od druhé poloviny minulého století stále roste. Podle věkových kategorií v 60. letech byla nejpočetněji zastoupená kategorie 20–24 let u žen. To souvisí také s dřívějším věkem uzavírání sňatků u žen v tomto období. Jak bylo možné spatřit na grafu týkající se uzavírání manželství podle věku nevěsty, tak velmi početně zastoupenou věkovou kategorií dlouhou dobu byla 15–19 let.

V první polovině 20. století nebyly rozvody příliš běžné, a tak lze v průběhu sledovaného období vidět, že narůstá počet rozvodů ve starších věkových kategoriích. Tak končí některá manželství uzavíraná právě v průběhu minulého století, na přelomu století či v současné době, kdy jsou rozvody běžnější.

Také v tomto grafu lze vidět obdobný výkyv jako v předešlém grafu v roce 1999. Ze stejného důvodu, čímž byly úpravy podmínek rozvodu manželství s nezletilými dětmi, se projevil pokles počtu rozvodů v daném roce. Nárůst rozvodů však v následujících letech opět pokračuje, jak ilustruje daný graf.

Graf 12: Poměr počtu sňatků a rozvodů v letech 1950-2020.

Zdroj: Vlastní zpracování podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 5-3 Rozvody podle délky trvání manželství v letech 1950-2020; 4-5 Sňatky a bilance manželství v letech 1920-2020.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 14. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Graf výše zobrazuje poměr počtu sňatků a rozvodů ve sledovaném období. Během tohoto období je možné sledovat opačný trend u obou sledovaných jevů. Počet sňatků v průběhu sledovaných let klesá, naopak počet rozvodů roste. Největší počet rozvodů zaznamenal rok 1996 s počtem 33 113. Velmi početné roky byly celkově zejména od 80. let až do roku 2008, od kterého dochází k mírnému poklesu. V roce 2020 bylo zaznamenáno 21 734 rozvodů.

Možné vlivy na život dítěte v důsledku rozvodu rodičů

Rozvod rodičů může mít velký vliv na život jejich dítěte. Rostoucím počtem rozvodů více dětí vyrůstá v neúplných rodinách. Takovými rodinami jsou myšleny rodiny, které tvoří pouze jeden z rodičů a žije sám s dítětem. Oba rodiče tedy nežijí

společně v jedné domácnosti a o dítě se stará primárně jeden rodič, se kterým dítě žije.¹²⁷ Dítě tedy čím dál tím častěji vyrůstá pouze s jedním z rodičů vlivem jejich rozvodu nebo vyrůstá v rekonstruované rodině, kterou tvoří jeho rodič s novým partnerem či partnerkou.

Je dokázáno, že děti si nesou významné zkušenosti z rozvodu jejich rodičů po celý život. Tyto zkušenosti ovlivňují jejich životní dráhu, navazování vztahů a jejich vlastní manželství v dospělosti nebo vztah k němu. Většinou rozvod probíhá v jejich dětství či dospívání, a tak dochází k narušení jejich bezpečného prostředí ve společnosti obou rodičů a dochází ke změnám, které sebou nesou například střídavou péči a pobývání ve dvou rozdílných prostředích. Hlavní dopady rozvodu rodičů na jejich život se mnohdy projeví až v jejich dospělosti. Takové dopady se nejvíce projevují v oblasti partnerských vztahů. Jedinec poznamenaný rozvodem jeho rodičů může prožívat pocity nedůvěry vůči partnerovi, těžkosti spojené s výběrem partnera či se založením vlastní rodiny. Absence příkladu dobrého a kvalitního vztahu mezi rodiči se odráží v určitých aspektech u každého jedince.

Jedinci, kteří prožili rozvod svých rodičů, často prožívají také problémy v oblasti jejich vlastního sebe přijetí. Psychické problémy a nedůvěra v sama sebe se může projevit v oblasti jejich sexuality, chování vůči ostatní, jejich rolí v různých skupinách nebo se mohou projevovat zvýšenou agresí či emocionální nedostupností. Vše však závisí na komunikaci o rozvodu rodičů, která je do jisté míry ovlivněna věkem dítěte. Také péče po rozvodu je jedním z faktorů, který ovlivňuje jedince a jeho následný život. Pokud se podaří situaci spojenou s rozvodem správně zachytit, nemusí být důsledky tak vážné. Mnoho jedinců, kteří vyrůstali v prostředí rozvedených rodičů naopak dopady příliš nepocítuje. Může to být jejich vnitřní pocit ochrany či způsob, jak vzpomínky a zkušenosti vytěsnit, avšak může také docházet k myšlenkám, že vyrůstání v prostředí rozvedených rodičů je víceméně běžné.¹²⁸

¹²⁷ HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 191.

¹²⁸ HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 175-180.

5.2.4. Manželství dříve a dnes

Manželství, společně s pohledem na něj a jeho významem, se v průběhu let měnilo poměrně zásadně a tyto změny ovlivňovaly také další aspekty partnerského soužití a rodiny. Tato kapitola popisuje důležitost manželství a jeho proměny v historii i současnosti z pohledu respondentů.

Vratislav Hlásek hovořil o postavení manželství dříve, zmínil především účel uzavírání sňatku, a to především na základě prvotní domluvy mezi rodinami. *„Nikdy v historii nebyli manželé aktéry smlouvy, ale předmětem smlouvy. Smlouvy uzavíraly rody, rodiny, otcové v mnoha případech, o dětech bez toho, že by oni byli přímými účastníky smlouvy, jelikož byli zejména objektem. Nemohli to rušit, protože to nebyl jejich právní akt. Důležité bylo, že o sňatcích svých dětí rozhodovali buď rodiče, nebo lenní pánové, protože i v tomto případě se muselo požádat o svolení, jestli si dotyčná osoba může vzít někoho, třeba z jiného místa.“* Předem domluvené sňatky dosahovaly v průběhu staletí velké popularity a jedním z důvodů bylo především zachování majetku rodin a jeho rozšiřování. Dále dodal: *„Úkol páru bylo také zplodit dědice majetku. Ten dědic měl být princ dvojí krve, ne trojí krve, protože majetky, které se spojily, byly konkrétních dvou rodů. Dědic měl zajistit, že majetek půjde po pokrevní linii obou rodin.“*

V rámci předem domluveného sňatku se rozlišovala hodnota potencionální nevěsty. Záleželo především na jejím postavení, také na jejím věku, jelikož byly upřednostňovány mladé ženy kvůli plodnosti, dále také například na tom, zdali byla panna či nikoli. Nevěra, nemanželské děti či předchozí vztahy snižovaly její postavení, ale i postavení na „trhu“ sňatků. Pokud nějakým způsobem byla její hodnota snížena, mohlo se stát, že se neprovdá do dobré rodiny, tím bylo myšleno především z hlediska majetkové stránky rodiny, a v důsledku postavení se bude muset spokojit s vdovcem s dětmi či se starším mužem. Tak postavení ženy v rámci předmanželských dohod na základě výběru popsal pan Hlásek.

Manželství mělo majetkový cíl především v rámci zachování rodu a zajištění budoucích potomků. *„V jistém smyslu uzavírání takových sňatků mělo výhodu, protože lidé uzavírali sňatky, které měly ekonomický smysl. Rodiny a rody uzavíraly sňatek také z toho důvodu, protože ve stáří byly na ekonomickém smyslu daného sňatku závislí. Součástí toho, že rodiče předali majetek někomu, kdo se o něj posléze*

stará, vedlo k tomu, že si poté mohli něco vymínit v rámci výminku, což znamenalo, že se o ně jejich děti postarají.“

Výminku byly věnovány již dříve stránky této práce. Avšak je zde nutné uvést jeho roli v rámci uzavírání manželství. Jak uvedla také respondentka Věra (79 let): *„Pamatuji si, že mi rodiče říkali, jak to bylo jednodušší, když se manželství předem domluvilo. Rodiny se shodly na budoucnosti jejich dětí, zároveň lidé věděli o svém majetku a jaké zajištění dětem poskytují. Ve stáří se o ně jejich potomci postarali, protože měli vůči svým rodičům vyživovací povinnost.“*

Dnes je vyživovací povinnost uzákoněna jak ze strany rodičů vůči dítěti, tak ze strany potomků vůči rodičům, zejména ve stáří. Výminek jako takový již neexistuje v podobě jako dříve, ale zákony v rámci vyživovací povinnosti platí dodnes.

Součástí manželství a vztahu mezi partnery v současné době je rovnoprávnost. Ta se týká také majetkové stránky obou partnerů. Dříve byl majetek společný a rodina byla zajištěna. V současné době mají partneři mnohdy i rozdělené bankovní účty a hospodaří především s vlastním finančním majetkem. Neznalost finanční stránky partnera mnohdy vede k neznalosti jeho finančních problémů. V současné době se tak lze ve více případech setkat s nedostatkem povědomí o dlužích partnera a jeho finančních problémech, které mohou ovlivnit posléze celou rodinu a její zabezpečení. V současnosti mnohdy také není prvotním hlavním důvodem uzavření manželství zachování majetku, proto manželství uzavírají jedinci na základě jiných preferencí a jejich majetková situace se může lišit. Takto popisuje jednu z oblastí současné situace manželství pan Hlásek.

Z informací získaných od vybraných respondentů obou generací se názory na manželství velmi shodují. Téměř všichni zastávají názor, že manželství není pojátkem a základním stavebním kamenem rodiny. Ostatní věří, že je to jakýmsi začátkem nové rodiny a signálem pro okolí partnerů, že chtějí založit rodinu. Vilém (25 let) uvedl: *„Myslím si, že dříve to tak bylo, že manželství bylo pojátkem rodiny. Bez manželství nebyla rodina. Nyní je to jiné a rodina není s manželstvím tak spjatá.“*

Také téměř všichni uvedli, že partneři nemusí být sezdáni, aby založili rodinu a měli děti. Vstup do manželství podle respondentů závisí především na vzájemné

lásce, důvěře, ale také na finančním zajištění obou jedinců a možnosti vzájemně se o sebe postarat.

Všichni se také shodli na tom, že pro rodinu je důležitý partnerský vztah, ať už ve formě manželství či jiné, ale zejména také vztahy mezi všemi členy rodiny. Na věku podle nich nezáleží. Vstup do manželství není ovlivněn věkem, záleží na životní situaci, ve které se partneři nachází a záleží především na pevnosti a kvalitě jejich vztahu. Dvě zástupkyně starší generace se shodly, že ideálním věkem pro vstup do manželství je 25–30 let. Respondentka Anna (29 let) uvedla, že správný čas na uzavření manželství záleží na obou partnerech, avšak důležité jsou společné zájmy, důvěra, láska, ale také společné soužití a sdílení domácnosti před uzavřením manželství.

„Samozřejmě je krásné, když se dva najdou, milují se, vezmou se a založí rodinu, vychovávají společně své potomky... Ale v dnešní době už bohužel neznamena manželství rodina... Spoustu páru se rozvede, najdou si jiného partnera a vychovávají děti v novém vztahu a založí novou rodinu... A také tu jsou páry, které se nikdy nevezmou, protože v tom nevidí důvod. I přes to ale přece mohou založit rodinu.“ uvedla respondentka Emílie (25 let).

Někteří respondenti tvrdí, že důležitý je především vztah mezi jedinci k tomu, aby založili rodinu. Poté jsou důležité také děti k tomu, aby rodina byla rodinou. Takový názor má například Lucie (30 let) a Mírek (29 let). Mírek tvrdí, že podle něj pojítkem *„je manželství, resp. vztah, který manželství připomíná, např. tím, že mají partneři děti.“* Pojítkem *„jsou spíš děti. Ale i vztah mezi partnery, ať už manželství nebo jiný.“* Uvedla Lucie (30 let).

Jedna z otázek se týkala výhod a nevýhod manželského sňatku. Všichni respondenti uvedly významné výhody či také nevýhody manželství. Za výhody byla nejčastěji považována možnost poskytnutí informací a diagnóz v lékařském prostředí, dále také finanční zajištění formou příspěvků, zajištění ze strany partnerů a zajištění pro jejich děti. Výhodu respondenti vidí také v právu dědit. Důležitou výhodou je také vztah založený na vzájemné podpoře, pokud jsou jedinci v manželství spokojeni. Někteří uvádějí jako výhodu postavení ve společnosti. Zástupci starší i mladší generace uvádí jako výhodu také společné příjmení.

Mezi nevýhody manželství řadí jedinci především možný rozvod v případě nefungování vztahu a spojené komplikace s ním, ať už po finanční či psychické

stránce. Nevýhodou může být také možné odcizení a neshoda mezi manželi. Část respondentů uvedla jako nevýhodu finanční problémy jednoho z partnerů, které se manželstvím stávají problémy obou.

Alfréd (19 let) vyjádřil svůj názor: „*Výhody z právního hlediska (daně, dědictví), nevýhody - rozvod (je o dost náročnější než jen rozchod).*“ Mnozí s uvedenou odpovědí ve formě ukončení manželství rozvodem uvádí také psychickou náročnost a možné problémy spojené s rozvodem. Zuzana (25 let) poukázala na odlišné vnímání vztahů každého jedince a uvedla, že manželství je závazkem pro každého a každý jedinec v souvislosti s ním sleduje jiné výhody a nevýhody jeho konkrétního vztahu s partnerem. Dále poukazuje na skutečnost, že manželství může být ovlivněno širší rodinou jedinců a postupně se může měnit názor jednoho z partnerů na manželství z pohledu jejich role v rodině partnera či partnerky. Vzájemné vztahy s širší rodinou mohou ovlivňovat i vztah manželů.

5.3. Alternativní formy rodiny

Tato kapitola popisuje další formy rodiny, mezi které lze řadit hned několik možných alternativ. Tato práce vychází primárně z definice rodiny (blíže ve stejnojmenné kapitole) jako skupina pokrevních příbuzných, která se skládá z rodičů, manželů a jejich dětí. Primárně tvoří jednu domácnost a jejich pouto je tvořeno vzájemných vztahem. Tato forma rodiny je nazývána nukleární a považována je mnohými právě za nejčastější formu rodiny. Rodina je tedy brána v ideálním případě jako soužití rodičů a jejich dětí. Rodina je samozřejmě také širší okruh příbuzenstva zastoupené například prarodiči, sourozenci rodičů či jejich dětmi. Důležité znaky rodiny v této práci jsou tedy především příbuzenství, společné soužití a reprodukce.

Rodina se stále proměňuje a vyvíjí v návaznosti na situace ve společnosti a lidský přístup k ní. Důležitost však hraje však péče o dítě ve všech rodinách a zajištění bezpečného dětství a dospívání.

5.3.1. Příklady alternativních forem rodiny

Pohled na různé formy rodiny se postupem času mění. V průběhu sledovaného období je možné setkat se s dalšími formami rodiny a změnami v partnerském soužití. Jak už ukazují předešlé kapitoly, rodina může být tvořena manželi, avšak

často dochází k rozvodu a tito jedinci následně opět navazují další vztah či vstupují do nového manželství. I přesto, že mají vlastní děti, zakládají svou novou rodinu se současným partnerem. Toto může být tedy jedna z možných alternativních forem rodiny. Mezi další lze řadit například jedince, otce či matku, kteří žijí sami se svým dítětem. Domácnost tedy tvoří jedinec a jeho jedno dítě či více. Jedná se o neúplné rodiny.

Častějšími formami rodiny je také soužití stejnopohlavního páru, který si například adoptuje dítě a tvoří tak společně rodinu. Podle zákonů v České republice tyto páry nemohou uzavřít manželství, ale registrované partnerství. Alternativní formou rodiny vůči nukleární rodině lze považovat také soužití nesezdaného páru a jejich dítěte či dětí. V některých případech takové páry do manželství nevstupují ani později v jejich vztahu, avšak tvoří plnohodnotnou rodinu po celý život.

Další formy rodiny lze sledovat z pohledu různého časového období. Dříve byly za běžné formy rodiny považované jiné než dnes. V minulém století bylo běžné považovat za základní formu rodiny dnes vnímanou širší rodinu, společně s prarodiči a ostatními příbuznými. Nyní je běžnější základní forma rodiny tvořená rodiči a jejich dětmi.

Neúplné rodiny a soužití odděleně

Ve statistikách je možné nahlédnout do stavu domácností, které se uvádí v rámci sčítání lidu. Co se týče domácností, je možné zde nalézt informace o složení domácností a popřípadě jejich stavu. Uvádí se zde tedy úplné rodiny a neúplné rodiny, detailněji poté i s počtem členů a dětí.

Následující tabulka uvádí počet úplných a neúplných rodin v průběhu let 1961 až 2011. Počty úplných a neúplných rodin a jejich součet jsou uvedeny v tisících.

Tabulka 2: Počet úplných a neúplných rodin na základě sčítání lidu v roce 1961-2011 (v tisících).

	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Neúplné rodiny	250	307	325	434	576	612
Úplné rodiny	2 405	2 488	2 557	2 513	2 334	2 193
Celkem	2 655	2 795	2 882	2 947	2 910	2 805
Podíl neúplných rodin v %	9,4 %	11,0 %	11,3 %	14,7 %	19,8 %	21,8 %

Zdroj: Vlastní zpracování a výpočet podle ČSÚ. *Demografická příručka – 2020. 3-1 Domácnosti podle výsledků sčítání lidu v letech 1961–2011 (v tisících)* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 14. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Mezi úplné rodiny se řadí takové, které tvoří manželé žijící ve stejné domácnosti, avšak mohou zde žít společně s dětmi či bez dětí. Neúplné rodiny jsou takové, kdy pouze jedinec nesezdaného páru tvoří domácnost společně alespoň s jedním dítětem. Jedinec žijící sám se za rodinu nepovažuje a spadá do kategorie domácnosti jednotlivců neboli *singles*.¹²⁹ Z tabulky je zřejmé, že počet neúplných rodin zaznamenává rostoucí trend.

Podle dalších statistik je možné zjistit také počet dětí žijící v jednotlivých domácnostech. Z celkového počtu domácností je možné říct v průběhu let 1961–2011, že roste počet bezdětných domácností, ale také domácností, ve kterých žije pouze jedináček. Statistiky ukazují data i více početných rodin, které měly více jak tři děti a je možné pozorovat výrazně klesající trend takových počtů dětí. Domácnosti tvoří nejčastěji rodiče a dvě děti.¹³⁰

¹²⁹ HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 191.

¹³⁰ *Demografická příručka – 2020. 3-3 Rodinné domácnosti podle počtu dětí podle výsledků sčítání lidu 1961-2011.* [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 18. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>

Růst neúplných rodin ovlivnil nárůst svobodných matek. Podle statistických údajů není možné přímo určit, jaký podíl tvoří matky, které žijí sami a jaké, které žijí s otcem dítěte, avšak v nesezdaném vztahu či s jiným partnerem. Dříve byla za hlavní faktor způsobující neúplné rodiny považována smrt jednoho z páru, avšak ta již není hlavním faktorem. V souvislosti s nižší úmrtností došlo k nárůstu jiných faktorů, jako například rozvod, odcizení či odchod jednoho z páru. Na počtu dětí či úplnosti rodiny závisí mnohdy sociální situace a ekonomické možnosti rodiny.¹³¹

Složení neúplných rodin souvisí podle statistik také se vzděláním jedince. V téměř 75 % případů je to právě žena, která tvoří společně s jejím potomkem neúplnou rodinu. Více jak polovina těchto žen má středoškolské vzdělání s maturitou, anebo střední školu zakončenou výučním listem. U mužů v neúplných rodinách převládá vyučení. V celkové populaci mezi ženami figurují zejména ženy s vysokoškolským vzděláním, avšak v souvislosti s neúplnými rodinami je tomu naopak. To souvisí často s jejími sociálními či ekonomickými podmínkami.¹³²

V teoretické části byly popsány vybrané alternativní formy soužití, avšak jak již bylo uvedeno, možností soužití a forem rodiny může být nespočet. Vnímání rodiny se také odvíjí od názorů jedince a od toho, co on považuje za rodinu. V teoretické části byla popsána skupina *singles*, která však netvoří rodinu, ale tvoří mnohdy základ rodiny, prvotní fázi, kdy jedinec žije sám a hledá své vztahové preference a potencionálního partnera pro život. Některým však single život vyhovuje a setrvávají tak po celý život, přesto že během něj navazují nezávislé vztahy. Do této skupiny se neřadí neúplné rodiny nebo například matky samoživitelky, jelikož v takových formách rodiny jsou již přítomny děti. I přesto, že někteří jedinci mohou za rodinu považovat soužití s přítelem či přítelkyní a jejich domácím mazlíčkem, tato práce vychází z předpokladu, že rodinu tvoří pár či jedinec s dětmi.

Mezi formy partnerského vztahu lze řadit také partnerský vztah „spolu, i když zvlášť“. Tato forma soužití nese mnohými autory i jiná označení, ale toto konkrétně

¹³¹ HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. s. 194-196.

¹³² Ženy a muži v datech – 2020. 1. *Obyvatelstvo, rodiny a domácnosti*. [online] Český statistický úřad, 31.12.2020. [cit. 18. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zeny-a-muzi-v-datech-2020>

pochází od Lenky Formánkové a Aleny Křížkové, je odvozené z anglického spojení *Living Apart Together* (zkratka LAT). Autorky se ve stejnojmenném příspěvku zabývají tímto tématem ve společnosti. Taková forma partnerského vztahu vyjadřuje pár žijící odděleně, který tak nesdílí společnou domácnost. Pár však spojuje blízký vztah, který tak vnímá i jejich okolí. Do této skupiny se řadí také například vztahy na dálku nebo i partneři, kteří mají děti, ale tvoří dvě oddělené domácnosti.

Měním se pohledem na různé formy soužití lze i takový za jednu z nich považovat, i když například v dřívějších staletích by takový vztah nebyl považovaný za partnerský vztah právě v důsledky nesdílení společné domácnosti.

Tato forma partnerského soužití lze těžko na statistikách zachytit. Z výzkumu uvedených autorek vyplývá, že někteří tuto formu volí jako kompromis v budování kariéry na rozdílných místech, někteří v rámci vlastní samostatnosti, další v rámci geografické vzdálenosti. Partnerství či manželství v takové formě však spojuje komunikace, občasný osobní kontakt a vzájemný vztah. Mnozí takový vztah volí jako fázi před společným soužitím v rámci jejich nejistoty či nezájmu sdílet domácnost s dalším člověkem.¹³³

Stejnopohlavní páry v průběhu sledovaného období

Téma stejnopohlavních párů je v současné době velmi viditelné. Člověka také často napadne právě v souvislosti s alternativními formami rodiny. Mnozí si pod pojmem alternativní představí zcela jiné, odlišné formy, což pro mnoho lidí právě soužití homosexuálních párů představuje oproti tradiční běžné formě rodiny. Nejedná se však o odlišnosti vnímané negativně. Pokud se jedná o soužití nesezdaného páru či rozvedeného páru, často může být takové soužití považováno za celkem běžné a normální z pohledu mnoha lidí. Jelikož přece jen párů homosexuálních je méně v partnerství než párů heterosexuálních, je možné usuzovat zařazení do takových forem rodiny právě na základě odlišnosti od většiny párů populace.

Během komunistického režimu se používalo zásadně označení *homosexualita* a *homosexuál*, pokud se hovořilo přímo o člověku s takovými příslušnými vztahovými preferencemi. Pojmy *gay* nebo *lesba* se začaly používat až po roce 1989.

¹³³ HAŠKOVÁ, Hana. *Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-178-7. s. 131-156.

V průběhu komunistického režimu se využívalo také označení *neheterosexuální* v souvislosti se všemi možnými sexuálními identitami odlišnými od heterosexuálních.

V období komunistického režimu nebyla homosexualita považována za rovnocennou orientaci vůči heterosexualitě. Tito jedinci však byli řazeni do skupiny, jež ohrožovala řád ve společnosti a mohla mít neblahé vlivy na většinovou společnost. Do takové skupiny se řadily všechny sexuální orientace kromě heterosexuality, ale také různé skupiny, jako rockeři nebo věřící obyvatelstvo. Ve společnosti převládaly myšlenky odvozené od stávajícího režimu, v rámci něj působilo také mnoho aktérů a pohledů na určité oblasti společenského života. Zastávané oficiální názory byly však mnohdy jiné než názory a pohled obyvatelstva. Jednou z oblastí, která hrála důležitou roli zejména v průběhu odstraňování diskriminace homosexuálů v Československu, byla česká sexuologie v zastoupení významných expertů a lékařů, kteří se zabývali formami sexuální orientace zejména v průběhu 50. a 60. let. Tito lékaři a lékařky byli režimem uznáváni ve svém oboru a jejich stanoviska a názory byly mnohdy považovány za jasnou pravdu v oblasti lidské sexuality. Přesto, že homosexualita jimi byla definována jako porucha sexuální stránky člověka, zároveň to byly právě jejich ordinace, na základě kterých se tajně vytvářely v podstatě takové první lesbické a gay kluby zejména během 70. let.

Od 50. let 20. století byla sexuologie považována za uznávanou lékařskou disciplínu. Od těchto let se rozvíjely jak názory a publikace zabývající se tématem sexuálních identit jedince z pohledu českých sexuologů, ale také zároveň sexuologické ordinace a centra, jejichž hlavním úkolem bylo podporovat jedinou uznávanou sexuální orientaci, tedy heterosexualitu, a případně léčit jiné formy sexuální orientace, které mohly heterosexualitu z tehdejšího pohledu ohrožovat. Mnozí lékaři a sexuologové, kteří se zabývali tímto fenoménem sexuálních orientací a identit, dospěli k názoru, že homosexualita definovaná jako sexuální porucha, nelze vyléčit. Po zjištění takové skutečnosti se snažili zamezovat diskriminaci homosexuality. V takové oblasti zastával tento názor docent Kurt Freund, který po mnoha testech a léčbách aplikovaných na homosexuály došel k názoru, že jejich sexuální orientace nelze změnit prostřednictvím léčby ani jiným způsobem. Následně vydal i knihu s názvem *Homosexualita u muže*, která se stala jednou

z nejdůležitějších lékařských publikací související s tímto tématem v Československu. Proto ze strany mnohých sexuologů postupně docházelo k pomoci homosexuálům s těžkostmi, které je provázely jejich životem.

Homosexuálové byli v průběhu komunistického režimu často terčem diskriminace ať už v osobním či veřejném životě. Mohli se potýkat s diskriminací v jejich blízkém okolí, které opovrhovalo jejich sexuální orientaci, ale také ze strany veřejného života, v rámci společenských předsudků, dále také ze strany Státní policie či Veřejné bezpečnosti. I když názor na homosexuální orientaci byl v době komunistického režimu jasně vymezený, přesto je možné nahlédnout do skutečných příběhů takových jedinců formou narativního vyprávění v určitých výzkumech, které dokazují, že přesto, že byly názory veřejnosti jasné, jejich identita byla často podporována v různých skupinách tvořených jedinci ve stejné situaci.¹³⁴

V mnoha případech byli homosexuálové během komunistického režimu v manželství, nikoli se svým homosexuálním partnerem či partnerkou, ale v heterosexuálním manželství. Často svou sexuální orientaci skrývali nebo o ní ani nevěděli. Při touze mít děti ani v tehdejší době neexistovala jiná možnost stát se rodičem než v heterosexuálním páru. Do manželství také vstupovali jedinci, kteří si svou orientaci uvědomili až později, ale zůstat v manželství pro ně bylo, v souvislosti s možností mít rodinu, výhodné.

Ve výzkumu Věry Sokolové je možné dozvědět se také o případech, kdy si jedinci svou orientaci uvědomovali před uzavřením sňatku, avšak manželství využívali jako nástroj pro získání toho, co chtěli. Někteří tvořili manželský pár s jiným homosexuálem za účelem výhod. Manželství bylo považováno za privilegovanou formu vztahu jedinců, a tedy jeho uzavření souviselo často také s rozšířením možností v životě, s vyšším sociálním postavením, což souviselo i s heterosexuálními páry. Mnozí jedinci, ať už homosexuálové či heterosexuálové,

¹³⁴ HANÁKOVÁ, Petra, Barbara HAVELKOVÁ, Kateřina KOLÁŘOVÁ, Petra KLVÁČOVÁ, Jan MATONOHA, Denisa NEČASOVÁ, Petr ROUBAL, Věra SOKOLOVÁ, Veronika ŠPRINCOVÁ, et al., HAVELKOVÁ, Hana a Libora OATES-INDRUCHOVÁ, ed. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-096-4. s. 243-253.

vstupovali do manželství také z důvodu uspokojení společenských stereotypů, zvyklostí a očekávání jejich blízkého okolí.¹³⁵

Opět i v této oblasti manželství smíšeného páru, co se sexuální orientace týče, či vyjadřování na úkor potencionálního manželství homosexuálů, hrála role česká sexuologie. Její představitelé od 50. let v rámci začleňování homosexuálů do společnosti využívali metodu tzv. manželské adaptace. Ta spočívala v kontrolování manželství, ve kterém se vyskytuje homosexuál. Řada sexuologů se věnovala tématu homosexuálů, kteří chtěli mít děti a být pro ně rodiči.

Stereotypní argumenty se zaměřují na přiřazování rolí homosexuálů v rodině a v jejich potencionální roli rodiče. Například sexuolog Antonín Brzek uvádí ve svém díle, že homosexuální muži mají často více rysů kvalit ženy, a tak je pro ně přirozenější pečovat a chtít pečovat o dítě. Svými argumenty tak vyjadřuje, že homosexuální muži ve výsledku díky těmto kvalitám mohou pečovat o dítě lépe než muži heterosexuální. Tyto stereotypy jsou postaveny na vnímání homosexuálů v téže době a přiřazování jejich rolí ve srovnání s opačným pohlavím.¹³⁶

Vznik svazku stejnopohlavních párů

Společenského uznání všech možných sexuálních orientací jedinců se dostává až koncem minulého století. Po roce 1989 se otvírají mnohá témata ve společnosti související nejen s životem jedinců. Právně byly svazky mezi stejnopohlavními páry uzákoněny až v roce 2006 ve formě tzv. registrovaného partnerství. Tato forma svazku je určena pro stejnopohlavní páry, liší se však od manželství, které je výhradně v České republice uzákoněno pro heterosexuální páry.

Rozdílů mezi těmito formami svazků je hned několik a souvisí s tím, že registrovanému partnerství není přisuzován status rodinný, i když mnoho páru žijící v tomto svazku se za rodinu považuje, dále například nebyly uzákoněny jistoty týkající se majetkové stránky po smrti jednoho z páru a zakazoval adopci dítěte pro takové páry.

¹³⁵ HANÁKOVÁ, Petra, Barbara HAVELKOVÁ, Kateřina KOLÁŘOVÁ, Petra KLVAČOVÁ, Jan MATONOHA, Denisa NEČASOVÁ, Petr ROUBAL, Věra SOKOLOVÁ, Veronika ŠPRINCOVÁ, et al., HAVELKOVÁ, Hana a Libora OATES-INDRUCHOVÁ, ed. *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-096-4. s. 274-276.

¹³⁶ BRZEK, Antonín. *Manželství a homosexualita*. 1981. *Zdraví* 29 (7). s. 18.

Až v roce 2016 přinesl změnu Ústavní soud ve formě zákazu adopce pro stejnopohlavní páry. Adopce i přesto není stejného významu. V rámci registrovaného partnerství je možná adopce dítěte pouze individuální, tedy adoptivním rodičem se může stát pouze jeden z partnerů. Společná adopce se tak vztahuje pouze k párům heterosexuálním, které jsou v manželství.¹³⁷

V souvislosti s rodičovstvím stejnopohlavního páru se užívá pojem *homoparentalita*. Existuje velký nedostatek statistických dostupných dat v souvislosti s uzavíráním registrovaného partnerství, ale také v souvislosti mapováním počtu zástupců homosexuálů či jiné sexuální orientace.

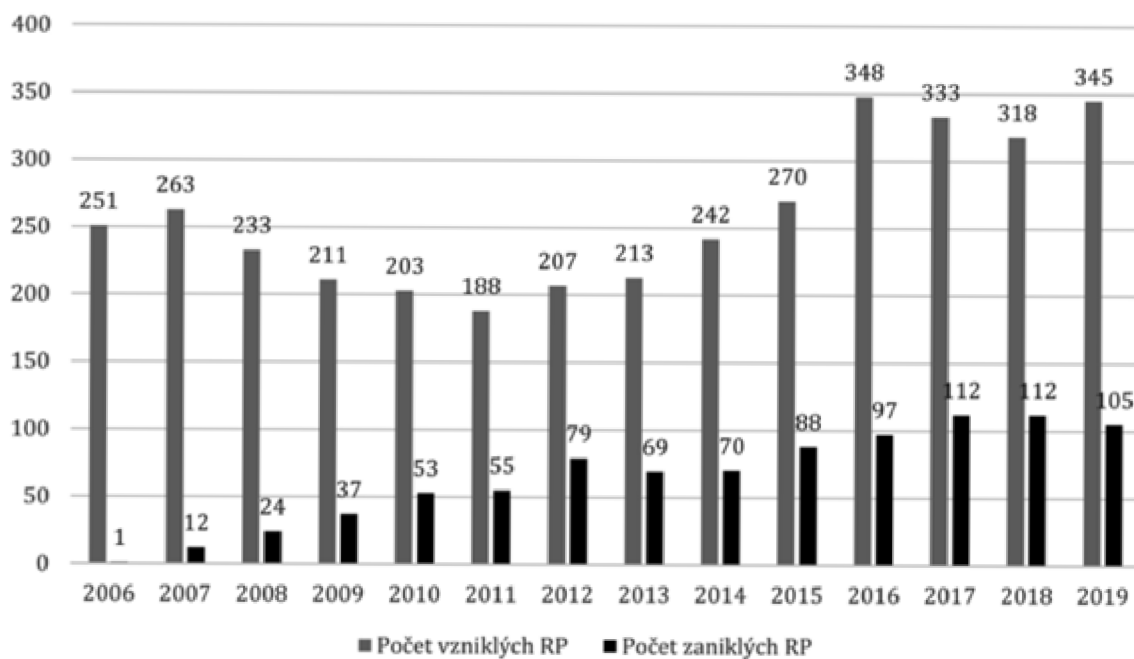
Oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR se zabývalo v posledních letech výzkumem v oblasti homoparentality, tedy rodičovství leseb, gayů či stejnopohlavního páru. V rámci výzkumu byla využita databáze Ministerstva vnitra ČR, která není volně přístupná, avšak uvádí data ohledně uzavřených registrovaných partnerství. Konkrétní výstup s názvem *Registrované partnerství a homoparentalita*¹³⁸ uvádí zpracovaná data v rámci vlastního grafického zpracování. Tento graf je tedy následně využitý v této práci pro ilustraci sledovaného tématu z tohoto konkrétního výstupu.

Z grafu je zřejmý nárůst počtu uzavíraných registrovaných partnerství do roku 2007 po čerstvě uzákoněné této možnosti svazku. Následný pokles zájmu vstupovat do tohoto svazku trval až do roku 2011, od které je zaznamenán opět nárůst. Rok 2016 byl zatím nejpočetnější, co se uzavřeného registrovaného partnerství týče s počtem 348. Zánik registrovaného partnerství obdobným trendem také roste.

¹³⁷ Ústavní soud otevřel lidem v registrovaném partnerství cestu k osvojení dětí. 28.6.2016. [online]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1830515-ustavni-soud-otevrel-lidem-v-registrovanem-partnerstvi-cestu-k-osvojeni-deti>

¹³⁸ SLOBODA, Zdeněk. *Registrované partnerství a homoparentalita*. 2021. *Gender a výzkum / Gender and Research*, 22(2): 139-169. DOI: 10.13060/gav.2021.023 [cit. 20. 2. 2022]. Dostupné z: https://genderonline.cz/artkey/gav-202102-0009_registered-partnerships-and-lgbt-parenting-in-the-czech-republic.php

Graf 13: Počet vzniklých a zaniklých registrovaných partnerství v letech 2006-2019.

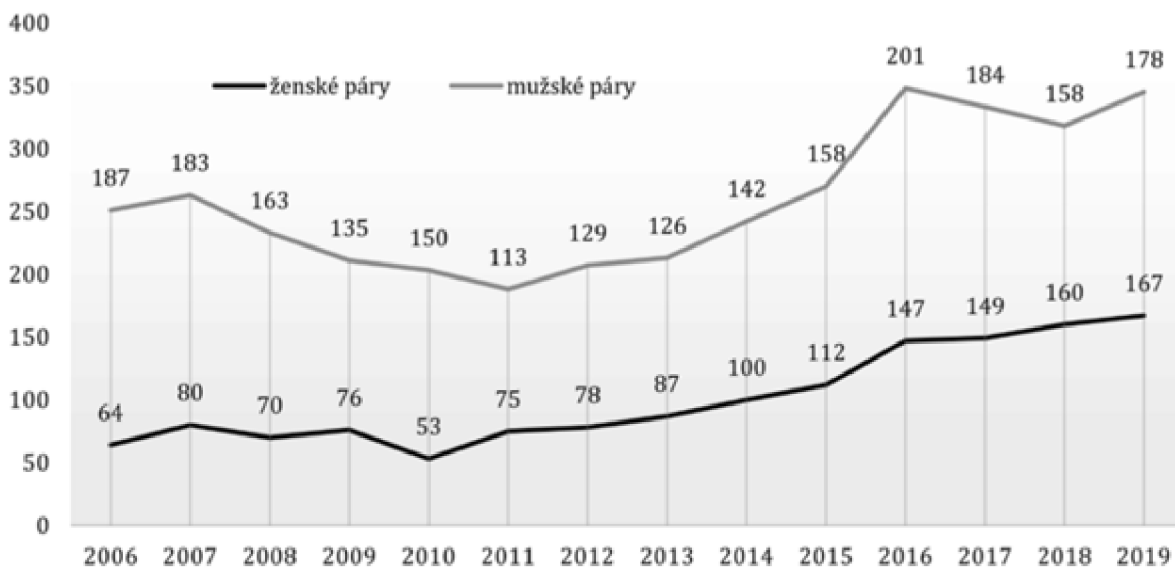

Zdroj: SLOBODA, Zdeněk. *Registrované partnerství a homoparentalita*. 2021. *Gender a výzkum / Gender and Research*, 22(2): 139-169. DOI: 10.13060/gav.2021.023 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://genderonline.cz/artkey/gav-202102-0009_registered-partnerships-and-lgbt-parenting-in-the-czech-republic.php

V následujícím grafu, který vychází také z uvedeného výstupu výzkumu Sociologického ústavu AV ČR, je možné sledovat počet uzavřených registrovaných partnerství z pohledu pohlaví.

Zatímco zpočátku byl zájem o registrované partnerství formou jeho uzavírání projevován ze strany mužů, od roku 2010 lze sledovat nárůst zájmu o tento svazek ze strany žen. V roce 2018 registrované partnerství uzavřelo více žen než mužů.

Graf 14: Páry podle pohlaví vstupující do registrovaného partnerství v letech 2006-2019.

Zdroj: SLOBODA, Zdeněk. *Registrované partnerství a homoparentalita*. 2021. *Gender a výzkum / Gender and Research*, 22(2): 139-169. DOI: 10.13060/gav.2021.023 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://genderonline.cz/artkey/gav-202102-0009_registered-partnerships-and-lgbt-parenting-in-the-czech-republic.php

Na základě výzkumu *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů* v květnu roku 2019 v rámci šetření s názvem *Naše společnost*, které pořádá Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, byly zjišťovány postoje občanů České republiky v otázkách tolerance stejnopohlavních párů.

Až 75 % českého obyvatelstva podporuje stejnopohlavní páry v uzavírání registrovaného partnerství, 47 % dotazovaných podporuje jejich právo na uzavření manželství. Celkem 60 % populace si myslí, že stejnopohlavní páry mají mít právo na adopci dítěte stejně, jako mají právo heterosexuální páry. Práva homosexuálů nejvíce podporují zástupci populace ve věku 15–44 let, jedinci starší 60 let jejich práva příliš nezastávají a naopak tvrdí, že přítomnost homosexuality v jejich místě bydliště může způsobovat problémy.¹³⁹

¹³⁹ *Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – květen 2019* - Centrum pro výzkum veřejného mínění. [online]. Copyright © [cit. 20.02.2022]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/4944-postoje-verejnosti-k-pravum-homosexualu-kveten-2019>

5.3.2. Pohled na různé formy rodiny v rámci generací

Na základě odpověděných otázek v rámci výzkumu lze pozorovat rozdílný pohled na různé formy rodiny dvou generací, tedy zástupců starší generace (48–56 let) a mladší generace (19–30 let).

Všichni respondenti a respondentky starší generace uvedli příklady forem rodiny, které znají. Nejčastěji uváděli stejnopohlavní páry, neúplné rodiny, úplné tedy tradiční rodiny a také nesezdané partnery a jejich děti. I přesto, že uvedli příklady těchto forem, všichni odpověděli, že tradiční forma rodiny, myšleno rodiče a děti, je nejčastější formou. Část respondentů této generace preferuje tradiční rodinu před jinými formami. Druhá část zmínila, že přednost před formou rodiny mají konkrétní vztahy mezi jedinci v rodině a podmínky pro život dítěte. Respondentka Iveta (49 let) uvedla: „*Pokud vytvoří dětem takové podmínky, aby jejich dětství bylo idylické, pak jsou ideální rodinou.*“

Také všichni respondenti starší generace odpověděli, že jiné formy rodiny byly v době komunistického režimu nepřijatelné. Na takové páry či jedince se koukalo ve společnosti skrz prsty nebo se o nich nesmělo mluvit. Stejnopohlavní páry se musely skrývat a nemluvit o své orientaci. I pro nesezdané páry či samotného rodiče nebyli společenské podmínky ideální a často negativní vlivy z tohoto vnímání okolí dopadaly na dítě. Jarmila (56 let) odpověděla, že se na formy rodiny během komunistického režimu nahlíželo „*jako na nežádoucí, nemající právo na existenci, nutnost utajení homosexuality, svobodná matka jako něco nedokonalého.*“ Těmito výpověďmi všichni respondenti zdůraznili, jak striktní byly v druhé polovině minulého století společenské názory vůči dalším formám rodiny. Zastáván byl pouze model tradiční rodiny, který přispíval státu dalšími generacemi potencionálních budovatelů státu.

Další formy rodiny nejčastěji podle respondentů této generace postrádají vzor chování muže a ženy, společenské uznání a podporu či nedostatečné finanční prostředky pro kvalitní život a častější ekonomické problémy. Ovšem záleží na konkrétním případě rodiny.

Rodinu, ať už jakoukoli formu, nejčastěji podle respondentů starší generace spojuje vzájemná láska a péče, jak mezi partnery, tak případně vůči jejich dětem. Dále jsou to určité hodnoty, tradice či zvyky, které má každá rodina, jak odpověděli.

Všechny rodiny také mají jejich vlastní konkrétní problémy, jak uvedly dvě respondentky. Každá rodina se potýká s určitými situacemi, ať příjemnými nebo nepříjemnými, a její členové se s nimi vypořádávají podle vlastního uvážení a možností. Nezáleží tedy na formě rodiny v souvislosti s možnými vyskytujícími se problémy.

Mladší generace nahlíží na další formy rodiny přívětivěji než zástupci starší generace. Podle respondentů a respondentek jsou další formy rodiny, jako nesezdané páry, stejnopohlavní páry či různé polygamní vztahy, běžnou záležitostí. Podmínky a vztahy v rodině jsou důležitější než jejich forma. Jako hlavní rozdíly mezi dalšími formami rodin a tradiční formou uvádějí především legislativní podpory. Větší podpora ze strany mladší generace může pramenit ze svobodnějších podmínek pro všechny možné formy rodiny v současné době. Pohled starší generace je ovlivněn také společenským pohledem panujícím v době druhé poloviny minulého století, ve kterém vyrůstali, v rámci vládního režimu a jeho postavení vůči těmto formám.

Většina respondentů popisovala situaci stejnopohlavních párů v návaznosti na jednu z možných forem rodiny. Mirek (29 let) zastává názor: „*Nemám problém s tím, že stejnopohlavní páry vychovávají děti. Myslím, že s dnešní rozvodovostí mohou takové páry odvést lepší práci, co se výchovy dětí týče. Myslím, že každý člověk má svou mužskou i ženskou stránku, tj. argument, že dva muži vychovávající dítě nedokážou zprostředkovat nic mateřského, u mě neobstojí.*“

Respondentka Viktorie (20 let) a respondent Jáchym (19 let) upozornili ve svých výpovědích na fakt, že každá rodina je jiná. Viktorie uvedla: „*Myslím, že i neklasické rodiny mohou zastat všechny rodinné funkce, stejně tak je ta tradiční zastávat nemusí.*“ Jáchym odpověděl: „*Je možné, že by mohlo dítě ve formě rodiny složené stejnopohlavním párem postrádat určité vzory chybějícího pohlaví, ale také bych řekl, že je lepší tyto vzory postrádat, než je mít špatné.*“ Svými odpověďmi popisují možnosti kvality rodiny založené na vzoru rodičů, ať už jakéhokoli složení.

Důležité je zajištění podmínek pro dítě, jeho výchovu a poskytnutí péče, což může být dopřáno v jakékoli formě rodiny. Lucie (30 let) také odpověděla, že na složení rodiny příliš nezáleží: „*Jistě jsou rozdíly v právním ukotvení jiných forem rodiny oproti té tradiční. Biologická funkce u jiných rodin je někdy omezená,*

ale v současnosti se to dá řešit různě. Jinak ale nemyslím, že by se funkce tradičních a jiných rodin nějak lišily, myslím, že funkce rodiny nemusí být ovlivněné tím, kdo rodinu tvoří.“

Společný, láskyplný a pečující vztah jedinci mladší generace považují za základ dobré rodiny. Ostatně je to podle nich také to, co všechny rodiny spojuje či co ve všech možných formách rodiny lze nalézt. Avšak jsou také rodiny, u kterých jisté kvality nalézt nelze.

Budoucnost rodiny spočívá v pohledu respondentů především v rostoucí míře tolerance k alternativním formám rodiny. Téměř všichni zmínili podporu vůči uzákonění sňatků pro stejnopohlavní páry, jako například Alfréd (19 let): *„Myslím, že by se mohlo konečně prosadit v naší zemi manželství pro všechny, protože je to za mě znak vyspělé země a mělo by mít stejná práva jako obyčejné „tradiční“ manželství.“* Podle dalších bude budoucnost rodiny vypadat přibýváním různých forem rodiny, které budou více podporované, ať už společností či legislativně. Respondentka Eliška (24 let) navrhla budoucnost rodiny: *„Myslím, že můžeme očekávat návrat k většímu přilnutí jednotlivých generací k sobě.“*

I přesto, že se obě generace v názorech ve většině případů lišily, shodly se na základních attributech, které by žádná forma rodiny neměla postrádat. Je to především láska, vzájemná péče, vztahy mezi členy a také hodnoty a životní postoje udržované a zastávané v rodině.

5.3.3. Podstata a důležitost rozšířené rodiny

Vnímání velikosti rodiny a její šíře záleží na zkušenostech každého jedince a tento pohled je zcela individuální. Blízkost rodiny a řazení členů do úzkého rodinného kruhu nezávisí tolik na geografickém aspektu jako na vztazích mezi členy. V rámci výzkumu a sesbíraných informací je tak řazení do úzké rodiny ovlivněno blízkostí rodiny v souvislosti s jejich vztahy mezi členy.

Respondenti ze starší generace, která se týká zástupců z řad rodičů, řadí do své úzké rodiny především svého manžela, manželku, ale také své děti. U čtyř respondentů této generace velikost úzké rodiny představují právě tyto členové. U ostatních respondentů úzká rodina pojímá tyto členy, ale také jejich vlastní rodiče, sourozence či partnery, partnerky, manžele nebo manželky jejich dětí. Pokud

jsou již prarodiči, řadí do své úzké rodiny také své vnuky či vnučky. V pozici prarodičů je pět respondentů z této generace.

Do širší rodiny zpravidla všichni respondenti a respondentky této generace řadí vzdálenější příbuzné, zejména bratrance, sestřenice či rodiny od jejich sourozenců. Pokud je úzká rodina pro ně tvořena jejich manželem či manželkou a jejich dětmi, řadí do širší rodiny všechny ostatní příbuzné jako i jejich rodiče a sourozence, ale také rodiny partnerů a partnerek jejich dětí, i přesto, že ne všichni jejich potomci jsou s partnerem či partnerkou vzatí.

V rámci otázek ohledně velikosti rodiny respondentů, a jak vůbec oni rodinu rozdělují na úzkou a širokou, bylo také zjištěno, jak udržují kontakty a vztahy v rámci širšího rodinného okruhu. Všichni respondenti uvedli, že nejčastěji se vidají s širším okruhem rodiny na různých oslavách či v souvislosti se svátky. Jedná se především oslavy spojené s narozeninami, ukončením vzdělání a promoci či narozením dalších členů rodiny. Co se týče oslav v souvislosti se svátky, nejvíce byly zmiňovány Vánoce, ale poté také Velikonoce, při kterých se rodina schází v širším kruhu. Respondentka Jarmila (56 let) uvedla také méně veselé události, při kterých se rodina schází a vidá se, a tím je například pohřeb.

S úzkou rodinou má každý nastavené jiné zvyklosti a pravidelnost setkávání. Pokud se jedná o potomky, kteří již nebydlí s rodiči, vidají se však mnohdy několikrát do měsíce, především o víkendu. V tomto ohledu hraje roli také geografická blízkost, jelikož část respondentů uvedla, že bydlí ve stejném městě jako jejich příbuzní. Vidají se tak pravidelněji, než když žijí dál od sebe v jiných městech. Jako uvedla například Pavlína (48 let), která do své úzké rodiny řadí její dvě dospělé dcery a manžela, s ostatními se však také vidá často, zejména s matkou a sestrou téměř každý týden. Podle Ludvíka (51 let) záleží na příležitosti a také uvedl, že část příbuzných žije v jiném městě, proto se stýkají pouze několikrát ročně nebo podle potřeby.

Liší se tedy vnímání velikosti a blízkosti rodiny v této generaci především v návaznosti na to, jestli jejich potomci stále žijí v jejich domácnosti či nikoli. Někteří také považují za úzkou rodinu i jejich rodiče, tedy prarodiče jejich dětí, ostatní je již řadí do širší rodiny a za úzkou rodinu považují pouze rodinu tvořenou jimi, manželem či manželkou a jejich dětmi. Také respondenti, kteří žijí se svými

příbuznými ve stejném městě či jeho blízkosti, řadí více příbuzných do úzké rodiny, jelikož jejich kontakt je pravidelnější a vztahy bližší.

V případě mladší generace se liší odpovědi ohledně velikosti rodiny v souvislosti s tím, jestli respondent či respondentka žije v partnerském vztahu. Pokud ano, řadí do své širší rodiny již také rodinu partnera. Kromě dvou respondentek mladší generace ostatní již v partnerském vztahu žijí, jedna respondentka je zadaná, avšak žije také u rodičů. Mirek (29 let) na otázku spojenou s úzkou rodinou odpověděl: „*Tak v první řadě je to moje žena. Do nejbližší rodiny zahrnuju ale také rodiče a sourozence svoje, ale i totéž od manželky. Tj. ode mě 2 rodiče + 3 sourozenci, od manželky 2 rodiče + 2 sourozenci. K těmto členům samozřejmě patří partneři a děti, nicméně ty neberu nezávisle na členech, které jsem zmínil.*“ V manželství žije již také Anna (29 let), která odpověděla: „*Do nejbližší rodiny zahrnuji rodiče, sourozence, rodinu manžela včetně jeho sourozenců a partnerky jeho bratra.*“

Lucie (30 let), která má dvě děti, odpověděla: „*Jsmo čtyři – já, partner a naše dvě děti.*“ Vnímání úzké rodiny tedy také záleží na tom, jestli se v partnerství či manželství vyskytují děti. V přítomnosti dětí vzniká nová rodina, která ji zároveň zakládá a jedinci často takovou rodinu považují za svou nejbližší.

Naopak sestry Emílie (25 let) a Viktorie (20 let), které žijí v domácnosti s rodiči, právě toto složení považují za jejich úzkou rodinu. Jelikož další příbuzní bydlí ve stejném městě, kontakt udržují pravidelně. Emílie uvedla, že nejčastěji udržuje kontakt ze širší rodiny se svou babičkou. „*Voláme si, navštívujeme se navzájem alespoň jednou do týdne, většinou přijde na oběd nebo my k ní, popřípadě na kávu.*“ Podobnou situaci popsala i respondentka Amálie (24 let) a Zuzana (25 let), které své příbuzné vídají podle nich vcelku pravidelně. V případě Amálie se jedná zejména o rodiče, vlastní i nevlastní sourozence a jejich děti. Prarodiče však bydlí v jiném městě, a tak se vídají méně často.

Většina mladší generace uvedla, že se s širší rodinou vídá především na rodinných oslavách a sešlostech, do kterých řadí stejné události jako respondenti starší generace. Beata (23 let) uvedla: „*Nejčastěji se vídám asi s prarodiči, s prarodiči přítele a potom také s tetami, strejdy. Většinou se vídáme při nějakých oslavách, ať jsou to narozeniny někoho nebo svátky jako Vánoce apod. Často také třeba na promoci, kde se většinou schází širší rodina.*“

Podle odpovědí respondentů obou generací lze říci, že do úzké rodiny jsou řazeny tací členové rodiny a příbuzní, se kterými jedinec má pevný vztah a udržuje pravidelný kontakt. Blízkost mezi členy je tak postavená na vzájemné komunikaci, porozumění, ale také na přehledu o životě a problémech daných členů rodiny. I přesto, že kontakty jsou udržovány s většinou příbuzných, respondenti vypověděli, že také hraje roli vzdálenost v místě bydliště. Respondenti z mladší generace také často uváděli, že se vídají více a udržují více kontakt s příbuznými z matčiny strany.

Těžkosti v možném kontaktu však také přinesla pandemie onemocnění Covid-19, jelikož byla zavedena různá opatření, kvůli kterým většina kontaktu mezi lidmi byla omezená. To také ovlivnilo mnoho rodin, jelikož se v této době mnohdy neviděli několik měsíců. Jako překážku styku s rodinnými příslušníky uvedla pandemii jako jeden z faktorů respondentka Lucie (30 let): „*Všichni moji příbuzní bydlí v jiných městech i krajích než my, a proto se nevidáme často. Hodně k tomu přispěla i pandemie.*“

Do širšího okruhu rodiny lze však řadit také osoby, které nejsou s rodinou nijak pokrevně spjati, avšak nějakým způsobem rodinu ovlivňují a hrají v ní určitou roli. V takovém případě lze hovořit o *rozšířené rodině*, jejíž záměr spočívá v navazování a udržování vztahů s okolím rodiny, například se sousedy či jinými rodinami.

Rozšířená rodina není jen forma rodiny, ale především způsob života, který spočívá v zakládání širokého sociálního okolí rodiny, které je založeno na vzájemné komunikaci, pomoci a podílení se na výchově dětí. S výchovou dětí to souvisí především v rámci navazování kontaktů a socializace v rámci takové rodiny. Děti tak nejsou vychovávány pouze jejich rodiči a rodinnými příslušníky, ale také jsou ovlivňovány lidmi z jejich okolí, kteří na ně mohou mít právě i výchovný vliv.

Rodina rozšířená je založena především na vzájemné důvěře, sdílení stejných či podobných hodnot a vzájemné pomoci. Vzájemně mají také vliv na vlastní děti, které se mohou učit různým věcem nejen od jejich rodičů. Sdílejí také společně zodpovědnost za tuto skupinu.¹⁴⁰

¹⁴⁰ JASINSKI, Petr. *Rozšířená rodina dle vlastní volby*. Druhé vydání. Praha: vlastním nákladem vydala Rodina v klidu, z.ú., 2019. ISBN 978-80-270-6294-2. s. 55-60.

Jak již bylo naznačeno a zmíněno v předchozích kapitolách, rodina se v průběhu desítek či stovek let měnila také v její velikosti. Dříve bylo zcela běžné, že rodina měla velice úzké vztahy se všemi obyvateli vesnice či sousedy ve městě. I přesto, že nebyli příbuzní, často děti říkali blízkým osobám rodinným označením například „teto“ či „strejdo“. Bylo běžné, že pokud rodiče potřebovali zastoupit, jejich známí či sousedé z okolí jim pohlídali děti, které si hráli s jejich dětmi a naopak. Pokud byla potřeba pomoc, lidé si vzájemně pomohli na základě jejich blízkého vztahu a věděli o svých životech a problémech.

Důležitost rozšířené rodiny shrnul a zmínil Vratislav Hlásek v rozhovoru: *„Děti se učí napodobováním. To znamená, pokud nevidí stupně vývoje na ostatních dětech, tak nevidí, jak mají vypadat například za rok. Neví, co je má inspirovat v tom, aby se ve vývoji posouvali. Pokud mají rodiče o třicet let starší, tak schod mezi nimi je veliký. (...) Čistě evolučně – děti se učí od dětí. Jestliže jsou ve vztahu se staršími dětmi, vytvoří si přirozenou empatickou schopnost, kterou poté mohou věnovat mladším dětem či později ostatním lidem.“* Více dětí různého věku tedy na sebe může mít vliv a naučit se vzájemně přirozené dovednosti v rámci lidského jednání, které jedinec následně dále aplikuje. V rámci rodiny, pokud se jedná například o sourozence, může chybět schopnost vzájemného učení v této míře, jelikož se mnohdy mezi nimi vytváří rivalita. Mezi sourozenci se vytváří samozřejmě vzájemné pouto, vztah a jedinci se také ovlivňují, avšak nemůže zde dojít podle myšlenky rozšířené rodiny k úplnému rozvinutí všech potřebných schopností, které jedinec následně uplatňuje v životě. Více dětí se tak vzájemně od sebe učí dovednostem, které celý život využívá.

Další výhoda tvorby rozšířené rodiny, kterou uvedl V. Hlásek, je také energetická náročnost dětí. Více dětí lépe dokáže rozložit svou energii, kterou využije na společné hraní a také učení se od sebe. Větší skupina lidí, rozšířená rodina, tak dokáže mezi sebou lépe rozložit pozornost či vzájemnou pomoc a poskytnout požadované potřeby dítěte více dětem zároveň.

V rámci rozšířené rodiny dochází k vzájemnému ovlivňování jedinců. I přesto, že nemusí být pokrevně spjati, někteří mohou mít na život dítěte, později dospělého jedince, větší vliv než příbuzní. Důležitost rozšířené rodiny spočívá především ve schopnosti udržovat a navazovat vztahy a sociální vazby. Uzavřenost rodiny může způsobit neznalost těchto vazeb a neschopnost je navazovat. Vyrůstání

dítěte v takové skupině může mít pozitivní vliv na jeho budoucí život v rámci empatie, pochopení či náklonnosti vůči svému okolí. Takoví jedinci, kteří vyrůstali ve skupině osob jako je rozšířená rodina, mezi s sebou mnohdy udržují vztah celý život a navazují vztahy i s potomky a novými členy této skupiny. Spojují je nejčastěji společné vzpomínky, které si jedinec odnáší z dětství, ale také dovednosti, které se jedinec od svého okolí a v jeho prostředí naučil.

Zužování okolí rodiny a stahování se pouze do rodinného kruhu lze považovat za jednu z hlavních viditelných změn rodiny v posledních desítkách let. Rodiny nyní již mnohdy vztahy s okolím nenavazují a své sousedy kolikrát ani neznají. Děti tak vyrůstají v rodině a příklady od jiných jedinců získávají zejména ve školách. Dětem tak často chybí vzory chování, které by mohly uplatňovat po celý život.

V důsledku úzkého sociálního okolí může nastat absence potřebných dovedností, které se pojí právě se schopnostmi udržovat stabilní sociální okolí. *„Největší proměna je to, co děti prožívají a co vypadá bohužel na dětech jako následky deprivace výchovy v ústavech, že i děti z běžných rodin nesou mnohdy tyto deprivace příznaky. V současnosti ve větší míře než dříve, právě v návaznosti na malé a slabé sociální okolí. Největší ohrožení je sociální vyloučení, které zažíváme od narození a zažívají ho i rodiče. Úzkost ze sociálního vyloučení se přenáší na děti takovým způsobem, že se mnohdy v budoucnu rozhodují děti nemít.“* zmínil vnímání proměny rodiny pan Hlásek v rámci rozhovoru.

Koncept rozšířené rodiny je tak postaven především na tvorbě sociálně stabilního prostředí, pro výchovu dětí, pro tvorbu vztahů dospělých a také prostředí, které jedincům zajišťuje udržování sociálních vazeb. Vyrůstání dětí v prostředí, které je založené na vzájemné pomoci a participaci na fungování skupiny může mít zásadní vliv na jejich chování, vnímání vlastního okolí a chování vůči němu po celý jejich život.

6. Diskuse a závěr

Hlavním cílem práce bylo poukázat na proměny rodiny a doplnit je mezigeneračním pohledem, které zároveň mají zachytit vývoj rodiny. Mezigenerační pohled, který ztvárnily dvě generace, generace rodičů a jejich dětí, byl zdůrazněn v rámci odpovědí vyjadřující názory a pohledy na dané oblasti rodiny. Zástupci obou generací uvedli svůj názor v souvislosti s proměnami rodiny, vztahu rodiny a manželství a také pohledu na alternativní formy rodiny.

V rámci první otázky týkající se proměn rodiny v čase lze sledovat změny například v souvislosti s mezigeneračními vztahy prostřednictvím sociálního zabezpečení jedinců. V práci je nahlíženo především na výminek, který v průběhu 19. století, ale i počátkem minulého století, hrál tuto důležitou roli v mezigeneračních vztazích. V rámci výměnkových smluv byly stanoveny práva starších hospodářů vůči novému hospodáři. Majetková stránka obsažena v předávání hospodářství spojeným hrála také důležitou roli. Majetek přecházel z generace na generaci, čím byla zajištěna jak mladší generace v důsledku zděděného hospodářství, tak starší generace v důsledku vymíněných práv v hospodářství. Postupem času se výminek a běžné vícegenerační soužití ztrácí a běžnější forma soužití je soužití pouze úzké rodiny, tedy ve složení rodičů a jejich dětí.

Proměny lze sledovat také v péči o dítě prostřednictvím alternativních forem péče o něj. Popularitu ústavní péče v minulém století vystřídal upřednostňování náhradní rodinné péče formou například pěstounské péče či pěstounské péče na přechodnou dobu pro ty nejmenší.

Proměny lze v neposlední řadě sledovat také v rámci rolí muže a ženy. Ty se neproměňují pouze v rámci rodiny, ale i celé společnosti v důsledku větší rovnoprávnosti. Role muže a ženy, otce a matky, se tak postupem času změnily z přesného rozdělení rolí v rámci domácnosti ke kompromisům a větší spolupráci. Proměny role specificky ženy jsou ukázány na vybraných textech deníku Rudé právo, které sloužilo především od druhé poloviny minulého století do roku 1989 jako jedna z hlavních tištěných propagand tehdejšího vládního režimu. Jak se vyvíjely okolnosti související s vládním režimem, který se také v průběhu let proměňoval, měnila se také celá společnost a rodina v ní. Pohled na ženu se

ideologicky měnil podle tehdejších vlivů a v různých obdobích byly vyzdvihovány jiné ženské kvality. Počátkem padesátých let to bylo především odhodlání a úloha ženy při budování socialistického státu. Později byl kladen důraz na nezastupitelnou roli ženy jako matky. Odpovědi respondentů dokazují také změny rolí v rodině v rámci jejich uvedených příkladů z jejich domácností.

Co se týče druhé výzkumné otázky, která se zabývá vztahem rodiny a manželství, lze sledovat významný posun od předpokladu, že manželství je začátek rodiny, k předpokladu, že manželství je pouze jedním z typů vztahu mezi jedinci. Počet sňatků ve sledovaném období výrazně klesnul, zatímco rozvodů stále přibývá. Lidé vstupují do manželství v pozdějším věku, především okolo 30 let, dříve bylo běžné vzít se i třeba ve 20 letech. Vstup do manželství měl především ve druhé polovině minulého století jisté ekonomické, ale i společenské výhody. Kvůli novomanželským půjčkám, výhodám a lepšímu postavení vstupovala do manželství většina mladých lidí. S tím souviselo také brzké zakládání rodiny.

Manželství má vliv také na porodnost. Manželství jako symbol počátku rodiny a stimul pro založení rodiny v minulém století vystřídal pohled na manželství, kdy jedinci uzavírají sňatek především kvůli jim samým a utvrzení jejich vztahu. Děti přichází do rodiny podle domluvy a uvážení manželů, někdy dříve, někdy až po několika letech od uzavření svazku. Ve sledovaném období lze pozorovat také nárůst nemanželských dětí, což dokazuje, že mnoho párů zakládá rodinu i bez uzavření manželství.

V práci je také poukázáno na měnící se funkci manželství v průběhu sledovaného období, ale i dříve. Čistě ekonomický záměr manželství v předešlých staletí vystřídal zájem o sňatek párů v důsledku jejich vzájemné náklonnosti. Ekonomická stránka rodiny je však s manželstvím úzce spojena dodnes. Manželství má tedy jisté ekonomické či legislativní výhody, mnozí respondenti uvedli také výhody emocionální, avšak nepovažuje se již za podmínku pro založení rodiny.

Forem rodiny je v dnešní době mnoho a postupem času tento termín pobírá stále více možností. Pohled na tyto formy rodiny se změnil především ve větší míře tolerance a pochopení. V druhé polovině 20. století byla uznávána především tradiční forma rodiny, tedy otec, matka a jejich děti. Jakékoli neobvyklé formy či formy soužití byly považovány většinou za nepřijatelné. Například nahlížení

na stejnopohlavní páry bylo ve znamení nepochopení a odsuzování většinovou společností, ale především tehdejšími vládními režimy. Od přelomu století do současnosti je možné se setkat s různými formami rodiny, které jsou považovány nyní za zcela běžné a člověk si jejich rozmanitost mnohdy ani neuvědomuje.

V návaznosti na poslední výzkumnou otázku zabývající se alternativními formami rodiny je v práci uvedeno množství forem rodiny, pohled respondentů na ně a také jejich častější vyskytování. Kapitola se věnuje zejména neúplným či nesezdaným rodinám, které přibývají v souvislosti větší rozvodovosti či nezájmem uzavřít manželství. Dále také stejnopohlavním párům a jejich uzavírání svazku formou registrovaného partnerství, které bylo uzákoněno v roce 2006. Tyto alternativní formy rodiny byly také nejčastěji uváděny v odpovědích respondentů.

Důležitou formou rodiny je také rozšířená rodina, což je také životní styl, v rámci kterého rodina navazuje vztahy ve svém okolí a udržuje tak pevné sociální vazby. Taková forma rodiny může mít zásadní vliv na život dítěte, jak uvedl v rozhovoru Vratislav Hlásek.

Rozdíl mezi úzkou a širokou rodinou je možné sledovat v rámci této kapitoly prostřednictvím uvedených odpovědí respondentů. Liší se pojetí úzce rodiny u obou generací. Zástupci starší generace považují za členy úzké rodiny zejména jejich manžele či manželky a děti. Do širší rodiny řadí mnohdy své rodiče a sourozence, jelikož primární rodinou je pro ně nyní rodina, ve které figurují jejich potomci. Úzkost rodiny se odvíjí také od sdílení domácnosti. Mladší generace považuje za úzkou rodinu zejména svého partnera či partnerku, manželku, případně také své potomky, a dále sourozence, rodiče a případně i rodiny partnera či partnerky bez ohledu na to, jestli jsou svoji či nikoli. Širší rodinu obsahují podle obou generací ostatní příbuzní či příbuzní, se kterými není udržován pravidelný kontakt. Pojetí úzké a široké rodiny však každý jedinec vnímá jinak a do těchto kruhů zahrnuje členy rodiny a příbuzné také na základě jejich vzájemného pouta a náklonnosti. Dle odpovědí lze říci, že úzká rodina, ať je jakkoli velká a početná, obsahuje členy rodiny srdci jedinci nejbližší.

Na stránkách práce bylo možné nahlédnout na jednotlivé aspekty proměňující se v rámci rodiny zasazené do příslušných souvislostí, což napomáhá pochopení těchto změn. V závislosti na obsáhlosti tématu rodiny by bylo možné na dalších

stránkách plynule pokračovat. Každé zmíněné problematice by bylo možné věnovat samostatnou studii. Téma je však zasazené do okruhů související s výzkumnými otázkami. Zároveň se věnuje problematikám, které vyplynuly z výzkumu a z rozhovorů, a které zúčastnění jedinci považovali za důležité. Tato práce tak může posloužit jako výchozí podklad při tvorbě studií související s tématem rodiny.

Důležitost a význam rodiny pro každého člověka na světě je zcela individuální. Tato rozmanitost, která se týká názorů a pohledů na různé aspekty rodinného života, pouze dokazuje, že změny v rodině budou stále probíhat. I přes to všechno, rodina ve společnosti vždy byla, je a stále bude.

7. Seznam použitých zdrojů

7.1. Seznam literatury

- ADAMS, Bert. *Themes and Threads of Family Theories: A Brief History*. Journal of Comparative Family Studies, 2010, 4 (4).
- BRZEK, Antonín. *Manželství a homosexualita*. 1981. Zdraví 29 (7).
- BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Filip VYSKOČIL, Pavla POKORNÁ, Tereza LANDOVÁ, Veronika FIŠEROVÁ. *Základní informace o osvojení (adopci)*. Praha © Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2018. ISBN 978-80-87455-29-6.
- CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*. Praha: Svoboda, 1970. Antická knihovna (Melantrich).
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.
- FIALOVÁ, Ludmila. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-87-7.
- FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-157-3.
- GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vydání Praha 7: Grada Publishing, a.s., 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Přeložil Jan JAŘAB. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-161-9.
- HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6.
- HANÁKOVÁ, Petra, Barbara HAVELKOVÁ, Kateřina KOLÁŘOVÁ, Petra KLVÁČOVÁ, Jan MATONOHA, Denisa NEČASOVÁ, Petr ROUBAL, Věra SOKOLOVÁ, Veronika ŠPRINCOVÁ, et al., HAVELKOVÁ, Hana a Libora OATES-INDRUCHOVÁ, ed. *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-096-4.
- HAŠKOVÁ, Hana. *Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-178-7.
- HAVLÍK, Radomír. *Úvod do sociologie*. Sedmé vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-5003-6.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

- HROCH, Miroslav a Vlasta KUBIŠOVÁ. *Velká francouzská revoluce a Evropa 1789/1800*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0151-7.
- HUGHES, Daniel A. *Budování citového pouta: jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech*. Přeložila Eva LEE. V Praze: Institut fyziologické socializace, 2017. ISBN 978-80-270-2838-2.
- CHERLIN, Andrew J. *Goode's 'World Revolution and Family Patterns': A Reconsideration at Fifty Years*. *Population and Development Review* 38, no. 4, 2012.
- JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích v letech 1848-1918 se soupisy pramenů a literatury*. 1/1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
- JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada, 2008. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-2397-6.
- JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
- JASINSKI, Petr. *Rozšířená rodina dle vlastní volby*. Druhé vydání. Praha: vlastním nákladem vydala Rodina v klidu, z.ú., 2019. ISBN 978-80-270-6294-2.
- JIRSA, Václav. *Se dvěma ze tří a půl miliónu - Recept na bohatý život*. Rudé právo. 8.3.1989.
- JIRSA, Václav. *Jedna z delegátek, která byla u presidenta republiky*. Rudé právo. 8.3.1951.
- LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
- MAINE, Henry James Sumner. *Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society, a its Relation to Modern Ideas*. Velká Británie: Cambridge University Press, 2012. ISBN 9781108044943.
- MAREŠ, Petr a Tomáš POTOČNÝ, ed. *Modernizace a česká rodina: Modernization and the Czech family : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.-17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Sociální studia. ISBN 80-86598-61-6.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8.
- MICHÁLKOVÁ, V. *O ženách a mužích žertem i doopravdy*. Rudé právo. 8.3. 1965.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X.
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Přeložil Hana ČERVINKOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-25-3.
- OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: 1897. Díl 20.
- OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: 1908. Díl 27.
- OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: 1901. Díl 17.

- PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.
- PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.
- PRAŽÁK, Josef Miroslav, František NOVOTNÝ a Josef SEDLÁČEK. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. Vyd. 14., nezměn., (Nezměněn. dotisk vyd. třináctého). V Praze: Československá grafická Unie, 1940.
- RÁKOSNÍK, Jakub a Radka ŠUSTROVÁ. *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-378-5.
- SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- SOUKUP, Martin. *Základy kulturní antropologie*. (2., rozšířené vydání). Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. Antropos (Pavel Mervart). ISBN 978-80-7465-186-1.
- SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-328-5.
- SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TRAPKOVÁ, Ludmila a Vladislav CHVÁLA. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-0523-4.
- WALKER, Ian. *Výzkumné metody a statistika*. Praha: Grada, 2013. Z pohledu psychologie. ISBN 978-80-247-3920-5.
- WEIKART, Richard. *Marx, Engels, and the Abolition of the Family*. History of European ideas, 1994, 18.5
- Z projevu soudruha Gustáva Husáka*. Rudé právo. 8.3.1979.

7.2. Seznam internetových zdrojů

- 265/1949 Sb. Zákon o právu rodinném. Zákony pro lidi - Sběrka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 04.03.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265#hlava1>
- 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Zákony pro lidi - Sběrka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359#cast5>. Část pátá.
- 89/2012 Sb. Občanský zákoník (nový). Zákony pro lidi - Sběrka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=pěstounstv%C3%AD#cast2>. § 953 - § 970.

- BERROVÁ, Petra. *Sčítání lidu: Domovská příslušnost a další údaje zjišťované při censech v minulosti* - Ministerstvo vnitra České republiky. Úvodní strana - Ministerstvo vnitra České republiky [online]. Copyright © 2021 Ministerstvo vnitra České republiky, všechna práva vyhrazena [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/scitani-lidu-domovska-prislusnost-a-dalsi-udaje-zjistovane-pri-censech-v-minulosti.aspx>
- BRETHERTON, Inge. The origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology* (1992), 28. 759-775. Dostupné z: http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/inge_origins.pdf
- Cyklus rodinný* – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Cyklus_rodinný
- ČERMÁKOVÁ, Alena. *Mezinárodní den žen 8.III 1951*. Dostupné z: https://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.GD_34606
- Demografická příručka – 2020*. [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>
- Demografická příručka – 2020. 3-3 Rodinné domácnosti podle počtu dětí podle výsledků sčítání lidu 1961-2011*. [online] Český statistický úřad, 23.11.2021. [cit. 18. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>
- HENSCHEL, Frank. *Děti státu? Dětské domovy socialistickém Československu (1945/48-1974)*. *Dějiny a současnost*, Domovská stránka [online]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2018/1/deti-statu/>
- HRDINA, Ignác Antonín. *Manželství v současném českém i kanonickém právu*. [cit. 2.3.2022]. Dostupné z: <http://specp.prf.cuni.cz/15-20/16-hrdin.htm>
- Jak se u nás na přelomu 19. a 20. století žilo měšťanům, dělníkům a venkovanům? | 100+1 zahraniční zajímavost. 100+1 zahraniční zajímavost* [online]. Copyright © Extra Publishing, s. r. o. 2007 [cit. 31.01.2022]. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/jak-se-u-nas-na-prelomu-19-20-stoleti-zilo-mestanam-delnikum-venkovanum>
- Kojenecké ústavy do moderní země nepatří. Drahé, neefektivní a mají zničující dopady na děti* | iROZHLAS - spolehlivé zprávy. iROZHLAS - spolehlivé a rychlé zprávy [online]. Copyright © 1997 [cit. 15.02.2022]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/komentare/komentar-kojenecke-ustavy-deti-miminka-novela-zakona-ustavni-pece_2103291917_aur
- Kojenecké ústavy fungují v Česku téměř sto let, ministerstvo chce do příštího podzimu prosadit zrušení*. [online]. 27.11.2020. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3231876-kojenecke-ustavy-funguji-v-cesku-temer-sto-let-ministerstvo-chce-do-pristih-podzimu>
- MANSON, Mark. *Teorie citové vazby* | Psychologie.cz. Homepage | Psychologie.cz [online]. Copyright © Mindlab s.r.o., 16.5.2017. [cit. 10.01.2022]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/teorie-citove-vazby/>
- MAREČKOVÁ, Marie. *K proměnám rodinného života ve 20. století ve středoevropských souvislostech*. (online) Škola a zdraví 21, Brno 2011, Výchova ke zdravotní gramotnosti. Dostupné z: https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2011/39/texty/1_vychova_ke_zdravotni_gramotnosti_cze.pdf
- Marx a Engels o tradiční rodině* | Časopis Solidarita. | antikapitalistický magazín [online]. Dostupné

- z: <https://solidarita.socsol.cz/2019/solidarita/marx-a-engels-o-tradicni-rodine>
- MISHINA, Ekaterina. *SOVIET FAMILY LAW: Women and Child Care (from 1917 to the 1940s)*. Russian Law Journal. Volume V (2017) Issue 4. 2017. No.4. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/so-viet-family-law-wo-men-an-d-child-care-from-1917-to-the-1940s>.
- MOGEY, J. M. The Contribution of Frédéric Le Play to Family Research. *Marriage and Family Living*, vol. 17, no. 4, [National Council on Family Relations, Wiley], 1955, pp. 310–15, dostupné z: <https://doi.org/10.2307/346940>. Dostupné z JSTOR.
- O vejmkářích aneb S tou peřinou, matko, mi zpátky nechodte!* | Plus. Český rozhlas Plus [online]. Copyright © 1997 [cit. 31.01.2022]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/o-vejmkarich-aneb-s-tou-perinou-matko-mi-zpatky-nechodte-6538677>.
- Občanský zákoník (nový) | Zákon č. 89/2012 Sb. - Díl 5 - Zánik manželství - Měšec.cz. *Měšec.cz - váš průvodce finančním světem* [online]. Copyright © 1998 [cit. 13.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/zakony/obcansky-zakonik-2014/f4581333/#aktualni-zneni>
- Občanský zákoník (nový) | Zákon č. 89/2012 Sb. - Oddíl 2 - Osvojení - Měšec.cz. *Měšec.cz - váš průvodce finančním světem* [online]. Copyright © 1998 [cit. 26.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mesec.cz/zakony/obcansky-zakonik-2014/f4581475/#cast2-hlava2-dil2-od>
- Postoje veřejnosti k právům homosexuálů – květen 2019*. Centrum pro výzkum veřejného mínění. [online]. Copyright © [cit. 20.02.2022]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/4944-postoje-verejnosti-k-pravum-homosexualu-kveten-2019>
- Rodina (MSgS)* – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina_(MSgS))
- SLOBODA, Zdeněk. *Registrované partnerství a homoparentalita*. 2021. *Gender a výzkum / Gender and Research*, 22(2): 139-169. DOI: 10.13060/gav.2021.023 [cit. 17. 2. 2022]. Dostupné z: https://genderonline.cz/artkey/gav-202102-0009_registered-partnerships-and-lgbt-parenting-in-the-czech-republic.php
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. *Pastouška a vývoj její funkce ve vesnici*. Český Lid, vol. 66, no. 3, Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences, 1979, Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/42702805?seq=4#metadata_info_tab_contents.
- Teorie sociální směny* – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Teorie_sociáln%C3%AD_směny
- Ústava Československé republiky. *Ústavní zákon ze dne 9. Května 1948 č. 150/1948 Sb.* Poslanecká sněmovna České republiky. [online]. Copyright © 1998 [cit. 4.3.2022]. Dostupné z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html
- Ústavní soud otevřel lidem v registrovaném partnerství cestu k osvojení dětí*. 28.6.2016. [online]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1830515-ustavni-soud-otevrel-lidem-v-registrovanem-partnerstvi-cestu-k-osvojeni-deti>
- Uzavření manželství* - Ministerstvo vnitra České republiky. Úvodní strana - Ministerstvo vnitra České republiky [online]. Copyright © 2021 Ministerstvo

vnitř České republiky, všechna práva vyhrazena [cit. 22.10.2021]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/obcan-na-urade-manzelstvi-uzavreni-manzelstvi.aspx>

Uzavření registrovaného partnerství - Ministerstvo vnitra České republiky. Úvodní strana - Ministerstvo vnitra České republiky[online]. Copyright © 2021 Ministerstvo vnitra České republiky, všechna práva vyhrazena [cit. 01.11.2021]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/uzavreni-registrovaneho-partnerstvi.aspx>

Ženy a muži v datech – 2020. 1. *Obyvatelstvo, rodiny a domácnosti*. [online] Český statistický úřad, 31.12.2020. [cit. 18. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zeny-a-muzi-v-datech-2020>

8. Seznam obrázků

Obrázek 1: Ukázka č. 1 výměnkové smlouvy z roku 1940.	77
Obrázek 2: Ukázka č. 2 výměnkové smlouvy z roku 1940.	78

9. Seznam grafů

Graf 1: Poměr narozených a zemřelých dětí do 1 roku v letech 1870-1918.	70
Graf 2: Střední délka života žen a mužů v letech 1830-1948.	71
Graf 3: Počet narozených dětí v letech 1950-2020.	81
Graf 4: Míra kojenecké úmrtnosti dětí zemřelých do 1 roku v letech 1950-2020.	83
Graf 5: Míra sňatečnosti podle věku ženicha v letech 1950-2020.....	106
Graf 6: Míra sňatečnosti podle věku nevěsty v letech 1950-2020.....	107
Graf 7: Počet uzavřených sňatků v letech 1920-2020.	109
Graf 8: Počet narozených dětí podle věku matky v letech 1950-2020.	112
Graf 9: Počet dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2020.	114
Graf 10: Počet rozvodů podle věku muže v letech 1950-2020.....	116
Graf 11: Počet rozvodů podle věku ženy v letech 1950-2020.....	117
Graf 12: Poměr počtu sňatků a rozvodů v letech 1950-2020.	118

Graf 13: Počet vzniklých a zaniklých registrovaných partnerství v letech 2006-2019.
.....132

Graf 14: Páry podle pohlaví vstupující do registrovaného partnerství v letech 2006-
2019.....133

10. Seznam tabulek

Tabulka 1: Vnímané proměny rodiny na základě odpovědí získaných během
výzkumu.104

Tabulka 2: Počet úplných a neúplných rodin na základě sčítání lidu v roce 1961-
2011 (v tisících).125